NAŠA ŠKOLA

Adresa redakcije: "Naša škola"
71000 Sarajevo
Ul. Alipašina 4/I
Tel./ Fax: 668-403
www.nasaskola.ba
redakcija@nasaskola.ba

Časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja „Naša škola" je 1996. godine indeksiran i registriran kao stručni i naučni časopis u **Nacionalnom ISSN Centru Bosne i Hercegovine** pod brojem **ISSN 0547-308X** za štampanu verziju i pod brojem **ISSN 2303-6591** za online verziju, kao i u **Međunarodnom ISSN Registru u Parizu.**

Časopis izlazi 4 puta godišnje
Tiraž: 550 primjeraka

Izdavač:

UDRUŽENJE NASTAVNIKA FEDERACIJE BiH

Za izdavača:

Glavni i odgovorni urednik:

mr. Milka Babić

Članovi redakcije:

akademik Vladimir Premec
prof.dr.Hanka Vajzović
prof.dr.Enes Pelidija
mr. sci Dina Borovina

Lektor:

Azra Memija

Idejno rješenje naslovne strane časopisa "Naša škola":

Esad Ćesović
Mirna Jamaković

Tehničko uređenje i DTP:

Sanel Memija

Štampa:

Štamparija FOJNICA, Fojnica

NAŠA ŠKOLA

Časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja

Godina LXIV | **BROJ 82 (252)** | **Sarajevo 2018.**

ISTRAŽIVAČKI RADOVI

Ružica Šutalo Selimagić

UČENIČKO TUMAČENJE ZNAČENJA MANJE POZNATIH RIJEČI U KNJIŽEVNIM TEKSTOVIMA OD PRVOG DO PETOG RAZREDA OSNOVNE ŠKOLE

Sažetak: U ovom članku prikazano je kako učenici prihvaćaju i objašnjavaju manje poznate riječi iz literature koja im se nudi na njihovoj uzrasnoj razini. U širem istraživanju koje smo proveli nad skupinom djece od prvog do petog razreda, gdje su modeli nastavnih priprema rada na književnom tekstu dominantno bili usmjereni na značenje riječi, sintagmi i sadržaja teksta bilo je više zahtjeva, ali ovdje ćemo prikazati samo dječju uspješnost u tumačenju značenja manje poznatih riječi. Na temelju klasifikacije riječi koje djeca sama upotrebljavaju sukladno potrebama svog uzrasta i na temelju analize tih kvalificiranih riječi, utvrdili smo da se učenici u tumačenju značenja manje poznatih riječi oslanjaju na iskustvo i vlastiti doživljajni okvir. Istraživanje pokazuje i da je tumačenje značenja same riječi prije obrade teksta često pogrešno.

Ključne riječi: metodika b/h/s jezika, značenje riječi, manje poznate riječi, denotacija, konotacija, pitanja usmjerena na sadržaj i na učenika.

UVOD

Riječi i pojmovi čine strukturu sadržaja nastavnih predmeta. Učenje i jeste usvajanje novih pojmova u njihovoj međusobnoj povezanosti. U tom lancu nužno je razumijevanje značenja svake riječi. Prisustvo manje poznatih riječi otežava razumijevanje rečenice i teksta.

Postavlja se pitanje, koliko u nastavi b/h/s jezika i književnosti učitelji posvećuju vremena tumačenju manje poznatih riječi, kako prilikom obrade novih, tako i u usustavljivanju i ponavljanju naučenih sadržaja. I što se dešava nakon objašnjenja? Koliko se te nove riječi koriste s ciljem da se ustale u dječjem rječniku. Obično te riječi treba ponovo objašnjavati u narednom štivu, narednom razredu. Nije ovo pitanje ograničeno samo na populaciju učenika koja su obuhvaćena u ovom istraživačkom radu. Ovakva pitanja su zanimljiva na svim razinama, pa čak i na univerzitetskim. Primijećeno je da danas u nekim udžbenicima, pojmove koji bivaju u gimnazijskim tekstovima, moguće susresti i u čitanačkim štivima djece mlađeg školskog uzrasta. Koliko je kvalitetna i efektivna nastava u kojoj učenici usvajaju nove sadržaje a da se pri tom ne povede ozbiljna analiza razine usvojenosti značenja pojmova koji ti sadržaji nose, do sada se uglavnom nije istraživalo. Bilo je istraživanja koja su se odnosila na općenito stvaranje pojmova kod djece, razvoj rječnika (npr: Vasić,"Govor u razredu", Matić, „Asocijativno povezivanje među riječima", Čudina, "Igrom do čitanja", Gašić-Pavišić, „Slobodne asocijacije reči kod dece"). Ove knjige uglavnom tretiraju problematiku psihološko-pedagoškog karaktera uglavnom vezano za razvoj mišljenja i pamćenja, ali teško se nalaze radovi koji tretiraju način (metodiku) kojom učitelj u razredu pomaže i upućuje djecu da shvate na koji način lakše usvojiti i razumjeti manje poznatu riječ.

Učenje koje se ne temelji na iskustvu djecu zamara i obeshrabruje zato što nemaju kontrolu nad djelatnošću. Ako se učenje temelji isključivo na verbalnim izvorima, dovoljno je zaboraviti jednu jedinu riječ da se sruši cjelokupna konstrukcija "naučenoga".

Razvoj dječje artikulacije

Artikulacija postaje zrela sa 8 godina. U našem istraživanju, posebno u prvom razredu gdje su bili obuhvaćeni učenici od 6 godina, moglo se primijetiti da je jedan od ometajućih faktora u razumijevanju manje poznatih riječi iz književnog teksta baš otežana artikulacija pojedinih glasova u riječima (npr. "prikrasti se", dječak objašnjava "ukrasti krastavce"). Dječaci prije automatiziraju određene artikulacijske navike, ali je razvojni redoslijed usvajanja glasova isti i za dječake i djevojčice. Razlike koje postoje nisu na statistički značajnoj razini.

Učenje jezika

Da li se jezik uči ili se jezik stječe? U posljednje vrijeme sve se više govori o stjecanju jezika. Ovakav zaključak je, najvećim dijelom, proistekao iz rada američkog lingviste Noama Čomskog (Noam Chomsky). Njegova teza o rastu djetetovog znanja vlastitog jezika jeste da smo svi urođeno opremljeni znanjem o tome kakav je ljudski jezik tj. koja je to vrsta sustava. On tvrdi da su gramatike ljudskog jezika univerzalne, točnije, nisu posebne ni za jedan jezik (Chomsky, 1977). Kako vidimo, ovdje je naglasak stavljen na gramatiku, na to kako dijete dolazi do svog znanja o strukturi jezika, o pravilima koja kontroliraju načine na koje se riječi mogu spajati s drugim riječima tako da oblikuju prihvatljive iskaze. Sljedbenici učenja Čomskog su pridavali značaj činjenici da dječje greške ponekad „otkrivaju pravilo". No, sve vrijeme se malo pažnje poklanjalo pitanju što bi dijete moglo misliti onim što govori, a još manje pitanju njegove sposobnosti da razumije riječi drugih osoba. Sljedbenici ovog istraživačkog rada duboko su vjerovali da kod djeteta razumijevanje prethodi sposobnosti govora.

Pseudopojmovi

Najrasprostranjeniji vid kompleksnoga mišljenja mlađeg školskog djeteta su pseudopojmovi. Kompleksi koji odgovaraju značenjima pojedinih riječi ne razvijaju se slobodno i spontano, kako to određuje djetetov način mišljenja. Oni idu drugim smjerovima koje unaprijed određuju značenja riječi već ustanovljena u govoru odraslih. Zato u pseudopojmu možemo otkriti određeno proturječje: izvana je pojam, a iznutra kompleks. Što je tome uzrok? Dijete usvaja govor odraslih i na taj način stvara svoj govor. Novostečenu riječ koristi u govornoj situaciji točno onako kako je naučilo od drugih. Iz tog razloga nije lako primijetiti da određena riječ za dijete nema isti sadržaj kao za odrasle. Riječ koju dijete koristi nije oznaka, nego ime pojedinačnom predmetu i pojavi. Neobičnost je toga jezičnoga razvojnog razdoblja u tome da djeca u praksi primjenjuju riječ prije nego su ovladala njezinim značenjem. Tako upotrijebljena riječ ostvaruje referencijalnu funkciju jezika jer ukazuje samo na točno određeni predmet zanimanja. Čujni oblik jezičnoga ostvarenja ne otkriva da se upotrijebljena riječ ne može odnositi na sve predmete ili pojave koje su obuhvaćene njezinim značenjem. To proturječje sadržaja možemo otkriti tek onda kad dijete mora naizgled poznatu riječ upotrijebiti (razumjeti, proizvesti) u novoj i nepoznatoj govornoj situaciji. Tada pažljivi promatrač primjećuje da se riječ i pojam u djetetovoj svijesti ne podudaraju.

Za razliku od školskoga, u izvanškolskom životu, nema mnogo takvih situacija. U dnevnoj komunikaciji dijete samostalno bira poznate

riječi i izraze i koristi ih u već naučenim komunikacijskim situacijama. U govoru odraslih sugovornika primjećuje samo one dijelove koji su mu potpuno razumljivi. U slučaju da djetetovu pažnju privuče i nerazumljiva poruka ili nerazumljivi dijelovi govora, ono traži dodatna objašnjenja, obavijesti iskazane drugim, poznatim riječima i izrazima.

U školskim okolnostima dijete nije u prilici prihvaćati samo razumljive dijelove obavijesti. Ono mora uočavati i proizvoditi i one govorne jedinice koje ne razumije u potpunosti pa zato tek u školi otkrivamo proturječja koja upućuju na raskorak između riječi i pojma u dječjoj svijesti.

Karakteristike maternjeg jezika i razvijanje početnih pojmova u nastavi BHS jezika

Jezik koji dijete počinje učiti od rođenja pa do potpunog usvajanja govora naziva se maternjim jezikom iz razloga što taj jezik najčešće novorođenče uči od majke. On je temelj za razvitak mišljenja i saznanja, za razvitak ličnosti, morala, za emocionalni razvitak i dobro socijalno prilagođavanje tj djetinji socijalni razvitak. Nastava maternjeg jezika se bitno razlikuje od nastave ostalih predmeta. Njoj nije jedini cilj usvajanje znanja iz jedne znanstvene discipline. Osnovni cilj je usvajanje jezika koji će osposobiti učenike da razumiju sva ostala znanja iz drugih nastavnih predmeta. Nastava maternjeg jezika treba omogućiti učenicima usvajanje maternjeg jezika do te mjere da im bude razumljivo i pristupačno izlaganje najsloženije materije iz oblasti ljudskog mišljenja i saznanja. Ovladati književnim jezikom znači ovladati nastavnim jezikom kojim se izvodi nastava u školi. Uz pomoć nastave maternjeg jezika učenik se upoznaje s konotativnom i denotativnom vrijednošću riječi, s njihovim iskustvenim i znanstvenim sadržajima.

Metodika nastave b/h/s jezika i književnosti je plodno područje u kome učitelj može pozitivno djelovati i pomoći djetetu u razvijanju početnih pojmova, točnije u tumačenju značenja manje poznatih riječi i izraza. Jezik je u funkciji informativnog sredstva. Ta informacija se pojavljuje u funkciji priopćavanja, a zatim u funkciji izražavanja. Ovo je sve rezultat mišljenja. Iz mišljenja još proističe i djelovanje, maternji i nastavni jezik.

Učeniku u razrednoj nastavi materijal može biti interesantan jedino ako razumije o čemu je riječ. Mnogo puta smo se uvjerili da djeca mehanički prelaze preko pročitanog teksta, posebice u prvom i drugom razredu. Također smo se uvjerili koliku radost možemo pričiniti djetetu koje početno čita, ako detaljno objasnimo manje poznate riječi na način koji je jasan, zanimljiv i primjenjiv navedenom uzrastu. Za ovakav vid rada, gdje će pojam biti pravilno objašnjen i na vrijeme detektiran kao nejasan, veoma su pogodni tekstovi koji nose iznenađenja tj. rečenice koje sadrže riječi slične grafičke strukture. U tu svrhu koriste se čak i riječi

koje se razlikuju u jednoj pojedinosti, odnosno znaku (mama-mana-nama, pjetlić-vjetrić). Dijete koje lako uoči tu malu zamku, brzo će napredovati u procesu čitanja, a i u usvajanju manje poznatih riječi jer će učiti kroz igru, opušteno, bez straha od neuspjeha. Naravno, ne treba izgubiti iz vida da ponekad, nažalost, i sam učitelj će od interesantnog napraviti dosadno, ali, na sreću, i obratno: od dosadnog interesantno.

Od prirode učiteljevog govora u velikoj mjeri ovisi jasnoća i prenošenje obrazovnih sadržaja. Od prvih dana u školi, učenike bi trebalo upoznavati s pravilnom artikulacijom, pažljivim odabirom riječi, učiti ih da znaju pitati za značenje odgovarajuće riječi kao i vježbati pravilnu uporabu riječi u konstrukciji rečenica. U prvim danima u školi, učenik će usvojiti pravilan govor a da nije ni svjestan njegove opće društvene važnosti. On može i estetski doživljavati vrijednost književnog izražavanja.

Razvijanje i bogaćenje dječjeg rječnika

Dosadašnja ispitivanja su pokazala da oni koji se bave pitanjima dječjeg rječnika i njegovog razvitka obično se usmjeravaju na prebrojavanje riječi i utvrđivanje opsega dječjeg rječnika. Dominantna je kvantitativna analiza dječjeg rječnika. Osnovni zahtjevi tih istraživanja su bili uočiti kolikim fondom riječi dijete raspolaže, tako da i mnogi učitelji radeći s djecom, usmjeravaju svoju pažnju na to da učenici nauče što veći broj riječi i svakodnevnih fraza. Ali, pitanje razvitka rječnika treba promatrati dvojako: prvo, kao povećanje broja riječi korisnih za usmeni i pismeni oblik izražavanja, a drugo, kao razvitak opsega različitih značenja u okviru jedne te iste riječi. Adekvatnost u izražavanju ne ovisi o broju riječi u rečenici. Kada s djecom radimo na poboljšanju i razvijanju rječnika, mnogo je važnije voditi računa o povećanju značenja u okviru jedne te iste riječi, o pravom značenju upotrijebljenih riječi, o njihovoj kvaliteti. Tijekom istraživanja koje je potka ovog rada, iako je odabir tekstova bio u najvećoj mjeri prilagođen odgovarajućem dječjem uzrastu, uočeno je da učenici na svakom uzrastu (od prvog do petog razreda) ne razumiju u potpunosti značenje riječi koje su u tekstu, a samim time ne mogu razumjeti ni književni tekst u potpunosti. Na temelju klasifikacije riječi koje djeca sama upotrebljavaju sukladno potrebama svog uzrasta i na temelju analize tih kvalificiranih riječi, možemo utvrditi koje pojmove sadrže određeni dječji rječnici, kakav je njihov kvalitativni sadržaj i vrijednost i kako djecu treba dalje usmjeravati.

Često se postavlja pitanje što znači znati jedan jezik. Dok učenici usvajaju jezične temelje treba imati na umu dvije potpuno različite pojave: prvo, učenje riječi i predmeta, a drugo, upotreba tih riječi u govoru. Mi mnoge stvari učimo i znamo, a koristimo i ističemo u govoru samo neke od njih, samo one za koje smo neposredno zainteresirani i o kojima želimo

da sazna naš slušatelj. O ovim činjenicama moramo voditi računa kada s djecom radimo na razvijanju rječnika (Vasić, 2000).

Pasivni i aktivni rječnik u govoru

Važno je i pitanje razlikovanja pasivnog rječnika – rječnika razumijevanja i prepoznavanja riječi, od aktivnog rječnika ili rječnika upotrebe. Riječi mogu biti shvaćene u različitim stupnjevima potpunosti opsega njihovog značenja. Jedan od zadataka učitelja je, sukladno uzrastu, proširiti značenje jednih te istih riječi naučenih još u najranijem djetinjstvu.

U sastavljanju prikladnih ilustriranih knjiga za razvijanje rječnika kod djece na ranim osnovnoškolskim uzrastima treba uključiti riječi iz standardnog maternjeg jezika koji se najviše upotrebljava u sredini u kojoj djeca žive, a potom uključivati izvjesne riječi koje su teže za izgovor, ali ne izlaze iz okvira dječjeg iskustva. U svome radu, učitelj se treba pridržavati pravila i u rječnik djeteta ne uvoditi relativno rijetke i teške riječi, ako s djecom prethodno nisu savladane opće riječi iz okvira njihovog svakodnevnog rječnika.

Interpretacija književnog teksta u razrednoj nastavi

Svrha rada na književnom tekstu jeste da učenik doživi to štivo. Doživljaju je sve podređeno. Čak i usvajanje književno-teorijskih pojmova. Zato je potrebno otkloniti eventualne nejasnoće prije čitanja štiva. U čitanje književno-umjetničkog teksta učenike uvodimo već od prvog razreda i trudimo se da dijete shvati kako književnost imitira život. Dijete treba shvatiti da sve što je rečeno ima smisao za kojim ono traga i daje osobni pečat tumačenju pročitanog. Čitanački tekstovi su uglavnom umjetnička štiva u kojima je obično naglašena nota didaktičnosti. Oni sadrže poruke koje se uklapaju u univerzalno važeći sustav vrijednosti (istinoljubivost, pravednost, poštenje).

U izboru tekstova za učenike pojedinih razreda kao kriterij je veoma važna receptivna moć učenika tj. prijemčivost, mogućnost razumijevanja određenog sadržaja i na određenom uzrastu. Presudan je kriterij umjetničke vrijednosti teksta te da određeni tekstovi na pravi način prezentiraju jedno vrijeme, epohu i narod. Za interpretaciju je potrebno učenike pripremiti. Nakon čitanja i globalne analize, slijedi detaljna analiza sadržaja gdje se posebno treba voditi računa i ne ponavljati pitanja koja su već bila zastupljena u globalnoj analizi. Razlika u pitanjima je obično

u stupnju generalizacije. U toj detaljnoj analizi pitanja treba formulirati prema načelu jedna rečenica – jedno pitanje. Veoma je važno u tom procesu otkloniti nejasnoće, pa čak i prije nje ako će te nejasnoće ometati shvaćanje teksta (Hubijar, 1997).

Razumijevanje teksta

Na razumijevanje teksta djeluje broj manje poznatih riječi, ako ih je previše, djetetu je nedostupno pročitati tekst s razumijevanjem, čita mehanički. Treba znati i pretpostaviti koje riječi razumije iz konteksta, što može samo protumačiti a za što mu treba nastavnikovo tumačenje manje poznatih riječi. Istina je da dijete može značenje riječi odgonetnuti i uz pomoć konteksta. Ali, zbog oskudnog znanja i karakteristika mišljenja dijete obično nespretno i neadekvatno tumači semantički sadržaj.

Da bismo bolje razumjeli proces čitanja i razumijevanje teksta djece u razrednoj nastavi, neprijeporna je činjenica da moraju biti otvorena mnogobrojna pitanja. Potrebno je poznavati djelovanje pojedinih strategija na proces razumijevanja i zaključivanja. Prvo razumijevanje je globalno. To je tek informacija o sadržaju, događaju. Tek ponovljenim čitanjem i razgovorom učenici će potpuno shvatiti pročitano. To često vrijedi i za uvježbane čitače. Hubijar kaže: „Čitati znači misliti i učiti. Razumjeti tekst znači znati značenje svih riječi i elemenata u tekstu, njihovu međusobnu povezanost i uslovljenost. Treba razumjeti riječi, rečenice kao cjelovite iskaze, ali se ukupno razumijevanje govora na usmenoj i pisanoj razini ne može svesti na razumijevanje samo tih elemenata… Da bi čitač shvatio ideju vodilju, mora razumjeti značenje svih elemenata u strukturi sadržaja, uočiti uporišne točke u tekstu, njihovu međusobnu povezanost i poziciju u smislu cjeline, izvesti zaključke. Ali, razumijevanje je još kompleksniji čin" (Hubijar, 2010, str. 10).

Da bi učenik čitao s razumijevanjem treba koristiti smislene sadržaje već od prvog razreda. Razumijevanje teksta je moguće jedino ako je novi sadržaj već u pamćenju, ili ako te riječi učenik zna, ili ako je riječ o djelomičnom prepoznavanju značenja koje se nadograđuje kontekstom. Tekst koji nije povezan s prethodnim znanjima i iskustvima, rječnikom kojim je dijete ovladalo, ostat će nejasan u pojedinostima i ideji koju nosi.

Dijete ne može samostalno razumjeti svaku riječ u tekstu. To ne znači da mu ne treba dozvoliti da samo dođe do konačnog značenja, ali je također korisno i pravilno ga usmjeravati na tom putu. U kompleksnijem istraživanju koje smo proveli nad skupinom djece od prvog do petog razreda, gdje su modeli nastavnih priprema rada na književnom tekstu dominantno bili usmjereni na značenje riječi, sintagmi i sadržaja teksta, uočili smo, ako bismo sve vrijeme posvetili samo tumačenju manje poznatih riječi da bi rad na jednom književnom tekstu trajao najmanje

tri školska sata. Postavlja se pitanje da li bi bilo učinkovito svoditi obradu teksta samo na šturo tumačenje riječi. S druge strane, ostaje otvoreno pitanje, kakva je obrada književnog teksta sa svim tekovinama modernih metoda rada, ako dijete ne razumije trećinu sadržaja teksta. Nisu ovo nimalo jednostavna pitanja koja bi se mogla riješiti jednom diskusijom ili akcijskim istraživanjem koje nas je navelo na razmišljanje kako osmisliti sat interpretacije književnog teksta, a da svi navedeni segmenti budu zadovoljeni. J. Bruner kaže da je predmet interpretacije razumijevanje, a ne objašnjenje. Vrste pitanja, kao i način njihovog postavljanja učenicima, od velike su važnosti i u razumijevanju ali i u razvijanju dječjeg mišljenja (Bruner, 1966). Ovaj članak prikazat će samo jedan dio istraživanja koji se odnosi na točnost tumačenja značenja manje poznatih riječi.

Pitanje u funkciji interpretacije teksta

Od nastavničkih pitanja i njihove formulacije ovisi koliko će učenici uspješno razumjeti manje poznate riječi u tekstu a samim time i cjelokupan tekst. Ona pitanja koja traže samo reprodukciju, izbacuju mišljenje. Pitanja koja navode na razmišljanje, nagađanje, predviđanje, zamišljanje i stvaranje mnogo doprinose razvoju dječjeg mišljenja. Točnije, ovakva pitanja jedino i mogu razvijati mišljenje. Izborom pitanja, nastavnici pokazuju što najviše cijene. Mnogobrojna istraživanja su pokazala prevagu doslovnih pitanja. Ona su, često, standard (u SAD-u 75%, u Slovačkoj 95%) (Nemeth-Jajić, 2007).

Pitanja pomoću kojih provjeravamo razumijevanje pročitanog, a koja mogu biti usmjerena na učenika ili na sadržaj, moraju biti validna (pitanje se odnosi na sadržaje programa koji su predmet istraživanja), objektivna (zna se što je točan odgovor), primjerena (na pitanje je moguće odgovoriti koristeći se stečenim znanjem do trenutka ispitivanja) i jezično i stilski adekvatna (primjerena stupnju jezičnog razvoja učenika).

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Problem istraživanja

Ispitati način na koji djeca različitog školskog uzrasta (od 1. do 5. razreda) prihvaćaju i objašnjavaju manje poznate riječi iz literature koja im se nudi na njihovoj uzrasnoj razini. Ovo se nameće zbog toga što i različiti autori knjiga, a i različiti učitelji na različit način objašnjavaju djeci značenja pojedinih riječi koje dijete možda ne koristi u svakodnevnom govoru, koje su za njega nepoznate ili možda čak s njima ima vezu, ali

koja nisu točno objašnjenje te riječi. Zbog toga često kreativna djeca mogu biti lošije tretirana iako, dublje analizirano, riječ ispravno tumače. Koliko je to tumačenje povezano s konkretnim (znanjem), s doživljenim, a koliko je proizvod njihove konstrukcije nije ispitivano. U svezi toga smatramo da je način na koji učitelj pomaže djeci u tumačenju značenja manje poznatih riječi veoma važan.

Cilj istraživanja

Ispitati kako učenici od I. do V. razreda osnovne škole tumače značenje manje poznatih riječi i koji su metodički pristupi najadekvatniji u postupku tumačenja svega što učenici označe kao nejasnoću.

Zadaci

1. Prikupiti podatke o riječima u tekstu koje će učenici označiti kao manje poznate.
2. Evidentirati načine na koje djeca samostalno pokušavaju tumačiti manje poznate riječi.
3. Pokušati iznaći način ili načine koji će biti učinkovitiji kod djece od I. do V. razreda u tumačenju značenja manje poznatih riječi.
4. Ispitati načine posredovanja nastavnika pri tumačenju novih riječi i vrste usmjerenja koje rabi nastavnik.
5. Odabrati/prilagoditi pitanja različitog usmjerenja za svaku manje poznatu riječ koja će biti ispitivana. Težište dati na pitanja dominantno usmjerena na učenika.

Aktivnosti u funkciji realizacije istraživanja:

1. Izbor tekstova koji se koriste u nastavi b/h/s jezika uključujući i lektiru od I. do V. razreda.
2. Odabrati/izdvojiti jedan broj manje poznatih riječi na svakom uzrastu i odrediti njihovo denotativno značenje koje će poslužiti kao temelj za uspoređivanje sa značenjima koja će dati djeca tijekom ispitivanja.
3. Opservirati djecu tijekom davanja tumačenja za manje poznate riječi.

Hipoteze

1. Učenici će ponuditi originalna tumačenja značenja manje poznatih riječi, u skladu sa znanjem, iskustvom. To tumačenje će najčešće biti pogrešno ako tumače značenje same riječi.
2. Približit će se točnom rješenju ako ih nastavnik usmjeri na kontekst.
3. Metodičkim posredovanjem, vođenjem, pitanjima različitog usmjerenja dovest će učenike do pravilnog razumijevanja označenih riječi.
   (Pitanja dominantno usmjerena na učenika dat će pravilnije tumačenje značenja nego pitanja usmjerena na sadržaj)
4. Pravilno tumačenje manje poznatih riječi od strane učenika nije nužno vezano uz njegovu ocjenu iz BHS jezika.

Metode

1. Metoda analize sadržaja koja će se primijeniti na analizu tekstova udžbenika koji se koriste u razredu iz BHS jezika.
2. Deskriptivna metoda koristit će se u opisivanju ponašanja djece tijekom dolaženja do otkrivanja značenja manje poznate riječi.
3. Kauzalna metoda upotrijebit će se za analiziranje odgovora koji su dati u situacijama kada su davana pitanja različitog usmjerenja i za analizu odgovora koje su dali učenici različite dobi.

Uzorak

U ispitivanju je sudjelovalo pet razreda (od 1. do 5. razreda) učenika Katoličkog školskog centra iz Sarajeva. Ukupan broj učenika je bio 123.

Postupci

Na temelju izabranih riječi iz propisanih udžbenika i lektire za pojedini razred istraživač će usmjeravati djecu da dođu točnog određenja značenja manje poznate riječi. Pri tom će koristiti unaprijed pripremljene protokole za svaki razred i orijentacijska pitanja usmjerena dominantno na učenika. Kao pitanja usmjerena na sadržaj, koristit će se pitanja i prijedlozi propisani u udžbeniku za predviđeni tekst u kome se nalaze manje poznate riječi. Za pitanja usmjerena dominantno na učenika koristit će se sadržaji iz predviđene lektire za određeni razred. Na temelju dobivenih rezultata primijenit će se kauzalna metoda kojom će se usporediti sličnosti i razlike u tumačenjima kod učenika različitih razreda i

sličnosti i razlike kod različite metode usmjerenja. Istražitelji će postavljati pitanja, te doslovno bilježiti/snimati tumačenja koja će davati učenici za svaku predviđenu manje poznatu riječ.

Instrumenti

- Metodički modeli nastavnih sati interpretacije književnih tekstova u kojima će učenici prepoznavati manje poznate riječi;
- Protokol za evidentiranje dječjih odgovora (na spontana i na standardizirana pitanja);
- Protokol u koji će djeca pisati svoje odgovore tj. svoja tumačenja značenja manje poznatih riječi. Ovaj protokol će biti prvi upotrijebljen, kako bi sudjelovali svi učenici jednog razreda i kako ne bi bili pod utjecajem odgovora druge djece.

Definicija pojmova

***Metodika BHS jezika*:** Metodika nastave BHS jezika se bavi problemima, pitanjima koja se odnose na načine prezentiranja nastave BHS jezika i književnosti. Treba da odgovori na pitanje kako, kojim putovima, kojim načinima i uz primjenu koje i kakve tehnike i tehnologije prezentirati sadržaje pojedinih područja nastave BHS jezika.

***Značenje riječi*:** pojam koji ta riječ nosi, a tumačenje riječi podrazumijeva razumijevanje te riječi, posebno njeno denotativno značenje.

***Manje poznate riječi*:** riječi koje su date u udžbeniku, ali za koje su djeca rekla da im nisu jasne.

***Denotacija (denotativno značenje riječi)*:** Neposredna identifikacija predmeta, pojava, riječi, struktura. To je identičan pojam određene informacije bez obzira na to da prima tu informaciju. Jezik znanosti ima te atribute tj. svaki konkretan izraz koji nudi informaciju s jasno naglašenim i određenim smislom (vidljiva veličina: oblik, veličina, građa).

Konotacijska razina* (*konotativno značenje riječi) podrazumijeva širi raspon ideja, osjećanja, tendencija. Podrazumijeva ono što mi nazivamo skrivenim smislom pod tekstom. To je ono što nije direktno rečeno, ali je rezultat razumijevanja poruke teksta (u sebi uvijek ima socio-emocionalno značenje).

Pitanja usmjerena na sadržaj su pitanja prve razine dosjećanja. Usmjerena su na činjenično znanje i u njima nije prisutan nikakav oblik

preoblike osim doslovne reprodukcije činjeničnog znanja.

Pitanja usmjerena na učenika su translacijska i interpretacijska pitanja. Njima se traži preoblikovanje informacija, zamišljanje situacije, prizora, riječi ili događaja o kojem se uči. Za ova pitanja je tipična preoblika situacijom, igrom, slikovnim sadržajem, osobnim odnosom, jezičnim izražavanjem, crtežom.

Očekivani rezultati

Na temelju ispitivanja, očekivali smo dobiti kvalitetniji uvid u način tumačenja značenja manje poznatih riječi, a i pomoći učiteljima da obogate metodičke aspekte svoga rada, u pravcu usvajanja pravilnijeg tumačenja manje poznatih riječi kod učenika. Također se nadamo da će istraživanje imati dovoljno poticaja za druge istraživače da pokušaju u svom razredu primijeniti sličnu metodologiju. Očekujemo da će tumačenje značenja manje poznatih riječi metodom upotrijebljenom u ovom istraživanju biti kvalitetnije i da će se zadržati duže u svijesti učenika kao što bi bilo logično da će se u starijim uzrastima pravilnije upotrebljavati.

INTERPRETACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA

Prethodna napomena:

Evidentirani su učenički odgovori koji predstavljaju njihovo razumijevanje značenja manje poznatih riječi. Ti su odgovori svrstani u kategorije: točno tumačenje, djelomično točno, pogrešno i bez odgovora.

U kategoriji točnih odgovora su tumačenja koja se podudaraju sa značenjem riječi, odražavaju sadržaj i njeno značenje.

U drugoj kategoriji su odgovori koji nisu u potpunosti pokrili značenje riječi, ali upućuju na zaključak da je učenik shvatio na što se sve može odnositi data riječ (rumeno-obraz).

U trećoj kategoriji su odgovori koji su pogrešni.

U četvrtoj je broj učenika koji nisu napisali bilo što kao odgovor.

U ovom članku bit će prikazani samo rezultati definiranja pojmova odnosno učeničko razumijevanje sinonima za datu riječ da bi se vidjelo njihovo razumijevanje značenja.

U prvom razredu analizirana je priča *Prvi leptir* gdje je akcent stavljen na tri manje poznate riječi: *krupan, prikrasti se, rumeno*.

1. Tabelarni pregled uspješnosti tumačenja značenja manje poznatih riječi po kategorijama

RIJEČ	***Broj učeničkih odgovora po kategorijama***						
	Točno tumačenje	Djelomično točno	Pogrešno	Bez odgovora	Fre-kvencija	Indeks težine riječi	Napo-mena
KRUPAN	13	0	13	1	27	0,50	
PRIKRASTI SE	12	0	13	2	27	0,48	
RUMENO	8	5	12	2	27	0,32	

Učenici tumače riječi u okvirima osnovnog svojstva (veličina), kao i navođenjem atributa koji su suprotni ponuđenom svojstvu (mršav, odnosno sitan).Ta odrednica o krupnom ima u značenjskom smislu vezu s riječima ***veliko, debelo…*** *Povezivanje grubosti sa značenjem riječi krupan treba, možda, tražiti u učeničkom iskustvu.....*

Učenici su uspješniji u tumačenju riječi koje su bliže iskustvu i koje se češće upotrebljavaju. Prema indeksu težine, najteža riječ je *rumeno*, dok su druge dvije (*krupan* i *prikrasti se*) podjednako bile teške učenicima. Smatramo da potpuno razumijevanje teksta nije bilo moguće jer je riječ o djelomičnom prepoznavanju značenja koje smo nadogradili kontekstom. Tekst je djelomično povezan s prethodnim znanjima i iskustvima, kao i rječnikom kojim je dijete ovladalo.

U drugom razredu analizirana je priča *Dječak i ptica* gdje je akcent stavljen na četiri manje poznate riječi:*vršnjak, promrzla, uporno, uskliknuti*.

2.Tabelarni pregled uspješnosti tumačenja značenja manje poznatih riječi po kategorijama

RIJEČ	***Broj učeničkih odgovora po kategorijama***						
	Točno tumače-nje	Djelo-mično točno	Pogrešno	Bez od-govora	Fre-kven-cija	Indeks težine riječi	Napomena
Vršnjak	5	1	10	9	25	0,31	Prva riječ je imala najmanje točnih odgovora, a druga i treća podjednako.
Promrzla	10	5	6	4	25	0,48	Najmanje je točnih odgovora uz prvu riječ
Uporno	10	3	11	1	25	0,42	Četvrta riječ ima podjednak broj točnih i netočnih odgovora. Najteža riječ je bila "vršnjak", dok je kao najlakša prema indeksu težine riječ "promrzla".
Uskliknuti	8	7	8	2	25	0,35	

Na temelju učeničkih odgovora uočeno je da razumijevanje ide mnogo prije nego što je dijete sposobno adekvatno se izraziti (*uskliknuti*– kada netko nešto odjednom kaže).

U trećem razredu analiziran je tekst *Plesna haljina žutog maslačka* gdje je akcent stavljen na pet manje poznatih riječi: *odjeven, raskošan, uzorak, ruho, pustinjak*.

3. Tabelarni pregled uspješnosti tumačenja značenja manje poznatih riječi po kategorijama

RIJEČ	***Broj učeničkih odgovora po kategorijama***						
	Točno tumače-nje	Djelomič-no točno	Pogrešno	Bez od-govora	Frekven-cija	Indeks težine riječi	Napomena
Odjeven	21	0	2	0	23	0, 91	Skoro svi učenici su točno protu-mačili prvu riječ, a u tumačenju posljednje riječi je to samo jedan slučaj. Većina učenika nije ni pokušala objasniti treću riječ.
Raskošan	3	10	7	3	23	0, 15	
Uzorak	6	1	6	10	23	0, 46	
Ruho	10	0	4	9	23	0, 71	
Pustinjak	1	3	12	7	23	0, 06	

Postoji izvjesna teškoća oko shvaćanja riječi *raskošan* jer se u našem jeziku ta riječ koristi u višestrukom značenju. Na ovom uzrastu, uočeno je da su učenici skloni primjeni, a ne tumačenju pojedinih riječi. Primjer: *raskošno*, učenik dopunjuje riječju *stablo*. Stablo može biti raskošno, ali to je već primjena, a ne tumačenje značenja riječi.

U četvrtom razredu analiziran je tekst *Majčin dar* gdje je akcent stavljen na šest manje poznate riječi: *samotan, uzalud, pozadina, svilena nit, naslutiti, zatoptati.*

4.Tabelarni pregled uspješnosti tumačenja značenja manje poznatih riječi po kategorijama

RIJEČ	***Broj učeničkih odgovora po kategorijama***						
	Točno tumačenje	Djelomično točno	Pogrešno	Bez odgovora	Frekvencija	Indeks težine riječi	Napomena
Samotan	15	1	5	5	26	0, 71	Prema indeksu težine riječi najteža za objasniti je bila riječ „naslutiti". Prema broju točnih odgovora riječ „zatoptati" nije označena kao teška, ali deset učenika nije pokušalo odgovoriti tj. Napisati značenje riječi.
Uzalud	18	1	7	0	26	0, 69	
Pozadina	15	2	7	2	26	0, 62	
Svilena nit	15	2	7	2	26	0, 62	
Naslutiti	5	4	17	0	26	0, 19	
Zatoptati	11	0	5	10	26	0, 69	

U petom razredu analiziran je tekst *Srne na santi leda* gdje je akcent stavljen na sedam manje poznatih riječi: *nasip, plahe oči, izvio se, na dohvat ruku, plavičasto praskozorje, galop, ljudi se slediše.*

5.Tabelarni pregled uspješnosti tumačenja značenja manje poznatih riječi po kategorijama

RIJEČ	***Broj učeničkih odgovora po kategorijama***						
	Točno tumačenje	Djelomično točno	Pogrešno	Bez odgovora	Frekvencija	Indeks težine riječi	Napomena
Nasip	4	0	9	9	22	0,31	Iako je indeks težine pete riječi najveći, riječ nije najlakša jer 14 učenika nije pokušalo odgovoriti, dok je jedno dijete dalo djelomično točan odgovor. Kod druge i treće riječi je isti broj pogrešaka.
Plahe oči	6	3	10	3	22	0,32	
Izvio se	5	4	10	3	22	0,26	
Na dohvat ruku	15	1	6	0	22	0,68	
Plavičasto praskozorje	7	0	1	14	22	0,87	
Galop	5	4	3	10	22	0,42	
Ljudi se slediše	2	4	16	0	22	0,10	

Zaključak

Učenici obuhvaćeni uzorkom tumače značenje manje poznatih riječi oslanjajući se na iskustvo i vlastiti doživljajni okvir. Pokušavaju i riječ konkretizirati, situirati u konkretnu sliku iz života (Učenik trećeg razreda kaže za riječ *pozadina* da je to *kada mačka stoji, a iza nje je zid*; za *samotnu* kućicu reći će da je to *sirota* kućica). Ovo je nešto što mora izazvati radoznalost za daljnja istraživanja. Istraživanje pokazuje i da je tumačenje značenja same riječi prije obrade teksta često pogrešno. O dječjem govoru i njegovom mišljenju znamo iz literature i naše profesionalne prakse. Ali, nedostaje znanstveno bavljenje svim ovim aspektima.

Dobro planirani metodički aspekti interpretacije teksta znatno će doprinijeti boljem razumijevanju određenih složenih pojmova, ali postoji i određen broj riječi koje djeca ni uz najbolju obradu nisu u stanju potpuno shvatiti i koristiti. Najvjerojatniji uzrok tome, pored razvojne dobi, je rijetka ili nikakva upotreba tih termina u svakodnevnom govoru (osim u književnim tekstovima). Pa ni odrasli ne razumiju u potpunosti moguća značenja mnogih riječi, a upotrebljavaju ih u komunikaciji.

Literatura:

1. Bežen, A. (2008). *Metodika, znanost o poučavanju nastavnog predmeta*. Zagreb: Učiteljski fakultet, Profil.

2. Bruner, J.S. (1966). *Studies in Cognitive Growth*. New York: Willey.

3. Chomsky, N. (1977). *O spoznajnom kapacitetu*, u knjizi *Gramatika, semantika, znanje*. Sarajevo: Svjetlost.

4. Čudina-Obradović, M. (2002). *Igrom do čitanja*. Zagreb: Školska knjiga.

5. Donaldson, M. (1978). *Um deteta*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

6. Gašić-Pavišić, S. (1981). *Slobodne asocijacije reči kod dece*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja, Prosveta.

7. Hubijar, Z. (2010). *Metodika nastave čitanja i pisanja*. Sarajevo: Bosanska riječ, Dječija knjiga.

8. Hubijar, Z. (1997). *Usvajanje simbolike i strukturnih elemenata usmenog i pisanog govora (Metodički aspekti nastave početnog čitanja i pisanja)*. Sarajevo: Univerzitetska knjiga, Savez društava prosvjetnih radnika BiH u Sarajevu.

9. Hubijar, Z. (1996). *Metodika nastave kulture izražavanja u mlađim razredima osnovne škole*. Sarajevo: Pedagoška akademija Univerziteta u Sarajevu.

10. Mužić, V. (1999). *Uvod u metodologiju istraživanja odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Educa.

11. Nemeth-Jajić, J. (2007). *Udžbenici hrvatskoga jezika u razrednoj nastavi*. Split: Redak.

12. Pijaže, Ž., Inhelder, B. (1978). *Intelektualni razvoj djeteta*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

13. Vasić, S. (2000). *Govor u razredu*. Beograd: Poslovni biro d.o.o.

14. Vasić, S. (2000). *Razvojne govorne norme u naše dece*. Beograd: Poslovni biro d.o.o.

15. Vigotski, L. (1977). *Mišljenje i govor*. Beograd: Nolit.

RASPRAVE I ČLANCI

Muhamed Omerović, Nijaz Karić

PEDAGOŠKI I SOCIJALNI ASPEKTI MORALNOG ODGOJA DJECE PREDŠKOLSKE DOBI

Apstrakt

U radu su teoretski razrađeni i elaborirani pojam, smisao i etape moralnog formiranja djece predškolske dobi, zadaci i sadržaji moralnog odgoja u predškolskoj dobi metode i principi kojih se roditelji i predškolski odgajatelji trebaju pridržavati u moralnom odgoju predškolske djece. Osvrnut ćemo se na aspekte moralnog odgoja koji uključuju moralni razvoj kognitivnih, emocionalnih, socijalnih i radno akcionih - kompetencija.

Ključne riječi: moralni odgoj, djeca, predškolska dob, socijalizacija, kompetencije.

Apstract

The paper theoretically developed and elaborated the concept, meaning and stages of moral formation of children of preschool age, tasks and content of moral education in preschool methods and principles for parents and preschool teachers should adhere to the moral education of young children. We will focus on aspects of moral education that involve moral development of cognitive, emotional, social and workplace action-competence.

Keywords: moral education, children, preschool age, socialization, competence.

UVOD

Činjenica je da su obitelj i škola, pa i predškolske ustanove, akcenat stavile na razvoj kognitivne strane odgajanikove ličnosti, na znanja kvantitetu tih znanja a da se ljudskost i odgojna strana ličnosti vrednuje po školskom uspjehu, uspjehu na fakultetu, političkoj poziciji, materijalnom prestižu i slično.

Cijelo društvo, a posebno glavni odgojni faktori kakvi su obitelj i predškolske ustanove, odnosno škole i sve odgojno - obrazovne institucije u prvi plan stavljaju kognitivnu stranu, odgajanikove ličnosti, zanemarujući potpuno ili ignorišući njenu odgojnu komponentu. Posebno se zapostavlja moralna strana odgajanikove ličnosti, što rezultira ekspanzijom nasilja, ovisnosti i drugih sociopatoloških manifestacija, narušavanja zdravlja, poremećajima komunikacije i konfliktima u užem i širem socijalnom okruženju.

Sve ovo nas je navelo na ideju da naš rad usmjerimo reafirmaciji moralnog odgoja djece predškolske dobi, jer smo svjesni efekata ranog učenja pravih ljudskih vrijednosti, humanih opredjeljenja za kasniji prosperitet i napredak pojedinca i društva u cjelini.

Pojam moralnog odgoja

Jedan od primarnih društvenih zadataka je odgajati i socijalizirati mlade u skladu sa društvenim normama i vrijednostima. Društveni život bio bi nemoguć ako se pojedinac ne bi prilagođavao uvjetima zajedničkog života, prihvatao osnovna pravila, principe i disciplinu društvenog ponašanja.

Temeljna vrijednost moralnog odgoja je dobrota. (Vuksović, 1998).

Prema Šimleši (1983) pod moralnim odgojem se podrazumijeva proces formiranja čovjekovih moralnih kvaliteta, njegove svijesti, stavova i pogleda, osjećanja, volje i karaktera.

"Moralni odgoj je proces formiranja moralnih kvaliteta čovjeka, moralne svijesti, volje i karaktera, vještina i navika moralnog ponašanja i djelovanja u skladu sa prihvaćenim moralno - etičkim koncepcijama u određenom društvu" (Tomić, Osmić i Karić, 2006, str. 75).

Etape i zadaci moralnog formiranja

Čovjek kao društveno biće živi u zajednici sa drugim ljudima (u obitelji, školi, društvenim organizacijama, udruženjima). Da bi uspješno komunicirao i živio sa članovima navedenih grupa on mora poznavati

norme i pravila ponašanje među ljudima i usvojiti ih u procesu odgoja i socijalizacije.

Suština socijalizacije proizilazi iz njene društvene važnosti, iz onoga što ona ustvari i jeste: uvjet i svrha opstanka svakog društvenog uređenja. U tumačenjima procesa socijalizacije se ukazuje na važne društvene tokove: na prenos socijalnog naslijeđa s jedne generacije na drugu, na uvjete i načine odgoja i obrazovanja, na modele transformacije nemoćne i nezrele ličnosti u socijalno zrelu ličnost, na procese podruštvljavanja bioloških nagona, na dinamizme usvajanja društvenih ciljeva, na sadržaje i načine razvijanja psiho-socijalnih sposobnosti i osobina ličnosti važnih za pasivno i aktivno učestvovanje u društvenim zbivanjima, ustvari, na važne psiho-socijalne mehanizme, koji, očito je, pomažu očuvanju kontinuiteta socijalnog naslijeđa, stabilnosti i konstruktivnim promjenama društva (Dizdarević, 2003).

Odmah po rođenju dijete dolazi u kontakt sa članovima obitelji, a kako raste krug njegove komunikacije se proširuje na društvo vršnjaka, nastavnike, rodbinu i druge članove društva.

Osnovni zadatak moralnog odgoja ogleda se u osposobljavanju odgajanika da se adaptira na društvenu zajednicu, da komunicira sa članovima zajednice bez sukoba, da ga društvena zajednica prihvati kao i da on sa svoje strane doprinosi daljem razvijanju i moralnom usavršavanju zajednice.

"Smisao je moralnog odgoja u tome da se formiraju moralna shvatanja, uvjerenja i navike, da čovjek misli, osjeća i postupa u skladu s ljudskim dužnostima" (Šimleša, 1983).

Proces moralnog formiranja doprinosi oblikovanju svih kvaliteta ličnosti odgajanika : razuma, emocija i volje.

Etape moralnog formiranja su:

formiranje moralne spoznaje,

formiranje moralnih uvjeravanja i

formiranje moralnog ponašanja i djelovanja.

Ove etape se često u praksi međusobno dopunjuju i paralelno ostvaruju.

Prva etapa obilikovanja moralne ličnosti je moralna spoznaja. Pod moralnom spoznajom podrazumijevamo moralno obrazovanje što uključuje usvajanje moralnih pojmova i kategorija, poznavanje moralnih normi i stavova, moralnih pravila i principa tj. usvajanje moralnih vrijednosti.

Čovjek može moralno postupiti i biti moralna ličnost samo ako razlikuje dobro od zla i ako zna razlikovati moralno od nemoralnog.

Formiranju moralne spoznaje treba preći postepeno vodeći računa

o razvoju intelektualnih snaga i sposobnosti kod pojedinca, u skladu sa usvajanjem moralnih iskustava.

Fomiranje moralnih uvjerenja zahtijeva aktivan stav odgajanika. Ono se izgrađuje u odgajaniku uz pomoć nastavnika. Moralna uvjerenja su stvarna i postoje kod odgajanika onda kada se moralni pojmovi i načela ne uče formalno, već kad se uporedo sa upoznavanjem pojmova i načela formira unutarnji aktivan stav i odnos učenika prema njima.Tek kada ih odgajanici prihvate kao lične stavove i kada ti stavovi postanu pokretačka snaga njihovog ponašanja i djelovanja možemo govoriti da odgajanik posjeduje moralna uvjerenja. Uvjerenja su uvjek emocionalno obojena.

Pri formiranju moralnih uvjerenja veliku ulogu imaju moralna osjećanja.

Čovjek svoju moralnost pokazuje moralnim ponašanjem i djelovanjem. Kriterij njegove moralnosti jesu njegova djela i postupci.

Moralna spoznaja i moralna uvjerenja imali su za svrhu da osmisle i pomognu formiranje moralnog ponašanja i djelovanja. Moralno ponašanje i postupanje postiže se i razvija aktivnim učešćem odgajanika u životnim situacijama. Moralna je ona ličnost koja se moralno ponaša i moralno djeluje.

U moralnom odgoju važan je čin, djelo. Da bi se osiguralo moralno djelovanje jako su bitne moralne navike. Preduvjet moralnog djelovanja jesu moralne navike. Zbog toga kod odgajanika treba razvijati navike kulturnog ponašanja, radne, higijenske i dr.

Još jedan bitan uvjet moralnog djelovanja predstavlja razvijanje pozitivnih osobina volje i karaktera (upornosti, smjelosti, samostalnosti, čestitosti, i dr.). Kroz prvu etapu moralnog formiranja djecu ćemo upoznati sa sadržajem morala odnosno njegovom teorijom.

Stičući znanja o moralu odgajanik se osposobljava da pravilno vrednuje svoje ponašanje, ponašanje drugih oko sebe i da se odnosi kritički prema ponašanju i djelovanju drugih.

Pri razvijanju moralne svijesti jako je važno razvijanje odgovornosti prema sebi i društvu. Čovjekovo ponašanje treba da ovisi o vlastitoj kontroli, što afirmira odgovornost pred sobom i društvom. Sa razvojem ljudske svijesti razvija se i njena samosvijest.” Što se ličnost više osamostaljuje što više postaje svjesna svoje vlastite aktivnosti i njene efikasnosti, to je i veća njena samosvijest koja mu postaje mjerilo za njegovu vlastitu aktivnost i odlučivanje. Tu samosvijest u moralnom životu nazivamo savješću.

Savjest je znači, svijest o vlastitoj krivici zbog pogrešnog postupanja i oslobađanje zbog pravilnog djelovanja “ (Dervišbegović, 1997).

Usvajanje moralnih saznanja nije dovoljno za pravilno moralno postupanje odgajanika. Nakon moralnih spoznaja daljnji korak u moralnom

oblikovanju odgajanika je formiranje moralnih uvjerenja i stavova.

Uvjerenje se u odgajaniku mora izgraditi. Ono je emocionalno obojeno. Onaj ko formira uvjerenja kod odgajanika (roditelj, nastavnik) mora i sam duboko vjerovati u ono o čemu govori.

Neophodno je imati jasne i sugestivne stavove i interpretirati ih odgajanicima emocionalno. Veliku podršku pri formiranju uvjerenja odgajateljima pružaju primjeri iz života i iz literature.

Emocionalni odnos prema najbližima kod djeteta se počinje formirati veoma rano. Prvo se javlja simpatija, pa ljubav, osjećanje drugarstva, poštovanje prema starijim, ljubav prema radu, osjećanje odgovornosti i dužnosti. Posebno karakteristično za čovjeka je osjećanje časti i ponosa. Treba suzbijati strah, zavist i mržnju. Na kraju treba posebnu pažnju posvetiti razvoju patriotizma kao najdublje i najsloženije emocije, koja predstavlja ljubav prema domovini.

Odgoj emocionalnog života treba usmjeravati tako da moralna osjećanja postanu pokretačka snaga ponašanja i djelovanja u skladu sa ciljem i zadacima moralnog odgoja. Jako važni u tome su pravilni odnosi prema odgajanicima, topao odnos s njima, poštovanje ličnosti odgajanika, topao odnos s njima, poštovanje ličnosti odgajanika i pravilna organizacija života i rada.

Mlade treba vježbati u moralnim postupcima i tako formirati moralne navike. Navike doprinose da se odgajanik u određenim okolnostima vlada onako kako treba.

Ukoliko su formirane pravilno i dobro one osiguravaju tačne i adekvatne postupke u raznim životnim situacijama: u obitelji, školi, radnoj organizaciji, tokom jela, u komunikaciji sa ljudima itd.

Od navika ovisi odnos pojedinca prema drugim ljudima, pa one predstavljaju temelj ponašanja. O moralnim navikama ovisi i odnos pojedinca prema radu, dužnostima i obavezama, prema pravilima zajedničkog života. Predškolska ustanova je dužna podsticati i razvijati kod djece dobre moralne navike a odstranjivati loše i negativne. Pored toga dužna je stvarati takve životne situacije u kojima se djeca mogu vježbati moralu i kod sebe formirati moralne navike.

Kod odgajanika treba razvijati pozitivne voljne osobine kao što su: odlučnost, inicijativnost, smjelost, čvrstina, izdržljivost i upornost, a suzbijati negativne osobine u koje ubrajamo: kolebljivost, lijenost, površnost, nesamostalnost, neodgovornost i dr.

Volja je tijesno povezana sa karakterom. Zato se često kaže da je volja kičma karaktera. Odgoj moralne svijesti, emocija i volje čovjeku daje određeni moralni lik. Pod karakterom podrazumijevamo osnovne karakteristike moralnog lika čovjeka po kojima se on ističe kao moralna ličnost u svim svojim postupcima. Karakter se razvija od najranije dobi do kraja života. Krajnji cilj moralnog odgoja je formiranje pozitivnog karaktera.

Kod odgajanika treba razvijati pozitivne crte karaktera kao što su: čestitost, pravičnost, istinoljubivost, druželjubivost, radinost, savjesnost, tačnost, skromnost, kritičnost, samostalnost, i dr. Jedan od zadataka moralnog odgoja predstavlja razvijanje smisla za etičke vrijednosti. Njegovanju toga smisla doprinosi formiranje moralne spoznaje, moralnih uvjerenja, moralnog ponašanja i djelovanja.

Sadržaj moralnog odgoja

Sadržaj moralnog odgoja uključuje određeni sistem moralnih principa i njima odgovarajućih moralnih normi, kategorija i pravila koja odgajanici moraju usvojiti u procesu moralnog odgoja. U skladu sa moralnim principima sadržaj moralnog odgoja obuhvata:

- odgoj u duhu humanizma,
- odgoj u zajednici i za zajednicu,
- odgoj u duhu patriotizma,
- odgoj u duhu poštivanja drugih naroda,
- pripremanje za obiteljski život i
- formiranje pozitivnog odnosa prema radu i materijalnim i duhovnim vrijednostima.

Humanizam potiče od latinske riječi - humanus, što znači čovječnost. Odnosi se na čovjeka i njegov ljudski odnos prema drugim ljudima. Iz humanizma zrače: ostale ljudske vrijednosti i vjera u čovjeka, težnja za istinom, savršenstvom, pravednošću i druge. Humanizam kao takav je osnova cjelokupnog ljudskog morala. Zato je odgoj u duhu humanizma stavljen na prvo mjesto u razmatranju sadržaja moralnog odgoja. Težnja za humanizmom u međuljudskim odnosima izražena je u Deklaraciji o pravima čovjeka koju je 1948. godine donijela OUN.

Humanizam znači brigu o čovjeku, prijateljstvo sa drugim ljudima, solidarnost, povjerenje i međusobno poštovanje, ljubav čovjeka prema drugim ljudima, borbu za ostvarenje ljudskig prava, za oslobađanje ličnosti, za ljudsko dostojanstvo. Iz humanizma zrače bolji odnosi među ljudima: solidarnost, suradnja, uzajamna pomoć i suradnja, ljudska težnja prema miru i međunarodnom razumijevanju, prema oslobađanju čovjeka kod socijalnog, nacionalnog, rasnog ili bilo kog drugog ugnjetavanja. Iz humanizma zrači osjećaj sigurnosti, životni optimizam, nada i povjerenje u bolje sutra. Humanost, čovječnost nije data prirodno. Treba je odgajati. To se postiže organiziranim i uspješnim odgojem. Svaki napredni odgoj mora biti u duhu humanizma. U našem društvu pojedinac i zajednica se nalaze u skladnom odnosu što je olakšavajuće u procesu pripremanja pojedinca za društveni odnos. Razvijanje navika za zajednički život pretpostavka je odgoja u zajednici i za zajednicu.

Patriotizam se ogleda u ljubavi prema domovini, rodnom kraju i svome narodu, a zasniva se na formiranoj spoznaji o pripadnosti tom narodu, pripadnosti određenoj etničkoj zajednici, njenom kulturnom razvitku i dostignućima. Uz patriotizam je važan osjećaj ponosa vezan za ljepote, bogastva i vrijednosti svoje domovine.

Zajednički život u višenacionalnoj zajednici traži određeni takt i osjetljivost za osjećanja drugih naroda. Zato mlade treba odgajati u duhu tolerancije prema nacionalnim, vjerskim i kulturnim vrijednostima drugih naroda. Neophodno je suzbijati mržnju, neprijateljstvo i omalovažavanje pripradnika drugih naroda. Odgajatelji su dužni pitanju odgoja u duhu patriotizma poklanjati najveću pažnju.

Razumijevanje među ljudima označava pozitivan stav i odnos prema drugim narodima, prema njihovoj prošlosti i sadašnjosti, zaslugama i vrijednostima.

Ono predstavlja izraz solidarnosti među narodima i zemljama, simbolizuje saradnju, prijateljstvo i zaštitu slobode, nezavisnosti i jednakosti svih naroda. Suprotno je šovinizmu, nacionalizmu, nepodnošljivosti drugih. Odgoj u duhu međunarodnog razumijevanja i poštovanja drugih naroda nije suprotan patriotizmu. Ukoliko su pravilno postavljeni oni se dopunjuju i potpomažu. Poštovanje svoga uključuje i poštovanje tuđeg.

Mlade treba odgajati od najranije dobi da vole i poštuju vrijednosti drugih naroda. Moralni značaj odgoja u duhu međunarodnog razumijevanja ogleda se u tome što pored interesa svoje domovine i svoga naroda uvažava interese i težnje i ostalih naroda, velikih i malih, pa i cijelog čovječanstva.

Jedno od temeljnih pedagoških pitanja je pripremanje mlade generacije za sretan i sadržajan obiteljski život. Odgoj humanih odnosa među spolovima je osnovni uvjet pravilnog spolnog odgoja. Jedan od osnovnih moralnih zahtjeva predstavlja pozitivan odnos prema radu. Rad je osnova života, izvor materijalnih i kulturnih vrijednosti. Kod mladih je nužno formirati pozitivan odnos prema radu.

Formiranje pravilnog odnosa prema radu je bitan uvjet formiranja pozitivnog odnosa prema njegovim rezultatima. Ovo je jedan od važnih zadataka odgoja da kod mladih razvije i pravilan odnos prema proizvodima rada. Sa ovim zadatkom treba početi još u ranoj dobi.

Moralni odgoj u predškolskoj dobi

Svaka društvena zajednica izgradila je moralne norme, odnosno standarde na osnovu kojih procjenjuje, šta je pravilno a šta nije u ponašanju njenih članova.

"Pod uticajem moralnih normi ljudi formiraju sopstvene moralne

principe, koji zajedno predstavljaju moralnu svest. Pomoću nje se vrednuje sopstveno ponašanje i ponašanje drugih ljudi kao i zbivanja u društvenoj zajednici" (Kamenov, 1987, str. 161).

Moralna svijest je rezultat procesa socijalizacije i pokretač je brojnih aktivnosti u odgajanika i regulator ponašanja. Njene komponente su intelektualna, emocionalna i voljna ili konativna.

Ona se stječe učenjem. Emocionalna se komponenta prema Braunu (Brownu) najčešće uči uslovljavanjem i učenjem po modelu.

Učenje po modelu važno je i za voljnu komponentu, dok je kognitivno učenje, naročito učenje uviđanjem značajno za kognitivno učenje.

Moralni razvoj je dug proces koji traje cijelo djetinjstvo i nastavlja se u adolescenciji.

Zvonarević o razvoju moralnosti kod djece navodi Piagetove interpretacije.

"Prelazak na više stupnjeve je obilježen karakteristikama kao što su intencionalnost (dok mlađa djeca osuđuju samo učinjeno zlo, čije su posljedice vidljive, starija uzimaju u obzir i namjeru da se nešto učini i preko nje vrednuju sam čin), relativnost (dok mlađa djeca imaju "crno-bijlu" predstavu o zlu, starija počinju da uviđaju relativnost granica između njih i nisu tako isključiva u sudovima) i nezavisnost od sankcija (dok mlađa djeca vide zlo u nekom činu jer ga prati sankcija, starija ih razdvajaju i shvataju da kršenje pravila nije ispravno bez obzira da li će izazvati sankcije) (Piaget, interpretacija Zvonarević: 1981,str. 423).

U početku je dječija moralnost heteronomna, ono ima neograničeno povjerenje da je moralno ono što odrasli zahtijevaju da uradi, dijete nije u stanju u početku uopćavati norme u principe niti se držati tih principa.

Tek u kooperaciji, druženju dolazi do kritike, uzajamne kontrole, suzbija se egocentrizam i slijepo povjerenje u autoritet odraslih. "Sve to dovodi do opadanja jednostranog poštovanja u odnosima dijete - odrasli tako da heteronomija ustupa mjsto svijesti o dobrom, čija autonomija proizilazi iz prihvatanja normi uzajamnosti i umjesto egocentrizma i moralnog realizma koje karakteriše slijepa poslušnost, kod djeteta se gradi pojam pravde i uzajamnost kao osnova razvoja autonomnog morala" (Piaget, 1961, 796-7).

U ovoj se fazi javlja svijest o potrebi pridržavanja određenih pravila ponašanja radi suradnje s drugima i o recipročnoj koristi za pojedinca koji je u dodiru s drugima i za njih.

"Odluka autonomne moralnosti je sloboda moralnog rasuđivanja koja znači nepristrasnost (nezavisnost od sopstvenih očekivanja i želja) i slobodu od spoljašnjih izvora nagrade i pokude (prisiljavnja i prinude) (Popović: 1981, str.111).

Internalizacijom najopćih moralnih principa i normi formira se

moralna svijest koja kod preškolskog djeteta nije na nivou moralne savjesti odraslog.

Osnovni put razvoja dječije moralnosti je proces socijalizacije.

„Pravilan tok socijalizacije teče u slučaju kada pojedinac u procesu urastanja u sve brojnije grupe i u preuzimanju odgovarajućih uloga pravilno uočava i prihvata vrijednosti, ideale i društvene norme do tog stepena koji omogućava da je to ponašanje usklađeno sa njima. To ne znači da proces socijalizacije isključuje konfliktne situacije koje, i ako su ponekad poželjne, imaju prolazni karakter jer u strukturi ličnosti onoga koji se vaspitava i socijalizuje dominiraju vrijednosti koje su opće prihvatljivog karaktera i društveno su priznate norme i vrijednosti"

(Z. Ilić, 2000, 64).

Učestvujući u životu grupe vršnjaka kod djeteta se javlja spremnost da djeluje na društveno prihvatljiv način, a na to utječu i iskustva grupe. U interakciji sa vršnjacima dijete se ponaša u skladu sa zahtjevima grupe, gradi povjerenje u sebe i svoje vršnjake, uči se dijeliti, žrtvovati, osposobljava se za samokontrolu i samodisciplinu. Putem igre djeca shvataju potrebu poštovanja prava i slobode drugih kroz pravila i uviđa da na taj način ostvaruje i sopstvena prava i slobode.

Ovome može doprinijeti i rad odgajatelja sa djecom putem umjetničkih djela, slika, gledanja filmova i slično. Posebno je važan pozitivan primjer odgajatelja.

Govoreći o moralnom razvoju predškolske djece Suzić (2006, str.144) kaže da predškolske ustanove kod djece trebaju razvijati: "sposobnost upotrebe i razumijevanja kulturnih pravila, kulturnih potreba, očekivanja i značenja u svim sferama kompetencija: kognitivnim, emocionalnim, socijalnim i radno - akcionim kompetencijama" (Suzić, 2006. str. 144).

Kad su u pitanju moralne dimenzije kompetencija za 21. vijek on dalje navodi aspekte moralnog odgoja koji podrazumijevaju moralni razvoj kognitivnih kompetencija, moralnih dimenzija emocionalnih, socijalnih, i radno - akcionih.

"Pod moralnim razvojem kognitivnih kompetencija podrazumijevamo razvoj sposobnosti moralnog suđenja, odnosno rezoniranja. U tom cilju neophodno je razvijati sljedeće sposobnosti kod djece:

- sposobnost da razumiju socijalne odnose i pravila koja vladaju među ljudima,
- uvoditi ih u rezonovanje o potrebi, razlozima i mogućnostima transformacije socijalnih odnosa i pravila koja vladaju među ljudima,
- osposobljavati ih da moralno rezonuju na osnovu moralnih normi , vrijednosti i običaja te uz pomoć njega verbalno rješavaju moralne dileme,
- razvijati moralne autonomije i sigurnost u suđenju, zanemarujući pritiske i ucjene,

- razvijanje moralne samokontrole i samokritike kod djece,
- razvijati kod djece nove logičke kapacitete za saradnju u interakciji sa vršnjacima i za socijane odnose općenito" (Omerović, Musić, Šehović i Tomić, 2008. str. 208).

Moralna dimenzija emocionalnih kompetencija podrazumijeva vođenje računa o emocijama drugih, samokritički odnos prema vlastitim emocijama i adekvatno vrednovanje emocionalnosti u socijanom kontekstu. Da bi emocionalne kompetencije poprimile moralnu dimenziju, neophodno je uvažavati sljedeće aspekte moralnosti:

- podsticati djecu da uvažavaju i adekvatno vrednuju vlastitu i emocionalnost drugih osoba - emocionalni realizam,
- da poštivaju emocionalnost drugih, razvoj emocionalne tolerancije i razumijevanja za emocionalnu nesređenost drugih ljudi,
- pružanje pomoći drugima kako bi jačali emocionalni nego - snagu kod njih,
- razvoj emocionalne otvorenosti i susretljivosti,
- emocionalni fer - plej u konfliktnim situacija,
- pomaganje sebi i drugima u prevazilaženju emocionalnih kriza. (Ibidem, str. 208-209).

Osnovu moralne dimenzije socijalnih kompetencija predstavlja usaglašenost individualnih potreba i ponašanja sa ponašanjem i potrebama drugih u socijanom okruženju. Jako je bitno kod djece razvijati sposobnosti altruizma i empatijske sposobnosti kako bi svoje akcije i emocije bazirala na uzajamnom uvažavanju i poštovanju drugih, kako bi ih shvatila i razumjela. Moralnost u socijalnim kompetencijama podrazumijeva:

"- poštovanje, razumijevanje, uvažavanje drugih osoba,
- posjedovanje osjećaja odgovornosti za vlastiti doprinos grupnim socijalnim aktivnostima i odnosima,
- vlastiti doprinos u primjeni fundamentalnih prava i sloboda drugih (djece i ljudi).
- donesene odluke bazirati na univerzalnim etičkim principima,
- kritički i samokritički sagledavati vladajuće socijalne norme u kontekstu humane etike i slobode,
- pomagati drugima da se razviju i napreduju, posebno spremnost na pomoć u kriznim situacijama i odnosima,
- uključivanje u rješavanje konflikata (fer - plej u socijalnim konfliktima)"

(Ibidem, 209-210).

Moralna dimenzija radno - akcionih kompetencija podrazumijeva etičko vrednovanje ličnih i socijalnih aktivnosti.

Osobe koje posjeduju ove kompetencije trebale bi :

"- objektivno i kritički procjenjivati svoj i tuđi rad i proizvode,
- voditi računa o zadovoljavanju potreba korisnika usluga,
- podržavati razvoj i usavršavanje radnih kompetencija kod drugih,
- posjedovati akcijsku susretljivost (pokretati akcije i pružati podršku akcijama drugih)
- biti otvoren i za učenje, inovacije u radu (svojem i drugih osoba)
- posjedovati moralnu autonomiju u ocjenjivanju vlastitog rada i ciljeva i rada i ciljeva drugih,
- biti objektivni i neutralni pri donošenju odluka" (Ibidem, str. 210).

Govoreći o metodama moralnog odgoja Mitrović (1971) navodi: djelovanje primjerom, vježbanje, život u kolektivu, objašnjenje, podsticanje, takmičenje i sprečavanje" (Mitrović, 1971, str. 154).

Primjer je jedna od najsnažnijih metoda u moralnom odgoju djece predškolske dobi jer je konkretan i uvjerljiv. Predškolska djeca uče oponašanjem odraslih, roditelja, sredškolskih odgajatelja.

Kolektiv u predškolskom odgoju predstavlja ne samo organizovanja dječijeg života već i sredstvo društveno - moralnog odgoja. U kolektivu su povoljni uslovi za razvijanje društvenih osjećanja i osobina. Svakodnevne situacije života predškolske djece u grupi zahtijevaju individualno učešće, saradnju, obuzdavanje individualnih postupaka i pažljiv odnos prema drugome. Okruženo drugom djecom istih uzrasta i istih mogućnosti, dijete je stimulisano da radi što bolje da bi se istaklo ili dostiglo svoje drugove. Mišljenje drugih utiče da ono mijenja svoje ponašanje u pozitivnom smislu" (Mitrović, 1971, str. 155).

Na moralni razvoj ličnosti djece predškolske dobi veliki značaj ima i metoda objašnjavanja.

Najpoznatija i najefektnija metoda u odgoju predškolske djece je metoda podsticanja. Ovom se metodom djeci pruža podrška i priznanje za pozitivno ponašanje što ih orijentira u pozitivnom pravcu. Kao sredstva najčešće se koriste bodrenje, zahtjev, pohvala i nagrada.

Veliki značaj u moralnom odgoju ima i takmičenje.

Želju djece za nadmetanjem ili takmičenjem treba podstaći i njome se koristiti u moralnom odgoju, jer takmičenje djeluje kao veoma jak motivacioni faktor u ponašanju i aktivnostima djeteta.

Takmičenje u ovom periodu djeluje pozitivno samo ako se obavlja između pojedinaca ili grupa gdje su približno iste sposobnosti i gdje svi imaju šanse za uspjeh. Uspjeh u takmičenju donosi pojedincu ili grupi priznanje i prestiž, što može poslužiti kao podsticaj za veću aktivnost i individualno zalaganje a takođe za razvijanje uzajamnog pomaganja u dostizanju zajedničkog cilja.

Zaključak:

Moralni odgoj u našem društvu, pa i u širem okruženju je rezultirao nizom negativnih posljedica po pojedince i društvenu zajednicu u cjelini. Da bi reafirmirali moralni odgoj svakog pojedinca i društva u cjelini i povratili prave i trajne ljudske vrijednosti s moralnim odgojem treba započeti od najranije dobi djetetovog života, još u predškolskom periodu.

Važna uloga na ovom polju pripada obitelji i predškolskim ustanovama, ali i drugim faktorima iz socijalnog okruženja, kao što su mediji, vršnjaci i drugi agensi socijalizacije.

Nadamo se da ćemo ovim radom usmjeriti pažnju kompetentnih i odgovornih za odgoj predškolske djece i na ovu komponentu odgoja u cilju humanijeg, sretnijeg i kvalitetnijeg rasta, socijalnog razvoja i života svih u vremenu u kojem živimo.

Literatura:

1. Dervišbegović, M. (1997). Socijalna pedagogija sa andragogija, Sarajevo
2. Dizdarević, I. (2002). Agensi socijalizacije ličnosti, Prosvijetni list, Sarajevo.
3. Imamović, M . (1981). Socijalna psihologija. Zagreb.
4. Ilić, Z. (2000). Resocijalizacija mladih prestupnika, Defektološki fakultet, Beograd.
5. Kamenov, E. (1997). Predškolska pedagogija I. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
6. Karić, N. (2004). Socijalno-pedagoški aspekt razumjevanja socijalizacije, Naša škola, br.
7. 29, Sarajevo, str. 77-87.
8. Mitrović, D. (1971). Predškolska pedagogija. Sarajevo: Svjetlost
9. Omerović, M ., Musić, H., Šehović M. i Tomić, R. (2009). Predškolska pedagogija. Tuzla : Offset.
10. Omerović, M. (2012). Osnove ekološke pedagogije-metode ekološkog odgoja i obrazovanja, Offset, Tuzla.
11. Popović, B,V. (1981) Razvoj dječijeg moralnog mišljenja, Zbornik instituta za pedagoška istraživanja. Beograd: 1981/ 14, 9-41.
12. Suzić, N. (2006). Uvod u predškolsku pedagogiju i metodiku. Banja Luka:

13. Šimleša, P. (1988). Izabrana djela. Osijek: Pedagoški fakultet.
14. Tomić, R., Osmić, J. i Karić, E. (2006). Pedagogija. Tuzla. Denfas.
15. Zvonarević, M. (1981). Socijalna psihologija, Školska knjiga, Zagreb 1981.

Esma Hasanbašić

OSOBINE LIČNOSTI NASTAVNIKA

Sažetak: U radu se govori o profesionalnoj ulozi, zadacima i osobinama ličnosti nastavnika. Nova saznanja u oblasti društvenih nauka, naročito u psihologiji, pedagogiji, didaktici i drugim naukama, nametunula su neke nove standarde u pogledu odnosa nastavnika prema učenicima. Od nastavnika se danas očekuje da shvate potrebe, probleme, interesovanja i sklonosti učenika. Takođe se očekuje da bude prijatelj djeteta i učenika. Zato se danas naglašavaju ljudska svojstva nastavnika: istinska naklonost prema učenicima, iskrenost, ljubaznost, časnost, takt i tak dalje. Ličnost nastavnika predstavlja najvažniji faktor ne samo u vaspitanju učenika već i u nastavi. Kroz rad su razmatrani i rezultati nekih empirijskih istraživanja o osobinama ličnosti nastavnika. Rezultati istraživanja su pokazali da učenici žele da imaju nastavnike koji poseduju radne kvalitete, one koji su vješti organizatori učenja i stvaralaštva. U radu je navedeno da učenici cijene i vole nastavnike ako poseduju ljudske osobine, ako su pravedni prilikom procenjivanja i vrednovanja rada učenika i ako uspostavljaju dobre odnose u nastavi. Utvrđeno je da osobine ličnosti nastavnika utiču na međusobne odnose učenika i nastavnika u nastavi, da od njih u mnogo čemu zavise socijalna klima u odeljenju i ostvarivanje zadataka nastave. Autori navode da osobine ličnosti nastavnika utiču na ponašanje učenika i njegov uspjeh u školi, od njih zavisi koliko će nastavnik biti spreman da razumije i prihvati učenika, da shvati njegove potrebe i ponašanje.

Ključne riječi: ličnost, osobine nastavnika, učenik

Uvod

Uloga nastavnika se mijenjala uporedo sa promjenama društva. Nekada je bilo dovoljno da nastavnik pazi učenike i nauči ih da čitataju, pišu i računaju. Danas je uloga savremenog nastavnika dosta drugačija jer su postavljeni novi i složeniji zadaci pred nastavnike. Nastavnik ima veliki uticaj na učenike i njihov razvoj, bitno utiče na krajnje ishode učenja, reguliše socijalne odnose u grupi, inicira i podstiče razvoj njihovih mnogobrojnih individualnih karakteristika, podstiče i usmjerava aktivnost učenika u vaspitno-obrazovnom procesu, brine o cjelokupnom razvoju učenika, kreira vaspitne situacije i njima upravlja.

Iz iskustva je poznato, a i rezultati istraživanja potvrđuju, da se nastavnik ne ponaša isto prema svim učenicima u razredu, te da sa svakim učenikom ne može na isti način uspostaviti odnos. Nastavnikovo ponašanje utiče na sliku, koju učenik stvara o njemu, te možemo pretpostaviti da u razredu postoji toliko slika o nastavniku koliko ima učenika. Jedan od faktora kreiranja emocionalne klime u odeljenju su osobine ličnosti nastavnika. Toplu emocionalnu klimu može da stvara nastavnik koji je emocionalno sređena, sigurna, čvrsta, vedra i socijalno pozitivna ličnost. Emocionalna atmosfera, prije svega, utiče na emocionalnu sigurnost, zadovoljstvo i mentalno zdravlje učenika, posredno utiče i na rezultate učenja.

"Došao sam do zastrašujućeg zaključka da sam ja odlučujući element u učionici. Moj lični pristup stvara klimu. Moje dnevno raspoloženje stvara vrijeme. Kao učitelj, ja posedujem ogromnu snagu da učinim dječiji život jadnim ili radosnim. Mogu biti alat za torturu ili instrument inspiracije. Mogu poniziti ili oraspoložiti, povrijediti ili izliječiti. U svim situacijama, moj odgovor odlučuje da li će kriza eskalirati ili ne i dijete humanizirati ili ne" Haim Ginott (prema: Miller, 2001).

Djecu i njihove roditelje privlači nastavnik koji vjeruje u život, ljude i same sebe. Nastavnički poziv zahtijeva mnogo energije i izdržljivosti, emocionalnu stabilnost i mentalni integritet ličnosti, i zato je uslov za uspješan rad nastavnika dobro mentalno i fizičko zdravlje.

Osnovni zahtjevi koje treba da zadovolji svaki nastavnik su: solidna opšta kultura, poznavanje nastavnog sadržaja, poznavanje pedagogije i psihologije, upućenost u vaspitne probleme mladih, poznavanje ličnosti djece, poznavanje sebe, sposobnosti vladanja sobom i posjedovanje pozitivnih osobina ličnosti.

Osobine ličnosti nastavnika

Kada govorimo o osobinama ličnosti nastavnika nephodno je da se upoznamo sa pojmom „ličnost" i sintagmom „osobine nastavnika", jer treba da znamo da je nastavnik prije svega individua, ličnost, a tek zatim pripadnik određene profesije.

Ličnost nastavnika

Razmatranje pojma „ličnost" pokazuje da nema jasne sveobuhvatne teorije ličnosti koja bi mogla objasniti sve složenosti i raznovrsnosti ličnosti nastavnika ni njegove profesije. U dosadašnjim istraživanjima navode se mnogobrojne definicije kojima se objašnjava pojam ličnosti te izjednačava sa pojmovima: osobenost, posebnost, individualnost i samosvjesnost. Većina definicija naglašava da kada govorimo o ličnosti ne možemo izostaviti psihičke procese i osobine čovjeka jer je ličnost karakterističan opšti način pnašanja.

Od mnogobrojnih definicija ličnosti izdvojit ćemo Olportovu (1970.) koji ističe: „Ličnost je dinamička organizacija onih psiholoških sistema u individui, koji determinišu njeno ponašanje i mijenjanje". Olport svoju definiciju dopunjuje sljedećim: „...ličnost je čovjek ustvari, nezavisno od toga kako drugi ljudi vide njegove osobine, ili kako ih mi istražujemo".

Osobine nastavnika

Sintagma „osobine nastavnika" na prvi pogled izgleda uobičajena i vrlo poznata. Međutim, istraživanja Jersildove, Sprangerove, Deringa, Fovinkelnove, Kazelmana (Suzić, 2003) su pokazala da pod ovom sintagmom mnogi podrazumijevaju vrlo različite stvari. Jedni u tome vide ličnost nastavnika, drugi svojstva vezana za njegovu profesiju, treći vrijednosne ili moralne kvalitete i tako dalje.

Od 1920. do 1930. godine u Zapadnoj Evropi razvio se snažan pedagoški pokret koji je nastojao utemeljiti novu pedagošku disciplinu pod imenom pedeutologija koja bi se bavila proučavanjem osobina nastavnika (šire: Suzić, 1995). Ovaj pokret nije uspio uobličiti pedeutologiju kao samostalnu naučnu disciplinu pedagogije i ta ideja je tridesetih godina napuštena. Jedan od osnovnih razloga za to je da psihologija nije imala razvijenu kompleksnu i fleksibilnu teoriju ličnosti. Kasnije, a posebno u drugoj polovini dvadesetog vijeka, u psihologiji se razvio veći broj zapaženih teorija ličnosti ali nijedna od njih nije mogla zadovoljiti visoke kriterijume kompleksnosti i fleksibilnosti. Osim ovog razloga, neuspjeh pedeutologije

možemo tumačiti i složenošću predmeta njenog proučavanja. Naime, ova disciplina je trebala da proučava osobine nastavnika, a te osobine su šire od pojma osobina ličnosti zato što osobine nastavnika u sebi sadrže osobine nastavnika kao ličnosti, a sintagma osobine ličnosti ne obuhvata profesionalne osobine kao što su osobine nastavnika ili osobine policajaca (Suzić, 2005).

Šta sve obuhvata sintagma osobine nastavnika pokazuju dva zanimljiva istraživanja. Nenad Suzić (Suzić, 2005) je tragajući za razrešenjem sadržaja ove sintagme u okviru svoje disertacije došao do 97 osobina i šest kriterijuma za klasifikaciju ovih osobina. Jovan Đorđević i njegova supruga (Đorđević i Đorđević, 1988) došli su do gotovo identičnih kriterijuma klasifikacije. Istraživanje Suzića je pokazalo da osobine nastavnika znatno determinišu kako će učenici doživljavati nastavu i nastavni predmet, te da li će učiti ili izbjegavati određeni nastavni predmet.

Istraživanja pokazuju da nastavnici koji pomažu učenicima da se osamostale, da sami ili u grupi rade na gradivu, podstiču samostalnosti i kompetencije đaka. „Kada su učenici demonstrirali povećanje kompetencija, nastavnici su smanjivali instrukcije i prenosili odgovornost za učenje na učenike" (Turner et al., 2002). S druge strane, frontalna nastava u kojoj nastavnik postavlja pitanja a učenici odgovaraju, u kojoj nastavnici strogo zapovijedaju đacima šta će činiti, ne podržava samostalnost učenika i rezultira izbjegavanjem učenja (Deci & Ryan, 1985). Ova istraživanja pokazuju da od osobina nastavnika zavisi da li će učenici razvijati potrebne kompetencije za život u savremenoj civilizaciji.

Nastavnik je jedna od ličnosti koja, naročito u mlađem školskom uzrastu, ima snažnog uticaja na razvoj i ponašanje mladih ljudi, jer je nastavnik ličnost koja služi djeci kao objekat identifikacije, kao uzor u ponašanju i kao savjest u procjeni onoga šta je moralno i šta je nemoralno. Izvodeći vaspitno-obrazovni rad, on pokazuje svoje znanje, osnovne preokupacije, moralne stavove, poglede na svijet i međuljudske odnose, i to, naročito ako se radi o znalcu, moralno stabilnoj ličnosti, pedagoškom entuzijastu i u cjelini pozitivnoj ličnosti, prema ocjeni učenika i njihovih roditelja pozitivno djeluje na razvoj i ponašanje dece u školi. S ovim mišljenjima roditelja i učenika slažu se i naučnici koji su se bavili problemima odnosa između nastavnika i učenika. „*Preko ljubavi i poštovanja za pedagoga*", kaže Levitov, „*učenici često stiču ljubav prema školi, predmetu, proizvodnji*" (Lekić, 1956, str. 53).

U razgovorima sa učenicima evidentno je da nastavnici u svom ponašanju prema onima koje vaspitavaju ispoljavaju pozitivne i negativne osobine što je normalno očekivati. Međutim, dešava se da neki nastavnici ispoljavaju pretežno negativne osobine i da se ne trude mnogo da ih otklone, dok drugi ispoljavaju pretežno osobine koje učenici smatraju pozitivnim i nastoje da te osobine uvijek dominiraju u njihovom ponašanju prema učenicima.

Za uspjeh pedagoškog rada značajno je odrediti koje osobine kod nastavnika učenici cijene, a koje ne cijene.

Artur Džersajld (prema: Latić, 2001, str. 51) je proučavao osobine koje učenici cijene kod nastavnika i utvrdio da oni najviše cijene kod nastavnika ove osobine: ljudske kvalitete (veselu narav, prirodno držanje, ljubaznost prema učenicima); kvalitete koji se odnose na održavanje discipline (fer odnos prema učenicima, pravednost u izricanju mjera disciplinovanja, postojanost u stavovima prema učeničkom ponašanju): kvalitete koji odlikuju nastavnikov fizički izgled (opšta privlačnost, pristojan spoljašnji izgled, pristojan način govora) i kvalitete nastavnika kao organizatora i realizatora nastave (spremnost da pomogne učenicima kad je pomoć neophodna, opredeljenost da radi za interese učenika, entuzijazam u radu i sposobnost da zanimljivo izlaže nastavne sadržaje).

Prema istraživanjima Roberta Ričija (prema: Latić, 2001, str. 52) bitne karakteristike dobrog nastavnika su: da ostvaruje samokontrolu u situacijama kad to treba, posjeduje sposobnost da bude staložen, održi ravnotežu u ponašanju i smirenost prilikom kontaktiranja sa učenicima; svojim manirima podstiče i konstruktivno djeluje na ponašanje mladih ljudi; ispoljava entuzijazam u radu, voli djecu i svoj poziv; sa oduševljenjem i zadovoljstvom obavlja svoje svakodnevne poslove u nastavi i van nastave; omogućava učenicima u nastavi da samostalno rade, rješavaju probleme na svoj način, svojim tempom uče i održavaju disciplinu bez spoljašnje torture; dobro organizuje nastavu, znalački raspoređuje vrijeme i umješno se koristi nastavnim sredstvima; marljivo planira nastavni rad, učeničke aktivnosti i umješno ih vodi, da samostalnim radom, istraživanjem i razmišljanjem stiču znanja, razvijaju sposobnosti i izgrađuju svoje životne poglede; pokazuje interesovanje za učenike kao ljude u procesu nastave, vaspitanja i života u školi i podstiče učenike da objektivno vrednuju rezultate svoga rada.

Prema istraživanjima Roberta Ričija (prema: Latić, 2001) loš nastavnik je onaj koji: ne poštuje zahtjeve i mišljenja učenika; lako se uzbuđuje; upućuje suviše pretenciozne zahtjeve učenicima; pokazuje nestrpljenje; pribjegava kažnjavanju, ismijavanju i izlaganju ruglu učenika; pokazuje nesigurnost u radu i stavovima; slabo se interesuje za organizaciju i uspjeh nastave; ne pokazuje entuzijazam u radu; nameće svoje mišljenje i shvatanje učenicima; osujećuje inicijativu učenika, ne dozvoljava da originalnost i samostalnost učenika dođe do izražaja; nije u stanju da dobro organizuje aktivnosti učenika u nastavi i vannastavnim aktivnostima; ne trudi se da nastavu učini očiglednom i da je prilagodi interesovanjima i mogućnostima učenika; očekuje da djeca znaju šta bi trebalo da rade i zadovoljan je ako rade bilo šta; nije u stanju da kod učenika izgradi standarde za vrednovanje sopstvenog rada i testira da učenike, u cjelini ocjenjuje prema onome što znaju iz njegovog predmeta.

Istraživanja Jovana Đorđevićam (Đorđević, 2004, str. 62) obuhvatila su učenike gradskih i seoskih osnovnih škola u Srbiji, a

sadržina istraživanja je bila osobine dobrog nastavnika. Učenici naročito cijene ove ljudske kvalitete nastavnika: dobrotu, velikodušnost, veselost, duhovitost, staloženost, odmjerenost, ozbiljnost, odgovornost, prijatnost, ljubaznost, kulturno ponašanje, oštroumnost, snalažljivost, stidljivost, pažljivost, korektnost, saosećajnost, spremnost da oprosti grijeh (nije zlopamtilo), plemenitost, sposobnost da se lako ne ljuti, pristupačnost, realnost, skromnost, upornost, dostojanstvenost, oduševljenje za rad, savremenost, iskustvenost i iskrenost.

Na osnovu pomenutih istraživanja Đorđevića, Roberta Ričija, Artura Džersajlda o karakteristikama dobrog nastavnika i osobinama nastavnika koje učenici cijene može se zaključiti da učenici posebno cijene kod nastavnika ove osobine koje se značajne za odnos nastavnika prema njima: spremnost da im pomogne, razumijevanje, jednak tretman svih učenika; umjerenu strogost, ispoljenu ljubav prema učenicima; sposobnost da podstiče učenike, održava red i disciplinu; kulturno ponašanje; drugarski odnos prema učenicima; umjeren ton prilikom razgovora sa učenicima; blagost prema učenicima; izbjegavanje fizičke kazne; objektivnost; spremnost da uvaži trud i rad učenika, održi tolerantnost u stavovima prema učenicima, spremnost da sarađuje sa učenicima, da pokaže strpljivost prema učenicima, poklanja pažnju slabijim učenicima; ne vrijeđa učenike, ne pokazuje grubost prema učenicima i ne žali se na učenike drugim nastavnicima.

Osobine nastavnika možemo posmatrati kao osobine ličnosti: racionalna, emotivna, spacijalna obeležja; kao fizička obeležja: izgled, odijevanje, dopadljivost i slično; kao profesionalna obilježja: stil i način rada u nastavi, kooperativnost, normativnost i slično.

Ranija istraživanja

Nastavnik je bio primarno tematsko određenje veoma brojnih pedagoških proučavanja. Skoro da nema zemlje i razvijenog sistema obrazovanja, područja na kome se institucijski prati i kontroliše funkcionisanje obrazovanja, a da sastavni dio tih praćenja i proučavanja nisu bili nastavnici. Obuhvatna bibliografija objavljenih radova o nastavnicima poslednjih decenija samo u Evropi i Americi svjedoči o pravom vatrometu sadržaja koji proučavaju nastavnika. To je domen istraživanja brojnih pedagoških institucija, ali i samostalnih, darovitih istraživanja pedagoških pojava. Radove o nastavnicima odlikuje njihova velika raznovrsnost kako po obimu i dubini, tako i po različitosti pristupa i zaključaka o nastavnicima. Učestala proučavanja ipak su više pokazatelj značaja odlučujućeg kadrovskog pitanja savremenog obrazovanja, nego što su doprinos otkrivanju bitnih pretpostavki o oblicima angažovanja nastavnika u smislu postizanja optimalnih rezultata u obrazovanju. Pored tolike tematske raznovrsnosti, ipak sva proučavanja upućuju na nekolika

pravca interesovanja za nastavnika.

Istraživače najviše zanima nastavnik kao ličnost, više iz psihološke nego iz vrijednosne, etičke, estetske, sociološke perspektive. Nastavnik je proučavan iz aspekta procenjivanja učenika i utisaka koje oni tokom neposrednog vaspitno-obrazovnog rada ostavljaju na svoje učenike. Naučnici su sa velikom upornošću, više u svijetu nego li kod nas, istraživali istinu o nastavniku koju u svome saznanju i iskustvu nose učenici. Isto tako veliku su pažnju privukla proučavanja metodičke i tehnološke strane pedagoškog rada i ponašanja nastavnika. Značajna pitanja efikasnosti, ekonomičnosti i uopšte racionalnosti pedagoških postignuća nastavnika, uprkos nekolikim radovima visoke naučne vrijednosti o produktivnosti i o nekim pretpostavkama uspjeha nastavnika, bila su najčešće domen nedovoljno sazrelog i istrajnog, čak nekada površnog i veoma tematski neusredsređenog ispitivanja uloge i aktivnosti nastavnika (Matijević i sar., 2003).

Interesantna su istraživanja Jovana Đorđevića (Đorđević, 2004) o tome koji se nastavnik smatra dobrim predavačem. Osobine dobrog predavača su: dobro objašnjava, ima osobine dobrog predavača; ponavlja gradivo dok učenici ne shvate, ima odlike dobrog pedagoga, jasan je u zahtjevima, zanimljivo i duhovito izlaže nastavnu građu; ne pokazuje žurbe u obradi nastavnog gradiva; ispoljava živost u radu; ne prekida učenike u izlaganju, ne čita iz knjige; drži se udžbenika i ne ispituje odmah poslije održanih predavanja.

Posebno je zanimljivo Đorđevićevo (Đorđević, 2004) ispitivanje šta doprinosi da nastavnik bude dobar ocjenjivač znanja učenika. Dobar nastavnik objektivno i pravilno ocenjuje; često ispituje učenike; blago ocenjuje, daje javnu ocenu; dozvoljava učenicima da se prije odgovora koncentrišu; a ima učenika, istina manji broj, koji vole nastavnike koji su strogi u ocenjivanju.

Istraživanja koja su obavili studenti pedagogije i psihologije iz Sarajeva školske 1967/68. godine kako je navedeno u radu Mandića (1980), pokazala su da učenici u prvom redu cijene nastavnika kao čovjeka (njegove osnovne ljudske kvalitete koje ispoljava u komunikaciji sa njima), na drugo mjesto dolaze osobine nastavnika kao predavača (kao organizatora i realizatora vaspitno-obrazovne delatnosti) i na treće mjesto dolaze osobine nastavnika kao ocjenjivača znanja učenika (ovdje su učenici uzimali one osobine nastavnika koje doprinose da on bude manje ili više objektivan u procjeni onoga što je učenik ostvario s obzirom na ono što je mogao ostvariti). Kad su učenici pitani zašto su na prvo mesto stavili nastavnikove ljudske kvalitete, odgovarali su: Ako je nastavnik dobar čovjek, sve drugo će ići u skladu s tim i eventualne druge nedostatke on će lakše nadoknaditi.

Istraživanja Milana Perišića kako je navedeno u radu Mandića (1980) u školama BiH su, pored ostalog, pokazala da se učenici i nastavnici dosta često sukobljavaju i da su ti sukobi praćeni uzajamnim kritikama

pa i optužbama. Poznat uzrok sukoba između nastavnika i učenika je nastavnikovo neobjektivno ocenjivanje i ispitivanje učenika. Učenici misle da način na koji neki nastavnici ispituju učenike nije dobar, da ocjene daju bez čvrstih kriterijuma i dokumentovanih obrazloženja, ponekad ocenjuju samo slabije odgovore, imaju miljenike u pojedinim odeljenjima i njima čine protekciju. Najčešći konkretni uzroci sukoba, prema izveštajima učenika, bili su: omalovažavanje pojedinih učenika pred razredom, vrijeđanje pojedinaca, nepoštovanje mišljenja učenika, stvaranje klime u kojoj izgleda da je nastavnik uvijek u pravu i da je uvijek ispravno ono što on kaže i za što se zalaže. Interesantno je da je samo 10,00% učenika izjavilo da su se sukobili sa nastavnicima svojom krivicom.

Ova istraživanja su nedvosmisleno pokazala da su ljudske osobine nastavnika koje ne prihvataju učenici najčešći uzroci sukoba između nastavnika i učenika, da one dovode do loše socijalne klime u razredu i školi i da to predstavlja smetnju uspešnijem radu nastavnika i efikasnijem učenju učenika u školi. Stoga se s pravom može reći da su osobine nastavnika dosta pouzdan indikator socijalne klime u školi i tokova i ishoda vaspitno-obrazovne djelatnosti. Naravno, ne treba zanemariti teškoće i probleme koje imaju učenici i koje utiču na klimu u školi i odnose između nastavnika i učenika iako je poznato da demokratski orijentisan nastavnik postiže bolje rezultate u radu od nastavnika koji je autokratski orijentisan. Istraživanja su takođe pokazala da slabije uspijeva u radu sa učenicima nastavnik kontrolor od nastavnika organizatora (Mandić, 1980, str. 62-66).

Vaspitni stilovi nastavnika

Autoritativno ponašanje nastavnika

Riječ autoritativan znači pokoravanje bez kritike ili otpora. Pod autoritativnim ponašanjem nastavnika podrazumijevamo: ako nastavnik traži od učenika da ga obavijeste o svakom koraku koji treba da učine, da ništa ne smiju uraditi bez njega, ako nemaju mogućnosti za samostalne akcije. Autoritativno ponašanje je ako nastavnik zahtijeva apsolutnu poslušnost, ako voli da gospodari nad učenicima, ako prekida diskusiju učenika čak i onda kada se ona odnosi na nastavne, odnosno školske probleme i ako isključivo sam odlučuje šta je pravilno a šta nepravilno u ponašanju učenika.

Autoritarno vaspitanje je vrsta vaspitanja koja počiva na nepravilno formiranom autoritetu vaspitača, jer se polazi od pretpostavke da je za uspješan vaspitno-obrazovni rad sa djecom i omladinom potrebna pretjerana strogost i disciplina, kao i bezuslovna poslušnost i pokornost. Naziva se i restriktivno vaspitanje (Latić, 2004, str. 59).

Nametnuti autoritet u vaspitanju i sama djeca veoma brzo otkrivaju, pa je uglavnom njihovo ponašanje izraz bunta i protesta protiv takvog autoriteta roditelja i nastavnika. Samo istinski i pravi autoritet dijete prihvata i u njega ne sumnja, jer omogućuje optimalan razvoj njegove ličnosti.

Andersonova istraživanja dominantnog i integrativnog nastavnika su pokazala da dominantno ponašanje izaziva povodljivost, konformizam i rasijanost, ali i odbijanje, agresiju i destruktivnost (Suzić, 2003). Istraživanje Levina, Lipita i Vajta (Suzić, 2003) je pokazalo da su autoritarne grupe u svom ponašanju bile više zavisne od vođe nego demokratske. Ovakav odnos zavisnosti učenika prema nastavniku kao vođi, u ovom tipu nastave, učenici zadržavaju kao formu konformisanja iako se ne radi o stvarnom konformizmu. Radi se o "strategiji konformisanja" (Suzić, 2003, str. 84). Učenici su svjesni nastavnikovih negativnih osobina, svjesni su da na to ne mogu uticati i biraju strategiju sa "minimum neugode i maksimum dobiti". Uz te spoznaje nastoje ostvariti što bolju ocjenu i proći ili proraditi nastavni program. Sve se svodi samo na pokornost i stav „Učenik je da sluša, bude pokoran i uči".

Ravnodušno ponašanje nastavnika

Ravnodušan nastavnik je onaj nastavnik koji je nezainteresovan za rad učenika, koji je pasivan posmatrač rada, koji dopušta da grupe i pojedinci imaju potpunu slobodu u odlučivanju – rade šta hoće. Ovakvo ponašanje nastavnika dovodi do haosa u radu i ne daje pozitivne pedagoško-vaspitne rezultate. Čak ni učenici nemaju pozitivno mišljenje o ovakvim nastavnicima, bez obzira što mogu da rade šta hoće, jer takav nastavnik nema u očima učenika izgrađen autoritet ni kao stručnjak, ni kao ličnost.

Demokratsko ponašanje nastavnika

Nastavnik koji u komuniciranju sa učenicima koristi demokratski način komuniciranja polazi od poznatog pedagoškog pravila da je put do učenikovog srca težak i dug, ali jedini put pravog uspjeha. Vaspitanje po svojoj osnovnoj funkciji traži puno međusobno poštovanje i uvažavanje vaspitača od strane vaspitanika, ali i vaspitanika od strane vaspitača. Tako utemeljen međusobni i, rekli bismo, međuzavisni odnos daje osnova za pravo demokratsko i nedirektivno komuniciranje nastavnika u odnosu na učenike. Nastavnik koji se demokratski ponaša je nastavnik koji ne traži slijepu poslušnost, niti je ravnodušan, već sa učenicima sarađuje, dogovara se, usmjerava ih, animira, aktivira. On prihvata sugestije i prijedloge

učenika i nastavni proces usmjerava prema njihovim interesovanjima, sposobnostima, željama, mogućnostima, i djeluje na učenike kao autoritet u svojoj oblasti, ali i kao ličnost. (Simeunović i Spasojević, 2005).

Poželjne osobine ličnosti nastavnika

Dobar nastavnik se ne odupire uticaju učenika, jer će svoju izuzetno odgovornu ulogu uspešnije ostvariti ako s njim dobro sarađuje. Sarađivati ne znači samo saslušati učenika, mada je i to veoma važno, nego i prihvatiti njegove predloge ako su prihvatljivi, ili objasniti zašto to nije moguće (Simeunović i Spasojević, 2005, str. 136).

Nemoguće je dobro upravljati odeljenjem, odnosno nastavnim časom, ako se guši i ne prihvata uticaj učenika. Ukoliko nastavnikovo ponašanje i stil nisu, u potrebnoj mjeri, uslovljeni radom i ponašanjem (uticajem) učenika, onda tu nema interakcije, a nastavni proces mora biti interakcija. Htio to ili ne, nastavnik neminovno prihvata uticaje učenika. Problem nije u tome da li se uopšte uvažava uticaj učenika, jer se to ne može izbjeći, nego koliko se uvažava. Nastavna praksa (a i mnoga istraživanja) potvrđuje da nastavnik, koji se saradnički ponaša (demokratsko rukovođenje), ima daleko više uspjeha u vaspitno-obrazovnom radu.

U Laketinom (Laketa, 1998) istrživanju kakvi su nastavnici osnovne škole u očima učenika dobijene su dvije rang liste osobina nastavnika; jednu čine osobine koje učenici najviše cijene kod svojih nastavnika, a drugu osobine nastavnika koje se ne dopadaju učenicima. Predmet istraživanja bile su: opšte ljudske osobine nastavnika, pravednost u vrednovanju rada učenika, odnos prema učenicima i radni kvaliteti nastavnika. Zbog obimnosti rang listi, navodimo po 7 pozitivnih i negativnih osobina nastavnika za svaku od četiri navedene vrijednosti.

Rang lista osobina koje učenici najviše cijene kod svojih nastavnika:

a) *opšte ljudske osobine*: staložen, pažljiv, smisao za humor, dobrodušan, pravedan, ozbiljan, iskren;

b) *pravičnost u vrednovanju rada učenika*: pravednost u ocjenjivanju, nagrađuje učenike, ne traži sitnice kada ocenjuje, ne kažnjava slabom ocjenom, nije strog u ocjenjivanju, javno ocjenjuje, ohrabruje učenike dok odgovaraju;

e) *odnos prema učenicima:* razumije učenika, jednak je prema svim učenicima, pomaže učeniku, ne primenjuje fizičke kazne, sarađuje sa učenikom, cijeni i poštuje učenika, ne viče na učenika;

g) *radni kvaliteti nastavnika*: dobar predavač, podstiče učenika na rad i ohrabruje ga, voli i ceni rad, zanimljivo izlaže gradivo, jasno izlaže i tumači gradivo, dobar je pedagog, održava red i disciplinu.

Rang lista osobina nastavnika koje se ne dopadaju učenicima:

a) *opšte ljudske osobine:* nervozan, nestrpljiv, drzak, preozbiljan, strog, isuviše popustljiv, nekulturno ponašanje;

b) *pravednost u vrednovanju rada učenika*: nepravedno ocjenjuje, blag u ocjenjivanju, strogo ocjenjuje, mnogo traži za ocjenu, traži sitnice, prebrzo daje ocjene, lako daje slabu ocjenu;

v) *odnos prema učeniku:* više na učenika, nije jednak prema svima, fizički kažnjava, ne razumije učenika, ponižava, nema povjerenja u učenika, lako se iznervira;

g) *radni kvaliteti nastavnika:* loš pedagog, čita iz knjige, ne voli svoj posao, slab predavač, misli da je njegov predmet najvažniji, ne poznaje gradivo, ne sarađuje sa učenikom.

Laketino (Laketa, 1998) istraživanje je pokazalo da stariji učenici osnovnoškolskog uzrasta žele da imaju nastavnike koji posjeduju radne kvalitete, one koji su vješti organizatori učenja i stvaralaštva. Učenici cijene i vole nastavnike ako poseduju ljudske osobine, ako su pravedni prilikom procenjivanja i vrednovanja rada učenika i ako uspostavljaju dobre odnose u nastavi.

Utvrđeno je da osobine nastavnika utiču na međusobne odnose učenika i nastavnika u nastavi, da od njih u mnogo čemu zavise socijalna klima u odeljenju i ostvarivanje zadataka nastave. Lična svojstva nastavnika utiču na ponašanje učenika i njegov uspeh u školi, od njih zavisi koliko će nastavnik biti spreman da razumije i prihvati učenika, da shvati njegove potrebe i ponašanje.

Zaključak

Savremeni nastavnik je organizator i voditelj nastavnog procesa, koordinator i mentor, motivator, ravnopravni saradnik i dr. Umjesto da nastavnik bude "strašni sveznadar" na pijedestalu, on treba imati topliji i bolji kontakt sa svojim učenicima. Kada se u učenicima vide dragocjeni resursi koji predstavljaju budućnost zemlje, nastavnici uviđaju važnost prenošenja ne samo znanja već i pozitivnog odnosa i želje za sticanjem tog znanja. Kada se djeca cijene po svemu što jesu, a ne samo po njihovim rezultatima, nastavnici počinju cijeniti individualne vrline koje ima svako dijete.

Treba isključiti svaku mogućnost samovoljnog, agresivnog, srditog, nasilničkog, vlastoljubivog i drilskog ispoljavanja "svoje snage" i "svoje moći" nad učenicima. Takvo ponašanje pojedinaca je znak nemoći, znak nezdrave ambicije i totalne otuđenosti od ljudi i pravih odnosa u školi.

Poznato je da demokratski orijentisan nastavnik postiže bolje

rezultate u radu od nastavnika koji je autokratski orijentisan. Istraživanja su takođe pokazala da slabije uspeva u radu sa učenicima nastavnik kontrolor od nastavnika organizatora.

Stoga se s pravom može reći da su osobine nastavnika dosta pouzdan idikator socijalne klime u školi i tokova i ishoda vaspitno-obrazovne djelatnosti.

LITERATURA

1. Bratanić, M. (1993). Mikropedagogija. *Interakcijsko-komunikacijski aspekt odgoja*. Zagreb: Školska knjiga
2. Đorđević, J. (2004). *Nastava kao proces poučavanja, učenja i komunikacije*. U: Komunikacija i mediji, Učiteljski fakultet u Jagodini, Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
3. Fulgosi, A. (1979). *Psihologija ličnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
4. Laketa, N. (1998). *Učitelj – nastavnik – učenik*. Užice: Učiteljski fakultet.
5. Latić, M. (2001). *Pedagoški humanizam u odnosu nastavnik-učenik.* Banja Luka: Neo.
6. Lekić, M. (1956). *O odnosima između nastavnika i učenika.* Beograd: Pedagoško društvo NRS.
7. Mandić, P. (1980). *Humanizacija odnosa u školi*. Sarajevo: PPZ.
8. Matanović, J. (2009). *Osobine ličnosti kao prediktori zadovoljstva poslom*. Primenjena psihologija, 2(3), pp. 327–338.
9. Matijević, M., Mužić, V., Jokić, M. (2003). Istraživati i objavljivati. *Elementi metodološke pismenosti u pedagogiji. Zagreb:* Hrvatski pedagoško-književni zbor.
10. Miller, B. (2001). *Kako ostvariti uspješan kontakt sa učenicima*. Sarajevo: Priručnik za nastavnike.
11. Simeunović, V., Spasojević, P. (2005). *Savremene didaktičke teme: nacrt za savremenu didaktičku koncepciju i strategiju nastavnog rada u osnovnoj školi*. Bijeljina: Pedagoški fakultet.
12. Suzić, N. (2003). *Osobine nastavnika i odnos učenika prema nastavi*. Banja Luka: Teacher Training.
13. Suzić , N. (2005): *Pedagogija za XXI vijek.* Banja Luka: Teacher Training Centre.

POGLEDI I MIŠLJENJA

Fikreta Žunić

PROFIL I ULOGA PEDAGOGA U ŠKOLI

Sažetak: U članku je prikazan profil školskog pedagoga kao i zahtjevi kojima jedan pedagog mora udovoljiti da bi bio uspješan u obavljanju svojih poslova. Poseban osvrt je dat na opis poslova pedagoga u srednjoj školi te značaj djelovanja pedagoga u radu odjeljenskih zajednica. Cilj ovog članka jeste pomoći mladim pedagozima koji prvi put stupaju u službu da bliže shvate opis poslova te da im se daju smjernice na koje poslove posebno trebaju obratiti pažnju. Pored toga, članak ima za cilj da približi i promoviše zanimanje pedagoga s ciljem motivisanja mladih da se obrazuju za pedagoški profil.

Ključne riječi: pedagog, radni zadaci, zahtjevi, savjetodavni rad, odjeljenska zajednica

Uvod: Svaka odgojno-obrazovna ustanova ima pedagoga koji je, prema pedagoškim normativima i standardima, usmjeren za "kvalitetnu podršku nastavnog procesa". (Službene novine KS, 2004., str. 13). Pedagog je "lice koje u saradnji sa direktorom, nastavnicima, i drugim nosiocima vaspitno-obrazovnog rada doprinosi da škola potpunije i efikasnije ostvaruje svoje ciljeve i zadatke. On se naziva stručnim saradnikom'' (Potkonjak, Šimleša, 1989, str. 425). Pedagog se bavi unapređenjem odgojno-obrazovnog procesa.

Pedagog-opis poslova

Kvalitet odgojno-obrazovnog procesa zavisi od više faktora: stručne spremnosti nastavnika i njegovih osobnih kvaliteta, nastave i nastavnog

procesa, organizacije nastavnog rada, formiranje razreda, unutrašnje organizacije rasporeda sati, pripremanje i realizacije nastavnog procesa, odnosa nastavnika i učenika, učenika i učenika, roditelja i nastavnika, adekvatne primjene nastavnih sredstava i pomagala, metodičkih elemenata, stručnosti samog kadra, organizovanja kulturne i javne djelatnosti škole , i sl. William Glasser navodi šest uslova za kvalitetan rad:

1. Razredna sredina mora biti ugodna i poticajna
2. Od učenika se traži da rade isključivo nešto korisno
3. Od učenika se uvijek traži da rade najbolje što mogu
4. Od učenika se traži da ocjenjuju i poboljšaju svoj rad.
5. Kvalitetan rad uvijek godi
6. Kvalitetan rad nikad nije destruktivan (Glasser, 1993, str. 38/39).

Pomenute stavke kazuju koliko je potrebno truda kod svakog pojedinog nastavnika da postigne navedeno, a jedan od zadataka pedagoga jeste upravo da bude podrška i pomoć kako nastavniku tako i učeniku u postizanju uspješne saradnje, građenje povjerenja, boljeg učenja i izvršavanja školskih zadataka. Mandić i Vilotijević navode da su zadaci školskog pedagoga savjetodavni rad sa učenicima, nastavnicima i roditeljima učenika; analitičko-studijski i istraživački rad; unapređenje nastave i uvođenje inovacija u vaspitno-obrazovni proces; učešće u realizaciji programa vrednovanja rada škole; saradnja sa stručnim organima škole; stručnim i naučnim institucijama van škole.'' (Grupa autora, 1984., str. 44). Mnogi autori su navodili šta ulazi u poslove rada školskog pedagoga, među njima je i Đorđe Lekić koji navodi 27 programskih zadataka, od kojih posebno naglašava "saradnja pedagoga sa nastavnicima, unapređivanje međuljudskih odnosa, pomoć učenicima u prilagođavanju školskoj sredini, aktivnom učešću u nastavi, i sl''.(Grupa autora, 1984, str. 44). Kada bi pedagog obavljao sve poslove "ne bi mu bilo dovoljno ni 24 časa rada''. (Grupa autora, 1984., str.45).

Danas su poslovi pedagoga u srednjoj školi navedeni u Pedagoškim standardima i normativima za srednje obrazovanje Kantona Sarajevo gdje se navodi struktura radne sedmice pedagoga koja je prikazana u tabeli:

Tabela 6: Struktura radne sedmice stručnog saradnika - pedagoga (Službene novine Kantona Sarajevo, 2004, str.13)

Br.	Radno zadaci	Broj sati sedmično
	Koncepcijsko-programski zadaci u dogovoru sa direktorom	3,5
	programiranje, ostvarivanje i analiza odgojnog rada	2,0
	pedagoška dokumentacija	3,0
	rad sa nastavnicima i stručnim organima škole	2,5
	rad sa učenicima i učeničkim organizacijama	5,0
	unapređenje nastave	2,0
	saradnja sa institucijama	1,0
	saradnja sa roditeljima	2,5
	provođenje upisa u školama	3,0
	profesionalna orijentacija	4,0
	istraživanja u praksi školskog pedagoga-psihologa	2,0
	pedagoško-psihološka praksa studenata nastavnih fakulteta	1,0
	personalni dosje učenika, pedagoški karton	1,5
	priprema za rad i stručno usavršavanje	7,0

Pedagog obavlja i druge stručne poslove prema potrebi, po nalogu direktora i organa upravljanja škole, pa se prethodna satnica može izmijeniti. Na osnovu date tabele vidljiva je specifičnost i raznolikost poslova koju obavlja pedagog. Poslovi i radni zadaci školskog pedagoga su različiti i bogati jer dotiču sve sfere djelovanja školske zajednice kao i svakog pojedinca koji je uključen u rad škole. Zato pedagog mora biti svestrana ličnost, veoma kreativna i sposobna da obavlja tako raznoliku funkciju u školi. S obzirom da je pedagog-savjetnik, neophodno je naglasiti da pedagog obavlja svakodnevni savjetodavni rad sa učenicima, roditeljima i nastavnicima. Savjetodavnim radom se nastoji pomoći učenicima u rješavanju raznih problema s kojima se učenici suočavaju: problemi s učenjem, izostajanjem sa nastave, učestalim kašnjenjem, adaptacijom na novu sredinu, problemi sa vršnjacima, ljubavni problemi, i dr. Takođe pomaže i učenicima koji brže napreduju, na koji način da iskoriste svoje potencijale i sl. Pored učenika, savjetuju se i roditelji kao npr. koje odgojne metode da primjene kako bi učenici bolje izvršavali svoje obaveze, i sl. Tu su i nastavnici kojima se pomaže u razvijanju odgojnih zadataka kod učenika. Pedagog pruža podršku razredniku u savjetodavnom radu sa roditeljima, pripremanju i održavanju roditeljskih sastanaka, unapređivanju odgojno-obrazovnog časa, ciljeva i zadatka uopće. Savjetodavnim radom se "želi pomoći učenicima koji permanentno zaostaju u odgojno-obrazovnom radu, kao i onima koji intezivno ostvaruju

dobre rezultate, te identifikacija njihove talentovanosti i darovitosti''. (Kovačević, 2001, str. 82). S obzirom na specifičnosti odrastanja svake mlade osobe, i potrebe da se ista informiše o raznim životnim situacijama, novim saznanjima i sl. savjetodavni rad je "nezaobilazan činilac u razješnjavanju problema sa kojima se suočavaju djeca i mladi u školi'', a time je i pedagog nezaobilazan stručni saradnik i potreban stručnjak u svakoj odgojno-obrazovnoj ustanovi.

Profil pedagoga

Mnogi autori su se bavili kvalitetom ličnosti pedagoga. Među njima su Vladmir Jurić, Gojko Babić, Balasi i drugi. Balasi piše da ''zahtjevi koji se postavljaju nastavniku važe u cjelini za školske pedagoge, psihologe, socijalne radnike, ali naglašava da postoje neki zahtjevi koji, kad je u pitanju specijalizovani stručnjak, moraju biti posebno isticani'' (Grupa autora, 1984, str. 55). Specifični zahtjevi prema Balasiju prikazani su u tabeli ispod:

Tabela 7: Zahtjevi koje mora zadovoljiti školski pedagog

(Grupa autora, 1984, str.55)

Br.	Osobine/sposobnosti/vještine kvalitetnog školskog pedagoga
	Zdrava filozofija života
	Ljudski kvaliteti koji mu omogućuju da rukovodi
	Socijalna i emocionalna zrelost i stabilnost
	Visoka inteligencija
	Široko opšte i stručno obrazovanje
	Razumjevanje mladih ljudi i želja da im se, po potrebi, pruži pomoć
	Sposobnost suđenja i razboritost
	Ljubav prema pozivu i odanost poslovima koje obavlja i izgrađena profesionalna etika
	Čvrst karakter
	Sposobnost da dosljedno primjenjuje naučna dostignuća u svom pedagoškom radu

Prema tabeli br. 7 može se zaključiti da školski pedagog mora da posjeduje opće osobine kao i nastavnik te da ima i specifične osobine koje su razvijenije zbog specifične uloge školskog pedagoga. Zbog specifičnosti rada u odgojno-obrazovnoj ustanovi, koja zaista traži dosta aktivnog

rada kako sa učenicima, tako i sa roditeljima, nastavnicima, drugim institucijama i sl., nastavnici koji preuzimaju odjeljenje i dobivaju ulogu razrednika moglo bi se reći da predstavljaju "produženu ruku pedagoga" jer brinu o odjeljenju tako što upoznaju učenike sa specifičnostima srednje škole koju pohađaju, rasporedom i organizacijom, stručnim i općim predmetima, nastavnicima koji im predaju i čine odjeljensko vijeće, pravilnikom o ocjenjivanju, pravilima škole, kućnom kodeksu, odjeljenskoj zajednici, rukovodstvu i zadacima odjeljenske zajednice, i sl. Takođe rješavaju probleme unutar odjeljenja, sarađuju sa roditeljima, nastavnicima i sl. Poslovi nastavnika koji obavljaju i poslove razrednika su veoma obimni. Pored pripremanja za nastavni proces, te realizacije istog, nastavnik-razrednik ima obimnu školsku administraciju. Svaki nastavnik realizuje poslove na najbolji mogući način, ali "teško je prihvatiti stav da svi nastavnici mogu jednako samostalno pripremati rad, sami ga organizovati, poučavati i još više sami ga unapređivati. To je poseban i stručan posao gdje nije dovoljno samo znanje određene nastavne struke nego i posebno znanje pedagogije, psihologije i nekih drugih graničnih disciplina". (Malić, 1973, str. 93). Razrednici pored stručnog predmeta koji predaju, moraju jedno opće znanje kao i pedagoško-psihološko primjeniti na časovima odjeljenskih zajednica. Ukoliko se razrednici ne pripreme adekvatno za časove odjeljenskih zajednica, ne može se očekivati kvalitet odgojno-obrazovni proces, jer odjeljenske zajednice pružaju mogućnost da se efikasno riješavaju mnogi problemi unutar samog odjeljenja, i sl. Svakom razredniku je potrebna podrška i pomoć školskog pedagoga jer s obzirom na svoju stručnost i profil specijalističke pripreme, ne može kvalificirano obaviti čitav posao razrednika, jer mu je razrednička funkcija tek pridodana nastavničkoj''. (Malić, J., 1973.,str. 93).

Pedagog i Odjeljenska zajednica

Redovna nastava koju učenici pohađaju iz određenih nastavnih predmeta je pretežno usmjerena na obrazovne ciljeve dok, su odgojni ciljevi bili uvijek "neprimjetni'' i postajala bi predmetom poučavanja onda kada bi učenik "iskočio'' iz mase po ponašanju koje u tom momentu nije bilo adekvatno, primjereno ili očekivano. Obično bi se tad nastavnik više usmjerio na odgojni cilj, ali nikada ne u dovoljnoj mjeri zbog težnje da realizuje ono što je planirano po nastavnom planu i programu za taj čas. Zato bi se posebna pažnja na odgojne ciljeve usmjeravala na časovima odjeljenskih zajednica. Časovi sa razrednikom su omogućavali razgovor učenika o određenim problemima koji su ih tištili tih dana, i sl. Odjeljenska zajednica se održavala, a i danas se u školama održava jednom sedmično, kako bi učenici dobili priliku da zadovolje svoje potrebe za dodatnim razgovorom, novim spoznajama, rješenjima, i sl. "U cilju razvijanja samostalnosti, inicijative, svjesne discipline i odgovornosti učenika za rad i uspjeh u razredu, tj. odjeljenju, kao i aktivne pomoći nastavnicima u vaspitno-obrazovnom radu, učenici VII i VIII razreda, osnovne škole, kao

i učenici stručnih škola i gimnazija, obrazuju svoje razredne, odnosno odjeljenske zajednice". (Grupa autora, 1967, str. 265). Svaki učenik u razredu je imao zadaću da izvršava školske obaveze. Zadatak svakog učenika bio je da pored učenja i zadaće, poštuje pravila škole, pomogne drugu u učenju, izvršavanju zadataka, da brine kako o ličnoj tako i o higijeni prostora i sl. Svaki učenik je imao zadatak da radi na poboljšanju školskog uspjeha, podstakne drugog učenika na rad, red i disciplinu, a sve to u kontekstu zajedničke saradnje i brige za pojedinca, pa tako i za sami razred.

Času odjeljenske zajednice treba dati takvu formu da časovi budu bogati i raznovrsni sadržajima koji su od životnog značaja i interesa sa učenike. "Za ovaj sat razrednik bi morao sastaviti poseban program odgojnog rada u odjeljenju, primjeren dobi učenika i odgojnoj zadaći škole". (Malić, J. 1973, str. 166) . Odjeljenska ili razredna zajednica ne samo da raspravlja o svim pitanjima života i rada u odjeljenju već i šire. Obuhvata opće znanje i kulturu iz svakodnevnog života. Ona sadrži određene zadatke kao što su "angažovanje učenika pri rješavanju osnovnih pitanja života i rada, učenja, igre i zabave odjeljenskih kolektiva podsticanjem samostalnog rada u odjeljenskoj zajednici". (Šefer, J,1985, str. 8). J. Šefer objašnjava da se u vezi sa pomenutim zadatkom razvijaju kod učenika vještine i sposobnosti kao što su planiranje i programiranje ličnih aktivnosti, lična odgovornost, i sposobnost za procjenu svojih i tuđih postupaka, drugarstvo, humani odnosi među polovima, smisao za zajednički život, radoznalost, solidarnost, patriotizam, kultura, konstruktivan odnos prema sredini te pravilno korištenje slobodnog vremena. Osnovni cilj zadataka odjeljenske zajednice je da se "formira u skladan kolektiv, u kome svaki pojedinac, bivajući društveno angažovan, može da ispolji, razvije i potvdi svoju ličnost". (Šefer, J, 1985, str. 8).

Pedagog u radu odjeljenske zajednice ima veliku ulogu. Ogleda se u pružanju pomoći razrednicima u planiranju i pripremanju godišnjeg plana i programa rada odjeljenske zajednice, pružanja konkretnih prijedloga za realizaciju časova te sugerisanje i pomoć u nabavci stručne literature koja pomaže da se pripreme kvalitetni časovi odjeljenjske zajednice s ciljem ostvarivanja odgojnih, obrazovnih i funkcionalnih zadataka nastave. Također pomaže u uspostavljanju češće saradnje razrednika sa roditeljima učenika te daje prijedloge za uspješno rješavanje problema koji su aktuelni unutar odjeljenja. Školski pedagog je osoba na koju se razrednik može osloniti kada mu je potrebna pomoć u odgojno-obrazovnom radu. "Razrednik prestaje biti jedina osoba koja odgovara za sve probleme nastale u odgojno-obrazovnom radu, koje otkriva u nastavničkoj i razredničkoj praksi i koje mora u prvoj instanci rješavati sam. Razrednik ima sada pri ruci i školskog pedagoga ili pedagoško-psihološku službu, koja će mu u tom problemu pomoći, a složenije probleme preuzeti na obradu i postupak''.(Malić,. J., 1973., str. 94).

Zaključak:

Na osnovu navedenog može se zaključiti da je uloga školskog pedagoga u odgojno-obrazovnoj ustanovi od velikog značaja. Taj značaj ogleda se u svakodnevnoj komunikaciji nastavnika, učenika i roditelja, radi obezbjeđivanja zdrave, prijatne i radne sredine u školi. Pored toga, pedagog predstavlja podršku i pomoć svakom nastavniku, a posebno onim nastavnicimja koji vode odjeljenje i obavljaju poslove razrednika. Opis poslova školskog pedagoga je raznolik, svestran jer se bavi svim pitanjima odgoja i obrazovanja te unapređenjem opće kvalitete rada jedne odgojno-brazovne ustanove. Primarni cilj pedagoga jeste da omogući učenicima, nastavnicima i roditeljima prijatnu radnu atmosferu, da pomaže nastavnicima u radu te da im u teškim situacijama predstavlja podršku i pomoć. Pedagog škole prati savremene tokove odgoja i obrazovanja, primjenjuje inovacije u saradnji sa uposlenicima i na taj način iz godine u godinu pomaže školi da bude kvalitetna škola. Primarni cilj je odgojiti učenike u moralne i svestrane ličnosti koje će biti samostalne i korisne sebi i društvu. Zato je poseban akcenat stavljen na odjeljenske zajednice koje prije svega imaju zadatak da ostvaruju odgojne ciljeve. Da bi udovoljio prethodno navedenim zadacima, školski pedagog mora imati bogat profil i udovoljiti zahtjevima savremene škole.

REZIME

Rad *"Profil i uloga pedagoga u školi''* u osnovi predstavlja fundamentalno istraživanje, čiji cilj je da se ukaže na poželjne karakteristike pedagoga i opis poslova pedagoga u školi. Praktični rad autora - pedagoga u školi u razdoblju dužem od jedne decenije, kao i bogata stručna i naučna literatura, omogućili su da se dođe do ključnih saznanja u vezi sa ulogom pedagoga u odgojno-obrazovnoj ustanovi. Pedagog treba da posjeduje određene kvalitete, prije svega kreativnost, empatiju i logiku, kako bi mogao efektivno djelovati. Razlog je što pedagozi predstavljaju savjetodavce u odgojno-obrazovnom procesu u kome direktno ili indirektno učeštvuju: učenici, roditelji i nastavnici (škola). Pedagoška saradnja sa sva tri navedena subjekta je glavna okosnica uspješnog pedagoškog djelovanja. Pored savjetodavnog rada, pedagog je osoba koja učestvuje u unapređenju odgojno-obrazovnog procesa i priprema plan rada odjeljenske zajednice i sl. Zbog toga je potrebno da se sagledaju interesi učenika i nastavnika i da se kreira kvalitetan program odjeljenske zajednice, jer ovi časovi imaju pedagošku i kulturološku funkciju. Rezultati istraživanja pobliže predstavljaju profil i radno djelovanje pedagoga, te imaju dvojako stimulativno dejstvo: s jedne strane, oni su olakšica za pedagoge pripravnike, kako ne bi lutali u svom poslu; s druge strane, predstavljaju motivacioni faktor za mlade kod izbora

pedagoškog zanimanja. Autor rada, *Fikreta Žunić* je magistar pedagogije; višedecenijsko radno iskustvo stekla je na poslovima odgajatelja, učitelja i pedagoga, najprije u internatu i osnovnoj školi *(Dječiji dom i škola "Al Walidein Gazzaz" Sarajevo)*, a kasnije u srednjoj školi *(Srednja Poslovno-komercijalna i trgovačka škola Sarajevo)*.

SUMMARY

The article *"Profile and the role of pedagogy in school"* basically represent fundamental research, with the aim to indicate desirable characteristics of pedagogy and its job structure in school. Practical work of author- pedagogy in school over a decade period, as well as plenty of vocational and scientific literature, provided the key acknowledgement about the role of pedagogy in educational institution. Pedagogy should have particular qualities, first of all creativity, empathy and logic, which provide its effective action. The reason is that pedagogy represent advisor in educational process that directly or indirectly include: pupils, parents and teachers (school). Pedagogy cooperation with each of 3 subjects is the foundation of pedagogy action. Besides advisory job, pedagogy participating in development of educational process and planning the school (classroom) community classes, etc. That's why it is important to analyze interests of pupils and teachers and to create qualitative program for classroom community, as this classes are pedagogy and cultural function. Research results bring closer profile and job actions of pedagogy, so they have 2 stimulating effects: on one side, they represent the work guide for young pedagogies; on the other side, they are motivational factor for young people who might choose pedagogy profession. Author of this article- *Fikreta Žunić* is master of pedagogy; she's gained over decade work experience on job of educator, teacher and pedagogy, first in boarding school *("Al Walidein Gazzaz" Sarajevo)*, and later in high school *(Vocational "Business-commercial & Trade School" Sarajevo)*.

Reference:

1. Glasser, W. (1993): "Nastavnik u kvalitetnoj školi". EDUCA, Zagreb
2. Grupa autora: Gajanović, N., Muradbegović, M., Filipović, N., Mandić, P., Stojaković, P. (1984): "Pedagog u suvremenoj školi''. Filozofski fakultet Sarajevo
3. Grupa autora: Potkonjak, N., Šimleša, P. (1989): "Pedagoška enciklopedija 2''. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva,

Beograd; Školska knjiga, Zagreb; Svjetlost, Sarajevo

4. Grupa autora: Teodosić, R., Vučenov, N., (1967): "Pedagoški rečnik 2''. Institut za pedagoška istraživanja; Zavod za izdavanje udžbenika Socijalističke Republike Srbije, Beograd
5. Katalinski, R., Bijelić, R. (2003): "Priručnik za razrednike srednjih škola", Prosvjetno-pedagoški zavod KS, Prosvjetno-pedagoški zavod RS, Sarajevo-Banjaluka
6. Kovačević, S. (2001): "Značaj školskog učeničkog dosijea u prikupljanju podataka neophodnih za konsultativnosavjetodavni odgojni rad u škol". Naša škola br. 16, str. 81-93. Savez društava prosvjetnih radnika BiH, Sarajevo
7. Malić, J. (1973): "Razrednik u osnovnoj školi". Školska knjiga, Zagreb
8. Pedagoški standardi i normativi za srednje obrazovanje Kantona Sarajevo (2004): Službene novine Kantona Sarajevo
9. Rosić, M. (2001): "Razrednik i odjeljenska zajednica". Sarajevo
10. Šefer, J. (1985): "Druženje u razredu". Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd

Elvir Selimović

FOTOGRAFIJA I KARIKATURA U NASTAVI HISTORIJE

Abstrakt: U radu je predstavljen povijesni razvoj fotografije i karikature, od njihovih početaka do danas i ponuđen je analitički okvir za proučavanje fotografija i karikatura kao historijskih izvora (nastavnih resursa). Uz pitanja za analizu, autor je, primjera radi, predstavio nekoliko zanimljivih karikatura i fotografija.

Ključne riječi: fotografija, karikatura, nastava, historija

Uvodni dio

Opće je mjesto u savremenoj metodici nastave historije, da posmatrači (i akteri) određenih fenomena u povijesnom procesu, imaju različite poglede na iste, kao i to da ih različito objašnjavaju historiografi u svojim radovima i interpretatori povijesti u javnom diskursu. Kako bi učenici razumjeli prirodu povijesti, karakter historije (kao znanosti) i razloge prisutnosti multiperspektivnih tumačenja prošlosti, neophodno im je usvajanje epistemološki određenih vještina - utemeljenih na samostalnom učeničkom kognitivnom radu sa različitim historijskim izvorima - za stjecanje interpretativnih znanja. Vrlo značajne vrste izvora (nastavnih resursa) jesu fotografije i karikature. Njihovom upotrebom

zadovoljavaju se principi aktivne očiglednosti i svjesne aktivnosti[1] u nastavi historije, te povećava motivacija učenika za školski i domaći rad.[2]

Upotreba fotografije i karikature u nastavi historije

S obzirom na prirodu nastanka, fotografije i karikature kao historijski izvori (nastavno sredstvo) moraju se kritički analizirati kao i izvori druge vrste. Takav način upotrebe vizuelnih izvora nije uobičajena praksa kod većine nastavnika historičara u našoj zemlji, nego preovladava praksa u kojoj se nastavni resursi (fotografije, filmovi, karikature etc.), upotrebljavaju ilustracija radi i sa tendencijom da se njima legitimira određeni općeprihvaćeni narativ.

Da bi se približili sveobuhvatnijem (učinkovitijem) proučavanju povijesnih fenomena, neophodno je učenicima omogućiti usvajanje vještina za primjenjivanje univerzalnih kritičkih pitanja na sve vrste izvora (dokumentarnih, vizuelnih i audio-vizuelnih).[3] Nakon sticanja takvih vještina i znanja, učenici će biti u mogućnosti da analiziraju fotografije i karikature iz različitih perspektiva; da ih uporede sa drugom vrstom izvora, oprečnim tumačenjima i izvorima iste vrste.

U radu, dalje, ponudit ćemo posebne okvire sa pitanjima za analizu fotografija i karikatura, te predstaviti nekoliko fotografija, karikatura i fotomontaža (relevantnih za analizu u nastavi historije), koje tretiraju svjetska povijesna pitanja iz XIX i XX stoljeća.

1 Očiglednost u nastavi historije je vrlo važna za stvaranje predstava i pojmova kod učenika, uzimajući u obzir karakter historijskog gradiva (koje je apstraktno i čiji sadržaj nije moguće izravno opažati) i proces formiranja mišljenja učenika (koje je usko vezano za konkretnost). Aktivna očiglednost podrazumijeva spoznaju prošlosti, recepcijom znanja putem posmatranja konkretne predstave povijesnih fenomena. Suština je u potrebi misaonog izdvajanja apstraktnog (pojam, zakonitost i sl.) iz čulno konkretnog. Značaj principa svjesne aktivnosti učenika ogleda se u značaju sticanja dugotrajnijih znanja i vještina, koja pretpostavljaju samostalni umni napor učenika, odnosno, svjesno i aktivno učenje. (Vidjeti više u: Senaid Hadžić, Azem Kožar, Metodika nastave historije. Tuzla, 2006, 47-49.)

2 Danijela Trškan, „Motivacijske tehnike u nastavi". Zagreb, Povijest u nastavi, Društvo za hrvatsku povjesnicu, 2006, vol. IV, br. 7 (1),19-28.

3 Robert Stradling je ponudio pet analitičkih procesa sa univerzalnim kritičkim pitanjima: Opis, Tumačenje, Veze sa prethodnim znanjem, Utvrđivanje praznina u dokazima i Utvrđivanje izvora daljih podataka. [Vidjeti detaljno u: R. Stradling, Multiperspektivnost u nastavi povijesti: priručnik za nastavnike. (ur. Snježana Koren, Magdalena-Najbar Agičić), 2003, 24-27.]

Fotografije

Još je u XVII stoljeću Đan-Batista Porte (Giovanni Battista della Porta) radio na kameri opskuri, a Tomas Vedžvud (Thomas Vegwood) je 1802. godine pokušavao da snimke iste kamere zadrži na hartiji ili koži. Ipak prva fotografija potječe iz 1826. godine, koju je napravio Nisifor Nieps (Nichepore Niepce), nakon 8 sati ekspozicije. Njegov rad na fotografiji može se pratiti od 1814. godine, a kontakti sa Lujom Dagerom (Louis Dauguerre) od 1826. godine. Dager je usavršio Niepsov nesigurni eksperiment koji je zahtijevao 8-10 sati ekspozicije. Uvodeći postupak fiksiranja uspio je da sliku dobijenu kamerom opskurom zadrži i napravi za 30 ili 45 minuta. Smatrao je da nova tehnika fotografiranja treba da nosi ime po njemu – dagerotipija. Pronalazak fotografije zvanično je predstavio Fransoa Arago (Francois Arago) u Parizu 1839. godine.[4] Ipak će se vrijednost fotografskog potencijala kao historijskog zapisa, početi akceptirati tek od Krimskog (1854-56) i Američkog građanskog rata (1861-65).[5]

Fotografije ratnih fotografa, zbog dugog vremena ekspozicije i neophodnog poziranja, nisu odražavale ratnu (realnu) stvarnost, a rad fotografa bio je pod uticajem umjetničkih pravaca tog vremena.Te slabosti prvih fotografija nadomještane su tehničkim unaprjeđenjima aparata. Izrađivani su manji i pokretljiviji; vrijeme ekspozicije se smanjivalo i širio opseg predmeta koje je fotograf uočavao i snimao. Godine 1888, sa takvim referencama proizveden je Kodak aparat (George Eastmann), a sa pronalaskom lajka (Leica) kamere 1924. godine (Oskar Barnack) fotografije se oslobađaju dominantne artificijelnosti i poprimaju vrijednost autentičnog dokumenta.[6]

Pri analizi fotografija, nužno je poznavanje procesa njihovog nastanka i osobenosti umjetničkih pravaca iz vremena u kojem su fotografije nastajale, jer će razumijevanje okolnosti u kojima su nastale fotografije znatno doprinijeti njihovom razumijevanju i odrediti način njihovog posmatranja. Primjerice, za prve fotografije se poziralo, te je takav način iziskivao uticaj fotografa na stvarnost; fotograf je zapravo režirao pozicije za fotografiranje. Time se gubio spontanitet i stvarala osobena umjetnička fotografija, čija analiza traži drugačiju vrstu pitanja, od pitanja koja će se postavljati fotografijama za koje se nije poziralo i na čiji sadržaj fotograf nije znatno uticao. Također je važno uočiti elemente fotomontaže na fotografijama s početka XX stoljeća, koje mogu biti zanimljive zbog umjetničke dimenzije, dok će nekada prilično zamagliti (ili) i krivotvoriti povijesni momenat koji bilježe - zbog ideološke tendencije autora etc. Posebnu analitičku suptilnost zahtijevaju

4 Миланка Тодић, Историја српске фотографије (1839-1940). Београд, ИП Просвета, Музеј примењене уметности, 1993, 17.

5 Robert Stradling, Kako predavati historiju Evrope 20. vijeka. (prevele Amira Sadiković i Svjetlana Pavičić),Vijeće Evrope, 2001, 117.

6 М. Тодић, Историја, 83.

fotomontaže izrađene u satiričnom duhu. Fotografije u boji, također zahtijevaju obazrivost pri analizi, s obzirom na vrijeme pojave (1936), njihovu tehničku impresivnost i sadržajnu životnost. To je uočljivo naprimjer na fotografijama Huge Jegera (Joeger) Hitlerovog osobnog fotografa, koji je fotografirao kampanje Hitlerovog totalitarnog režima, između ostalog, u svrhu njegove dalje propagande. Njegove fotografije sa masovnošću svastika u bijelom krugu i na dugim crvenim zastavama, govore o nepobjedivoj snazi nacionalsocijalizma i Hitlera, a zapravo su produkt propagande, jer je taj režim ipak na kraju poražen. Propagandni posteri ga nisu spasili.[7]

Sposobnost „čitanja" fotografija (slikovnog materijala) zavisi od uzrasta učenika, njihovog iskustva (znanja) i inteligencije. Slikovni nastavni materijal treba da zadovolji zahtjev historijske relevantnosti, vremenske i prostorne određenosti, pristupačnosti i estetske vrijednosti.[8]

Prije posmatranja fotografija u analitičkom okviru, učenici trebaju znati da se fotografije u potpunosti mogu analizirati i objašnjavati u određenom kontekstu, zatim:

- da su sačuvane fotografije kao arhivski materijal bile predmet odabira na nekoliko razina;
- da fotografije uvijek odražavaju konvencionalna shvatanja vremena u kojem su nastale;
- da se fotografijama lahko manipulira (interpoliranje željenog sadržaja i uklanjanje nepotrebnog iz političkih interesa itd.);
- i da fotograf često ima direktan ili indirektan uticaj na događaj koji snima.[9]

Upotrebom fotografija iz određenih perioda mogu se izučavati trendovi u društvu: moda, rekreacija, radna mjesta, porodični život itd. Za proučavanje trendova, mode naprimjer, kvalitetan izvor su reklamne fotografije. Mogu se analizirati kroz nekoliko pitanja. Kome su namijenjene? Koji se proizvodi smatraju luksuzom, a koji neophodnim? Kako se reklama za isti proizvod mijenjala u dužem vremenskom periodu i zašto?

7 https://www.vice.com/rs/article/fotografije-treeg-rajha-u-boji-koje-ostavljaju-bez daha?utm_source=vicefbsr (26.12.2016)
8 S. Hadžić, A. Kožar, Metodika, 97.
9 Detaljno objašnjenje navedenih konstatacije vidjeti u: R. Stradling, Kako predavati historiju, 121-123.

Slika 1. Američki reklamni plakat iz 1942. godine.[10]

Slika 2. Diorov model iz 1950. godine.[11]

Izučavanjem serija fotografija određenog povijesnog perioda, možemo se upoznati sa procesom razvoja arhitekture, transporta ili možemo spoznati različite aspekte društvenog života tog vremena. Naprimjer, kako su se ljudi oblačili za različite prilike? Jesu li socijalne razlike vidljive na ulicama? Kakve su radnje i prijevozna sredstva? Itd.

Slika 3. Njemački vojnik ubija civile.[12]

Slika 4. Propagandni plakat.[13]

Slika 5. Pavelić i Hitler.[14]

10 https://ducadumbelovic.wordpress.com/2011/11/26/2-karikatura-kao-istorijski-izvor/ (28.4.2016)
11 Isti.
12 U SSSR – u 1941. godine. https://www.facebook.com/photo.php?fbid=1404848279532070&set=a. (23.6.2016.)
13 http://www.telegram.hr/politika-kriminal/ovih-13-slika-trebale-bi-biti-dovoljan-dokaz-svim-idiotima koji-zagovaraju-rehabilitaciju-za-dom-spremni/(22.4.2016)
14 *Isti.*

Primjerice, učenicima podijeliti fotografije istog mjesta u različitim vremenima, sa zadatkom da uoče sličnosti i razlike, odnosno promjenu i kontinuitet u konkretnom slučaju. Mogu se uspoređivati fotografije iste ulice ili građevine u različitom vremenu i okolnostima. Zatim, od učenika tražiti da uz pomoć dodatnog materijala (vremenski okviri, udžbenici, web-stranice itd.), opišu fotografiju sa koje smo uklonili datum, komentar i izvor. Taj opis će dalje koristiti da odgovore na pitanja: O kojem se periodu radi? Koje je godišnje doba? Gdje je snimljena fotografija? Itd. Svoje zaključke će na kraju obrazložiti. Dalje, dati učenicima zadatak da uporede komentare različitih novinskih tekstova objavljenih uz neku poznatu fotografiju bitnog povijesnog događaja. Korisnije bi bilo ako se analiziraju sadržaji novina različitih ideoloških usmjerenja ili iz različitih država.

Prednost pri izboru fotografija za nastavnu upotrebu treba davati fotografijama koje se mogu: jednostavno povezivati sa drugim izvorima, koje će dovoditi u pitanje stereotipna viđenja i očekivanja učenika, koje prezentiraju kontradikcije i otvaraju pitanja na koja se može odgovoriti samo uz pomoć drugih izvora.[15]

Slika 6, 7, i 8. Hitlerove kampanje.[16]

15 R. Stradling, Kako predavati historiju, 118-121.

16 https://www.vice.com/rs/article/fotografije-treeg-rajha-u-boji-koje-stavljaju-bez?utm_source=vicefbsr (26.12.2016)

Slika 9. Hitler i obožavateljice 1939.[17]

Slika 10. Podizanje zastave nad Rajhstagom.[18]

17 https://www.facebook.com/hrpovportal/?notif_t=notify_me_page&notif_id=1467474341321043 (3.7.2016)

18 Fotografija je snimljena tokom bitke za Berlin 2. maja 1945. godine. Prikazuje vojnike Crvene armije dok postavljaju zastavu nad njemačkim parlamentom (Rajhstag), što je simboliziralo pobjedu nad nacističkom Njemačkom.[https://ucionicaistorije.wordpress.com/(9.5.2016);http://mondo.rs/a984704/Info/Svet/Rusi-prave-Rajhstag-da-decija-vojska-vezba-napade.html (20.5.2017)]

I pored činjenice da je svaka fotografija jedinstvena, ipak se mogu upotrijebiti ista pitanja za proučavanje svih fotografija u okviru ranije navedenih pet Stradlingovih razina analitičkog procesa. Stradling je ponudio primjer mogućeg univerzalnog okvira za fotoanalizu, koji smo prilagodili za ovu priliku.[19]

<table>
<tr><th colspan="3">Tabela za analizu fotografija</th></tr>
<tr><td colspan="3">Opišite ono što vidite na fotografiji bez pretpostavki. Opišite ljude ili predmete koji su prikazani. Opišite šta vidite u prvom planu, u pozadini, lijevo i desno na fotografiji.</td></tr>
<tr><td>Tumačenje</td><td>Kako to znate? Koji su dokazi?</td><td>Koliko ste sigurni?</td></tr>
<tr><td>Šta mislite da se na fotografiji dešava?

Ko su ovi ljudi? Šta su ovi predmeti?

Kad je ova fotografija nastala? (Procijenite godinu, period ili događaj.)

Da li je fotografija nastala spontano ili se za nju poziralo?</td><td></td><td></td></tr>
<tr><td colspan="3">Navedite sve ostale izvore koji će vam pomoći u provjeri vaših zaključaka o fotografiji:</td></tr>
<tr><td colspan="3">Šta vam je od ranije poznato u vezi događaja prikazanih na fotografiji? (Sjetite se šta ste o ovoj temi saznali kroz raniji rad u razredu.)</td></tr>
<tr><td colspan="3">Da li vam fotografija otvara bilo kakva pitanja na koja biste željeli pronaći odgovor?</td></tr>
</table>

19 R. Stradling*, Kako predavati historiju*,125,126.

Slika 9. Vješanje Stjepana Filipovića.[20]

20 Stjepan (Stevan) Filipović, rođen je 27. januara 1916. godine u Opuzenu u Dalmaciji. Bio je jedno od petero djece porodice Filipović, koja je zbog egzistencijalnih nedaća odselila iz Opuzena u Mostar (1926), da bi se 1931. godine preselili u Županju, a potom u Kragujevac (1932), gdje Stjepan prihvata revolucionarne ideje radničkog pokreta. Stjepan je prvi put uhapšen 1939. godine i osuđen na kraću zatvorsku kaznu, a već 1940. postaje član zabranjene Komunističke partije Jugoslavije (KPJ). Sa početkom Drugog svjetskog rata priključuje se Kolubarskoj četi Valjevskog NOP odreda. Zahvaljujući osobnom zalaganju i hrabrosti, nakon dva mjeseca postao je zamjenik komandira čete. Nakon teških borbi sa snagama okupatora, Filipovića su zarobili četnici vojvode Damjana Tešanovića u selu Trbosilju, 23/24 decembra 1941. godine. Četnici su ga predali Ljotićevcima koji ga sprovode u žandarmerijsku stanicu u Šabac, gdje je mučen i isljeđivan. Filipović je 15. januara 1942. godine prebačen u valjevski zatvor, odakle je 21. februara iste godine premješten u zatvor Gestapoa u Beogradu; vraćen je u Valjevo 25 marta 1942. godine, sa namjerom da bude strijeljan dva dana kasnije. Strijeljanje je odgođeno za dva mjeseca zbog Filipovićeve fizičke iscrpljenosti. U maju 1942. godine Nijemci ga predaju Srpskoj državnoj straži radi izvršenja pogubljenja. Nekoliko dana prije pogubljenja ulicama je prolazio dobošar i obavještavao stanovništvo da će 22. maja u 11 sati na pijaci biti obješen komunist Stjepan Filipović.Taj dan sve radnje su bile zatvorene, a žandari su opominjali narod da prisustvuje pogubljenju i vidi kako će svaki nepokorni pojedinac završiti. Oko pola jedanaest sve je bilo spremno za vješanje – stigli su njemački tenkovi i automobili sa oficirima i vojnicima. Okupilo se oko 3000 odraslih građana i djece dovedene iz školskih klupa. Zbog kretanja kraćim putem ka gubilištu, žandari su 15 minuta prije vremena određenog za pogubljenje, doveli Filipovića pred vješala, te je on imao vremena da smjelo izvikuje parole protiv Hitlera i da poziva narod da se lati pušaka, jer u suprotnom će i njih jedno po jedno zadesiti slična sudbina. Nakon čitanja presude dobio je pravo na poslednju riječ, u kojoj je govorio protiv fašizma i Hitlera, pozivajući narod na pobunu. Njemački oficir je prekinuo njegov govor, tako što mu je izbio klupicu ispod nogu. Čin vješanja ovjekovječila je 17-ogodišnja Slobodanka Vasić. Autentična fotografija razlikuje ovog antifašistu - koji sa partizanskom kapom na glavi i uzdignutih ruku kliče protiv fašizma - od drugih antifašista koji su se (moguće je) slično držali, a čije fotografije ne postoje. Posmatrajući fotografiju, mi naravno ne čujemo šta on govori, ali to nam u narativnim izvorim prenose građani koji su bili prisutni. Proglašen je Narodnim herojem 1948. godine. Zbog Stjepanovog držanja Nijemci su prekinuli javna vješanja antifašista u Srbiji, plašeći se kontraefekta. Replika ove fotografije u prirodnoj veličini nalazi se u zgradi Ujedinjenih naroda, kao simbol antifašističke borbe koja je svijetu donijela slobodu. Za razliku od toga, njegova bista postavljena na mjestu pogubljenja, u periodu od 1991. do 1994. godine nekoliko je puta rušena. Također je 1991. godine srušen spomenik, izgrađen 1978. godine u njegovom rodnom Opuzenu, a koji je bio parafraza fotografije. Prije toga, na brdu Vidrag, iznad Valjeva (1960) postavljena je skulptura 16 metara visoka, koju je u duraluminiju izradio Vojin Bakić, sa tendencijom da podsjeća na sve borce pale za slobodu. Spomenik je sačuvan, ali zapušten. Nagradu Opuzen Film Festivala predstavlja kipić Stjepana Filipovića. [https://ucionicaistorije.wordpress.com/,(9.5.2016);http://www.politika.rs/scc/clanak/262990/Antifasista-i-heroj-Stevan-Filipovic(5.1.2017); http://www.slobodnadalmacija.hr/novosti/hrvatska/clanak/id/177365/heroj-filipovic-ima-pocasno-mjesto-u-un-u-a-izbrisan-je-kod-kuce (5.1.2017); http://www.fpi.rs/blog/mirjana-belic-korockin-davidovic-radivoje-davidovic-stevan-filipovic-istina-o-istorijskoj-fotografiji-beograd-2012/(5.1.2017); http://www.yugopapir.com/2013/07/stjepan-stevo-filipovic-narodni-heroj.html(5.1.2017); http://www.jergovic.com/ajfelov-most/stjepan-stevo-filipovic-75-godina/(22.5.2017)]

Slika 10. Partizanke u oslobođenom Mostaru 14.2.1945.[21]

Slika 11. Rada Vranješević na I zasjedanju ZAVNOBiH-a.[22]

21 http://www.afzarhiv.org/items/show/35 (17.5.2016)

22 Rada Vranješević je rođena 25. maja 1918. godine u selu Rekavice kod Banjaluke. Već od srednje škole je sarađivala sa organizacijama bliskim KPJ, u koju je primljena 1940. godine. Godinu ranije završila je Trgovačku akademiju. Obnašala je razne funkcije u partijskim organizacijama. Učestvovala je na Prvom zasjedanju Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine (ZAVNOBiH) 25. novembra 1943. godine u Mrkonjić Gradu. Njemački padobranci su je zarobili 25. maja 1944. godine; nakon mučenja, ubijena je u pokušaju bijega. Nakon oslobođenja zemlje njeni posmrtni ostaci su preneseni i sahranjeni na Partizanskom spomen-groblju u Banjaluci. [http://www.afzarhiv.org/items/show/39(19.5.2016);https://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B0%D0%B4%D0%B0_%D0%92%D1%80%D0%B0%D1%9A%D0%B5%D1%88%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%9B (6.1.2017)]

Slika 12. Žene na radnoj akciji u FNRJ 1948. godine. [23]

Slika 13. Mladi na izgradnji puteva prema srebreničkim selima. [24]

23 http://www.afzarhiv.org/items/show/212 (17.5.2016)
24 http://www.esrebrenica.ba/vijesti/putevi-putevi-i-putevi-zasto-cete-glasati.html (24.6.2016)

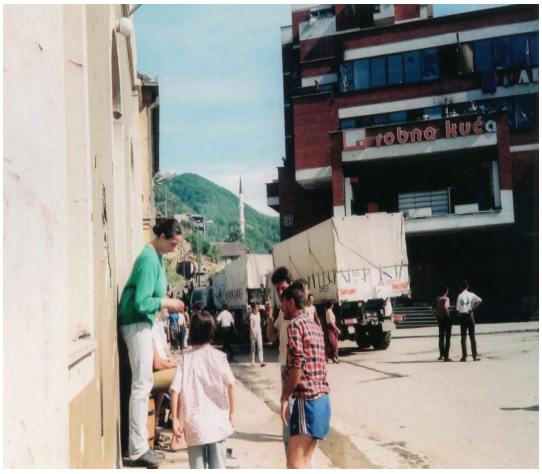

Slika 14. Put za selo Krnići izgrađen 1980.[25]

Slika 12. Robna kuća „Srebrenčanka" 1980.[26]

25 http://www.esrebrenica.ba/vijesti/stigao-put-za-krnice.html (24.6.2016)
26 Robna kuća Srebrenčanka otvorena je 11. marta 1980.godine, na Dan oslobođenja Srebrenice od fašista u Drugom svjetskom ratu. [http://www.esrebrenica.ba/vijesti/stare-fotografije-srebrenice. [html; http://www.esrebrenica.ba/vijesti/otvara-se-robna-kuca-u-srebrenici.html(28.4.2016)]

Slika 13. Robna kuća „Srebrenčanka" 1993.[27]

Slika 14. Život na ulicama Srebrenice 1993.[28]

27 U maju 1993. godine, demilitarizovanu zonu Srebrenica posjetila je prva strana novinarska ekipa od početka rata – među tom ekipom našao se i sarajevski novinar Zoran Stevanović, koji je napravio 48 fotografija o životu stanovništva u Srebrenici. Fotografije, i u najmanjem detalju rasvjetljavaju surovost života pod opsadom. S obzirom na značaj fotografija kao historijskih izvora, nemjerljiv doprinos rekonstrukciji socijalnih prilika u Srebrenici tih godina, dao je autor fotografija poklanjajući ih Mediacentru. Dio fotografija je objavljen na portalu Mediacentra, a kompletnu foto dokumentaciju Mediacentar je poklonio Memorijalnom centru Srebrenica. [http://www.media.ba/bs/magazin-novinarstvo/fotografije-i-sjecanja-srebrenica-1993 (5.1.2017)] O životu bošnjačkog stanovništva u Srebrenici (pod opsadom od 1992. do 1995.) nad kojim je Vojska Republike Srpske izvršila genocid u julu 1995. godine, više vidjeti u: Elvir Selimović, „Život u Srebrenici u periodu od 1992. do 1995. godine", Tuzla, Baština Sjeveroistočne Bosne, Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, 2013, br. 6, 62-71.

28 http://www.media.ba/bs/magazin-novinarstvo/fotografije-i-sjecanja-srebrenica-1993 (5.1.2017)

Slika 15. Uvjeti stanovanja u Srebrenici 1993.[29]

Karikature

Karikature su se pojavile u štampi početkom XVIII stoljeća, sa tendencijom da informiraju uglavnom nepismeno stanovništvo o društvenim i političkim događajima i javnim ličnostima.[30] Naziv karikatura vodi porijeklo od italijanske riječi caricare (tovariti, opteretiti), a pojam karikature označava satirični način isticanja (crtežom) i uveličavanja karakterističnih osobina nekog lica ili pojave; kao reakcija na dnevne, aktuelne, obično negativne – nekad i pozitivne – pojave u društvu. Karikaturom se nešto tumači, zauzima stav i žigošu društveno - političke anomalije. Oštrina kritike određenog fenomena kreće se od blage ironije do pamfletski obojene satire. Karikatura iskazuje stav autora inspiriran duhom (moralom) umjetnika ili pak prezentira određene političke tendencije – nastale po zamislima drugih. Meta karikature su obično nosioci režima i nazadnjačka politika koja se vodi.[31]

Oblik vlasti i društveno uređenje uvjetuju slobodu izražavanja u karikaturama. I demokratska društva postavljaju ograničenja karikaturistima, dok su u totalitarnim društvima ta ograničenja još i veća. U takvim društvima postoji „vladin humor", koji ne kritikuje vlast već svaki oblik opozicije. Režimska ili angažirana karikatura ima ulogu političkog agitatora.[32]

Prema mišljenju karikaturista, dobra karikatura je pozitivna (napredna) i potiče ljude na progresivno djelovanje, ne treba poprimati

29 Isti.
30 R. Stradling, Kako predavati historiju, 128.
31 Dušan Slavković, Uvod u novinarstvo. Beograd, 1973, 224, 225.
32 Lidija Bencetić, "Sukob Jugoslavije i Informbiroa u karikaturi zagrebačkog Vjesnika (1949.-1960.)". Sarajevo,Historijska traganja, Institut za istoriju, 2015, br. 16, 182.

elemente pamfleta (šovinizma)[33] i treba da iskazuje stav autora.[34] Stavovi karikaturista o kvalitetnoj karikaturi često nisu korespondirali sa stvarnošću: karikature su često cenzurirane od strane uredništva novina, smanjivao im se značaj pod teretom autocenzure generirane aktuelnim političkim prilikama[35], dok su karikaturisti često bili u službi vizuelne propagande režima etc.

Prije proučavanja konkretne karikature, treba se upoznati sa duhom vremena u kojem je nastala; razumjeti politiku novine u kojoj je objavljena i politička strijemljenja tada aktuelne vlasti. Zatim, važno je da učenici znaju da karikatura nudi mišljenje prije nego činjenice i ne pokušava dati višestrani pogled, da se karikaturisti često služe stereotipima i da razumiju važeće konvencionalne kriterije o smiješnom i prihvatljivom za satiričnu kritiku u određenom povijesnom periodu (kao i to šta je važilo kao vulgarno i neprihvatljivo). Također je neophodno učenike uputiti u razumijevanje važećih simbola na koje su se eventualno oslanjale karikature.

Stradling je ponudio analitički okvir za "čitanje" karikatura, koji se ne razlikuje mnogo od okvira za fotografije. Razlika je primjetna kod detalja pojedinih pitanja. U nešto prilagođenoj formi donosimo Stradlingov okvir za analizu karikatura.

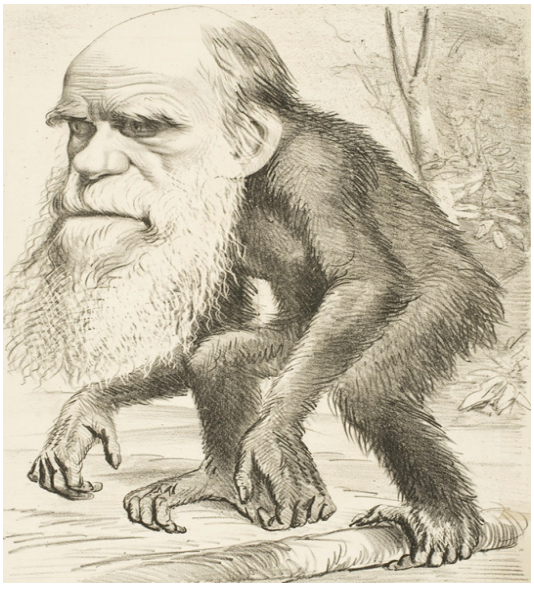
33 Predrag Koraksić Korax, http://www.autonomija.info/predrag-koraksic-corax-karikatura-mora-biti-kriticka-ali-ne-sme-biti-vulgarna.html (15.4.2016)
34 Petar-Pjer Križanić, (prema: D. Slavković, Uvod, 225.)
35 http://www.naslovi.net/2013-05-03/biznis-finansije/novinska-karikatura-crtez-kao-hiljadu- reci/5538925(29.4.2016)

Okvir za analizu historijskih karikatura		
Opišite samo ono što vidite. Naprimjer: Opišite likove sa karikature. Kako su obučeni? Šta rade? Koliko su likovi vjerno prikazani? Ako se radi o prevelikom pretjerivanju, na koji način? Ista pitanja se mogu postaviti i ako se radi o predmetima.		
Tumačenje	Kako to znate?	Koliko ste sigurni?
Možete li prepoznati bilo koji od likova prikazanih na karikaturi? Ako su to stvarne osobe, šta su radile u vrijeme kada je karikatura nastala? Provjeri datum nastanka (objavljivanja) karikature. Na koji događaj se karikatura odnosi? Šta znate o događaju ili osobama koje su na karikaturi? Šta znači komentar? Jeli mu cilj da bude ironičan ili komičan? Na koji način? Identificirajte simbole koje je karikaturista koristio. Da li su likovi prikazani pozitivno ili negativno?		

Karikature treba uspoređivati sa drugim izvorima, koji će pomoći da provjerimo zaključke o karikaturi – navesti sve takve izvore. Korisno bi bilo, naprimjer, da učenici pokušaju dati odgovor na pitanja: koliko su djelotvorno ove karikature ostvarile namjenu i da li je karikatura promijenila vaše tumačenje povijesnog momenta na koji se odnosi?

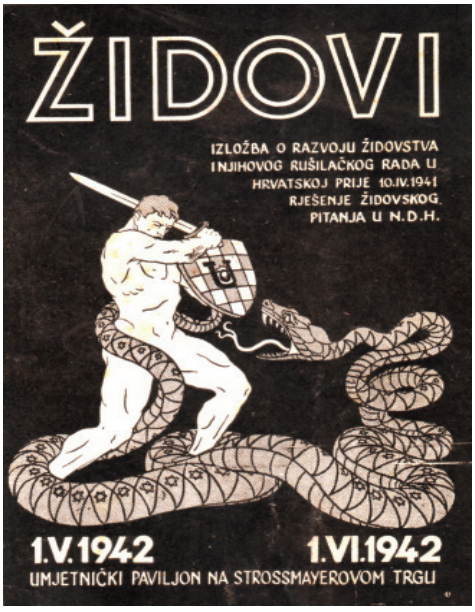
Slika 16. Napoleon na Svetoj Heleni.[36]

Slika 17. Čarls Darvin.[37]

36 https://sl.wikipedia.org/wiki/Karikatura#/media/File:Napoleon_Caricature_1815_Saint_Helena.jpg (26.4.2016)

37 https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/6f/Editorial_cartoon_depicting_Charles_Darwin_as_an_ape_%281871%29.jpg (26.4.2016)

Slika 18. Raspirivanje antisemitizma.[38]

Slika 19. Ujka Sem poziva na regrutaciju.[39]

38 Karikatura je nastala u vrijeme postojanja Nezavisne Države Hrvatske sa ciljem raspirivanja antismetizma. [https://ducadumbelovic.wordpress.com/2011/11/26/2-karikatura-kao-istorijski-izvor/(6.1.2017)]

39 Da bi bila uspješna karikatura mora da se oslanja na upotrebu simbola. Najočigledniji simboli su nacionalni simboli, tako primjerice, Ujka Sem (Uncle Sam) simbolizira Sjedinjene Američke Države. Ujka Semov poziv na regrutaciju američkih vojnika uzet je kao simbol američkog patriotizma. [https://ducadumbelovic.wordpress.com/2011/11/26/2-karikatura-kao-istorijski-izvor/; (6.1.2017)] Sem, (engl. Sam) engleska je skraćenica imena Samuel. Uncle Sam (ujka Sem), je šaljiv naziv Sjevernoamerikanaca i njihove vlade. U ratu za slobodu Sjeverne Amerike (1812) bio je neki Elbert Anderson vojni liferant, a Samuel Wilson, poznat pod nadimkom ujka Sem, obavljao je funkciju nadzornika isporučene robe za američku vojsku. On je burad sa mesom pečatio sa U.S. što je značilo United States, ali vojnici su to počeli tumačiti kao Ujka Sem. Novine su prihvatile ovu šalu i raznijele po cijelom svijetu. Tek 1961. godine Senat USA je svojom odlukom zvanično priznao ovaj nadimak i sada je prepoznatljiv širom svijeta. Vrlo često izraz Ujka Sem se koristi ironično i izražava kritiku prema američkoj vladi i politici. [(Милан Вујаклија, Лексикон страних речи и израза. Београд, 1980, 831-832; http://britannicanis.com/blog-post/kako-su-sad-dobile-nadimak-ujka-sem/(9.1.2017)]

Slika 20. Ujka Sem. [40]

Slika 21. Čerčil – specijalista za sve. [41]

40 https://www.facebook.com/nationalarchivesboston/photos/a.257886354244141.70027.126634757369302/257886644244112/?type=3&theater (7.1.2017)

41 Karikatura nastala u Srbiji u toku II svjetskog rata, sa ciljem da uvjeri javnost u pogubnost saveza sa Britanijom. [https://ducadumbelovic.wordpress.com/2011/11/26/2-karikatura-kao-istorijski-izvor/ (6.1.2017)]

Slika 21. Tito u očima sovjetske štampe nakon 1948. godine.[42]

42 Nakon političkog i ekonomskog pritiska na Federativnu narodnu republiku Jugoslaviju (FNRJ) 1948. godine, izvršenog od strane Varšavskog pakta (Informbiroa) predvođenog Staljinom, i Titovog odbijanja da se potčini njegovoj volji, rukovodstvo tadašnjeg Saveza sovjetskih socijalističkih republika (SSSR-a) pokrenulo je propagandni rat protiv Tita, predstavljajući ga kao narodnog neprijatelja i fašistu. Na temelju te politike sovjetska štampa se odnosila posprdno prema predsjedniku FNRJ. U jednom govoru, Tito je rekao da socijalizam ide svojim putem. Na tragu te izjave nastala je karikatura, na kojoj on korača prema grčkim fašistima, džepova punih američkih dolara i pritom pozdravlja fašističkim pozdravom. Uočljiva je i Titova sličnost Hermannu Göringu. [Karika: glasilo Hrvatskog društva karikaturista, br. 74, str. 17, vidi na: http://www.hdk.hr/karika/karika74.pdf (preuzeto: 9.1.2017)] U jeku opisanog sukoba Informbiroa (IB-a) i KPJ, SSSR je pokrenuo i snažnu propagandnu medijsku kampanju putem svih medija. Jugoslavenski mediji su također vršili propagandne aktivnosti. Tako su pored elektronskih medija i sve novine problematizirale sukob sa IB-om. Zagrebački Vjesnik je u periodu od 1949. do 1960. godine, objavio 238 karikatura koje tematiziraju ovaj sukob. U očima čitatelja Vjesnika, karikaturama su se nastojali opravdati postupci jugoslavenskog rukovodstva, koje je dovođeno u pitanje kod dijela stanovništva. Karikaturama se negiraju optužbe IB-a, raskrinkava lažna mirotvornost sovjetske vanjske politike i ismijava kult Staljinove ličnosti. Karikaturisti Staljina prikazuju kao egoističnog diktatora, ali i način kako je on sebe doživljavao (kao velikog mislioca i spasitelja čovječanstva od kapitalizma). Značajna pažnja je posvećivana i incidentima na jugoslavenskoj granici sa zemljama Istočnog bloka. Naglašavano je da su incidenti provocirani od suparničke strane kojim se nastojalo Jugoslaviju uvući u vojni sukob. (L. Bencetić, Isti, 186-196)

Slika 22. Tito kao kapitalistički zabavljač.[43]

ZAKLJUČAK

Vrlo značajne vrste izvora (nastavnih resursa) jesu fotografije i karikature. Njihovom upotrebom zadovoljavaju se nastavni principi aktivne očiglednosti i svjesne aktivnosti u nastavi historije, te povećava motivacija učenika za školski i domaći rad. S obzirom na prirodu nastanka, fotografije i karikature kao historijski izvori (nastavno sredstvo) moraju se kritički analizirati. Neophodno je omogućiti učenicima usvajanje vještina za primjenjivanje analitičke grupe pitanja za analizu svih vrsta izvora (dokumentarnih, vizuelnih i audio-vizuelnih). Nakon sticanja takvih vještina i znanja, učenici će biti u mogućnosti da analiziraju fotografije i karikature iz različitih perspektiva; da ih uporede sa drugom vrstom izvora, oprečnim tumačenjima i izvorima iste vrste.

Pri analizi fotografija, nužno je poznavanje procesa njihovog nastanka i osobenosti umjetničkih pravaca vremena u kojem je fotografija nastala, jer će kontekst u kojem je nastala fotografija znatno doprinijeti njenom razumijevanju i odrediti način posmatranja. Sposobnost „čitanja" fotografija (slikovnog materijala) zavisi od uzrasta učenika, njihovog iskustva i inteligencije. Slikovni nastavni materijal treba da zadovolji zahtjev historijske relevantnosti, vremenske i prostorne određenosti, pristupačnosti i estetske vrijednosti. Prednost pri izboru fotografija za nastavnu upotrebu, treba davati fotografijama koje se mogu: jednostavno povezivati sa drugim izvorima, koje će dovoditi u pitanje stereotipna

43 Na rumunskoj karikaturi je predstavljen Radio Beograd na kojem Tito pjeva i pleše, dok mu nacionalisti i kapitalisti plaćaju. [Isto, http://www.hdk.hr/karika/karika74.pdf (9.1.2017)]

viđenja i očekivanja učenika, koje prezentiraju kontradikcije i otvaraju pitanja na koja se može odgovoriti samo uz pomoć drugih izvora

Prije proučavanja konkretne karikature, treba se upoznati sa duhom vremena u kojem je nastala, razumjeti politiku novine u kojoj je objavljena i politička strijemljenja tada aktuelne vlasti. Pored toga, važno je da učenici znaju da karikatura nudi mišljenje prije nego činjenice i da se karikaturisti često služe stereotipima. Zatim, značajno je da učenici razumiju važeće konvencionalne kriterije o smiješnom i prihvatljivom za satiričnu kritiku u određenom povijesnom periodu (kao i to šta je važilo kao vulgarno i neprihvatljivo). Također je neophodno učenike uputiti u razumijevanje važećih simbola na koje su se eventualno oslanjale karikature. Prema mišljenju karikaturista, dobra karikatura je pozitivna (napredna) i potiče ljude na progresivno djelovanje, ne treba poprimati elemente pamfleta (šovinizma) i treba da iskazuje stav autora.

IZVORI I LITERATURA

1. Senaid Hadžić, Azem Kožar, *Metodika nastave historije*. Tuzla, OFF – SET, 2006.

2. Danijela Trškan, „Motivacijske tehnike u nastavi". Zagreb, *Povijest u nastavi*, Društvo za hrvatsku povjesnicu, 2006, vol. IV, br. 7 (1),19-28.

3. R. Stradling, *Multiperspektivnost u nastavi povijesti: priručnik za nastavnike*. (ur. Snježana Koren, Magdalena-Najbar Agičić), sine loco, 2003.

4. Миланка Тодић, Историја српске фотографије (1839-1940). Београд, ИП Просвета, Музеј примењене уметности, 1993.

5. Robert Stradling, *Kako predavati historiju Evrope 20. vijeka*. (prevele Amira Sadiković i Svjetlana Pavičić),Vijeće Evrope, 2001.

6. https://www.vice.com/rs/article/fotografije-treeg-rajha-u-boji-koje-ostavljaju-bez-daha?utm_source=vicefbsr (26.12.2016)

7. http://www.telegram.hr/politika-kriminal/ovih-13-slika-trebale-bi-biti-dovoljan-dokaz-svim-idiotima-koji-zagovaraju-rehabilitaciju-za-dom-spremni/(22.4.2016)

8. https://www.facebook.com/hrpovportal/?notif_t=notify_me_page&notif_id=1467474341321043 (3.7.2016)

9. https://ucionicaistorije.wordpress.com/ (9.5.2016)

10. http://mondo.rs/a984704/Info/Svet/Rusi-prave-Rajhstag-da-

decija-vojska-vezba-napade.html (20.5.2017)

11. http://www.politika.rs/scc/clanak/262990/Antifasista-i-heroj-Stevan-Filipovic(5.1.2017)

12. http://www.slobodnadalmacija.hr/novosti/hrvatska/clanak/id/177365/heroj-filipovic-ima-pocasno-mjesto-u-un-u-a-izbrisan-je-kod-kuce (5.1.2017)

13. http://www.fpi.rs/blog/mirjana-belic-korockin-davidovic-radivoje-davidovic-stevan-filipovic-istina-o-istorijskoj-fotografiji-beograd-2012/ (5.1.2017);

14. http://www.jergovic.com/ajfelov-most/stjepan-stevo-filipovic-75-godina/(22.5.2017)

15. http://www.afzarhiv.org/items/show/35 (17.5.2016)

16. http://www.afzarhiv.org/items/show/39(19.5.2016)

17. https://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B0%D0%B4%D0%B0_%D0%92%D1%80%D0%B0%D1%9A%D0%B5%D1%88%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%9B (6.1.2017)

18. http://www.afzarhiv.org/items/show/212 (17.5.2016)

19. http://www.esrebrenica.ba/vijesti/putevi-putevi-i-putevi-zastocete-glasati.html (24.6.2016)

20. http://www.esrebrenica.ba/vijesti/stigao-put-za-krnice.html (24.6.2016)

21. http://www.esrebrenica.ba/vijesti/stare-fotografije-srebrenice(24.6.2016)

22. http://www.esrebrenica.ba/vijesti/otvara-se-robna-kuca-u-srebrenici.html(28.4.2016)

23. http://www.media.ba/bs/magazin-novinarstvo/fotografije-i-sjecanja-srebrenica-1993 (5.1.2017)

24. Elvir Selimović, „Život u Srebrenici u periodu od 1992. do 1995. godine.“ Tuzla, *Baština Sjeveroistočne Bosne*, Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, 2013, br. 6, 62-71.

25. Dušan Slavković, *Uvod u novinarstvo*. Beograd, Radio – televizija Beograd, 1973.

26. Lidija Bencetić, „Sukob Jugoslavije i Informbiroa u karikaturi zagrebačkog Vjesnika (1949.-1960.)“ Sarajevo, *Historijska traganja*, Institut za istoriju, 2015, br. 16, 181-198.

27. Predrag Koraksić Korax, http://www.autonomija.info/predrag-koraksic-corax-karikatura-mora-biti-kriticka-ali-ne-sme-biti-vulgarna.html (15.4.2016)

28. http://www.naslovi.net/2013-05-03/biznis-finansije/novinska-karikatura-crtez-kao-hiljadu-reci/5538925(29.4.2016)

29. https://sl.wikipedia.org/wiki/Karikatura#/media/File:Napoleon_Caricature_1815_Saint_Helena.jpg (26.4.2016)

30. https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/6f/Editorial_cartoon_depicting_Charles_Darwin_as_an_ape_%281871%29.jpg (26.4.2016)

31. https://ducadumbelovic.wordpress.com/2011/11/26/2-karikatura-kao-istorijski-izvor/(6.1.2017)

32. Милан Вујаклија, Лексикон страних речи и израза. Београд, Просвета, 1980.

33. http://britannicanis.com/blog-post/kako-su-sad-dobile-nadimak-ujka-sem/(9.1.2017)

34. https://www.facebook.com/nationalarchivesboston/photos/a.257886354244141.70027.126634757369302/257886644244112/?type=3&theater (7.1.2017)

35. *Karika: glasilo Hrvatskog društva karikaturista*, br. 74, str. 17.; [(http://www.hdk.hr/karika/karika74.pdf (9.1.2017)]

IZ NASTAVNE PRAKSE

Azra Kadić

PRIPREMA ZA IZVOĐENJE NASTAVNOG SATA/ČASA **NA OSNOVU EKSPERIMENTALNOG PROJEKTA "PROVEDBA ISHODA UČENJA IZ JEZIČKO-KOMUNIKACIJSKOG OBRAZOVNOG PODRUČJA''** NA PODRUČJU ZENIČKO-DOBOJSKOG KANTONA

Priprema za čas: **Bosanski jezik i književnost**

Razred: **V** (V razred devetogodišnje osnovne škole)

Nastavna jedinica: **Ovladavanje terminologijom važnom za snalaženje u svijetu filma, radija, televizije i štampe**

Oblast: Medijska kompetencija u informatičkoj pismenosti

Komponenta: Usvajanje i korištenje rječnika

Ishod učenja: Usvaja i ispravno koristi nove riječi i izraze. Bogati rječnik.

Indikatori područja usvajanja i korištenja rječnika u skladu sa uzrastom: Koristi printane i elektronske referentne materijale u svrhu pronalaženja značenja riječi i njihovog izgovora.

Pojmnovnik:

Ishodi učenja: To su izjave u kojima se navodi šta bi učenici trebali da znaju, razumiju ili učine/pokažu po završetku određenog procesa učenja kao rezultat aktivnosti učenja.

Indikatori: Indikatori su primjeri ponašanja/aktivnosti učenika koji pokazuju stepen dostizanja ishoda učenja. Indikatori pokazuju i opisuju razvijenost vještine, znanja i razumijevanja određene oblasti, odnosno

komponente i kao takvi moraju biti mjerljivi.

Pismena priprema za nastavni čas bazirana na ishodima učenja: Pismene pripreme za nastavni čas bazirane na ishodima učenja su pisani materijali koji prate savremene pristupe u dizajniranju priprema za nastavne sate i prilagoĐeni su zahtjevima planiranja u predškolskim ustanovama odnosno planiranja u osnovnim školama.

Tabela za procjenu: Tabela za procjenu je jedna od tehnika za formativnu procjenu učeničkih postignuća. Ona sadrži elemente za procjenu, tj. kriterije za praćenje učenika u procesu nastava-učenje. Tabela za procjenu sadrži i standarde postignuća. Standardi se definiraju u skladu sa indikatorima koji se odnose na pojedine ishode. Standard postignuća se gradi od datog indikatora i kriterija kvalitete, tj. mjerljivog pokazatelja uspjeha učenika. Tabele za procjenu izrađuje nastavnik/ca tokom formativne procjene.

"Medijska kultura" u Bosanskom jeziku i književnosti prema godišnjim planu i programu (GPP) u Zeničko-dobojskom kantonu za V razred devetogodišnje osnovne škole je propisana - obrada novih nastavnih sadržaja u 8 časova. "Medijska kultura'' se najoptimalnije planira tako da se u svakom mjesecu obradi po jedna propisana nastava jedinica: Izražajna sredstva djela ekrana (kadar, montaža, muzika); Dijalog u filmu i pozorišnoj/kazališnoj predstavi; Film - književno djelo - pozorište (poređenje izražajnih mogućnosti); Recepcija sadržaja filma; pozorišne/kazališne predstave; Radio-emisije; Razumijevanje poruka; Razvijanje senzibiliteta za prepoznavanje i doživljavanje snage riječi, Odgoj za gledanje djela sa ekrana.

Nastavna jedinica "Ovladavanje terminologijom važnom za snalaženje u svijetu filma, radija, televizije i štampe'' je prema GPP-u određena u trajanju jednog časa, tip časa: obrada novog nastavnog sadržaja. Nastavna jedinica "Ovladavanje terminologijom važnom za snalaženje u svijetu filma, radija, televizije i štampe'' prikazana u ovom radu je izvedena kao obrada novog nastavnog sadržaja, a nakon preliminarnih akivnosti koje su učenici realizirali u okviru vannastavnih aktivnosti koje su vezane za nastavni predmet Bosanski jezik i književnost. Učiteljica je bila nazočna prilikom izvođenja svih vannastavnih aktivnosti učenika, prateći i usmjeravajući rad učenika. Sve aktivnosti učenika su prethodno objašnjene, a zadaci su učenicima predstavljeni sažeto i precizno.

Aktivnosti učenika prije izvedbe nastavne jedinice "Ovladavanje terminologijom važnom za snalaženje u svijetu filma, radija, televizije i štampe'':

1. raspored učenika u tri grupe – biranje učenika različitog obrazovnog uspjeha iz nastavnog predmeta Bosanski jezik i književnost u jednu grupu (svaka grupa sadrži učenike koji imaju različit stepen napredovanja u učenju u ovom nastavnom predmetu);

2. grupa "Radio'' – zadatak učenika je da posjete radio-postaju, da se upoznaju sa realizacijom radio programa, da snime dječiju radio-emisiju

u prostorijama radio-postaje, osmisle elektronsku prezentaciju posjete radio-postaji, da predstave svoja istraživanja o radiju na panou;

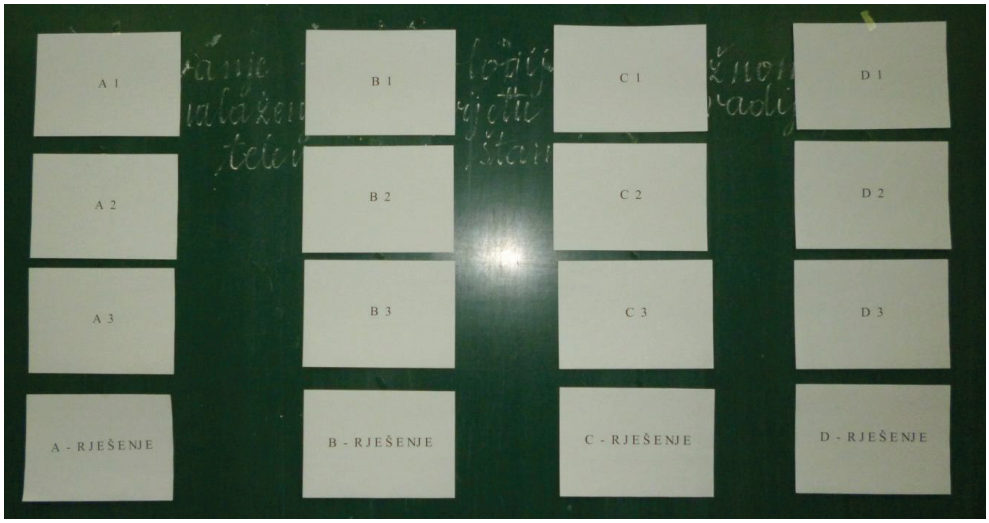
3. grupa "TV'' – zadatak učenika je da posjete TV studio, da se upoznaju sa realizacijom TV programa, da snime dječiju TV-emisiju u prostorijama TV studija, da osmisle elektronsku prezentaciju posjete TV studiju, da predstave svoja istraživanja o TV na panou;

4. grupa "Štampa'' – zadatak učenika je da posjete štampariju, da se upoznaju sa procesom štampanja, da u štampariji odštampaju dječije novine, da osmisle elektronsku prezentaciju posjete štampariji, da predstave svoja saznanja o štampariji na panou;

5. slušanje dječije-radio emisije "Slušaj kako zemlja diše'', gledanje dječijeg obrazovnog TV programa "Čarobna ploča'' i dječijeg animiranog TV programa "Pčelica Maja''.

Uvod u učenje – 3'

Odgonetanje asocijacija. Objašnjava se da je rješenje asocijacija naznaka teme rada.

Asocijacije predstavljene na ploči.

Asocijacije – rješenje.

Kroz učenje – 40’

1’ Najava cilja časa. Naslov je unaprijed napisan na tabli – sklanja se papir sa zapisa nastavne jedinice.

2’ Postavlja se pitanje: šta znači ‟terminologija’’ i ‟ovladavanje’’? Rješenja predlažu učenici, odgovori se zapisuju na tabli i prikazuju se grafičkim putem u formi formiranja grozda.

Tehnika "Grozd'' – značenje riječi.

1' Sluša se dječija radio-emisija: "Slušaj kako zemlja diše'':

http://radio.hrt.hr/aod/klimatske-promjene-podizanje-razine-mora-i-island/144491/

Razgovor o radio-emisiji: Ko je sve zaslužan da se napravi radio-emisija?

1' Gleda se dio dječijeg obrazovnog TV programa: "Čarobna ploča'', emisija "Engleski jezik'':

http://www.youtube.com/watch?v=IPibOg8poAw

Razgovor: Ko je zaslužan da se napravi obrazovni TV program?

1' Gleda se dio dječijeg animiranog TV programa – "Pčelica Maja'':

https://www.youtube.com/watch?v=7UTE_36A-Sg

Razgovor: Ko je zaslužan da se napravi animirani TV program?

Pojmovi sa kojima se učenici upoznaju: voditelj, urednik, ton majstor, autor, scenarij, adaptacija, režiser, glumci, kostimografija, šminka, scenografija, muzika, režija, kamerman/snimatelj, zvuk, svjetlo, rasvjeta, montaža, novinar/žurnalist. Pojmove objašnjavaju i učenici koji su ih već savladali prilikom izrade zadataka u vannastavnim aktivnostima vezanim za nastavni predmet Bosanski jezik i književnost.

2' Dječija štampa je unaprijed pripremljena i nalazi se na stolovima (učenici su već raspoređeni u grupe na početku časa). Zadatak učenika je

da pročitaju imena osoba koje uređuju list. Pojmovi sa kojima se učenici upoznaju: tiskar/štampar, lektor, korektor, novinar, urednik, crtač.

Unaprijed pripremljena raznovrsna dječija štampa je na učeničkim radnim površinama.

5′ + 5′ + 5′ Prezentiranje rada na nivou velike grupe. Učenici prezentiraju rad na projektima: "Radio", "TV" i "Štampa". Predstavljanje uradaka grupa.

Učenici koji su radili projekat "Radio" predstavili su radio-emisiju koju su snimili u radio-postaji koju su posjetili. Učenici su snimili dječiju radio-emisuju "Koncert učenika".

Učenici koji su radili projekat "TV" predstavili su dječiju TV-emisiju "Muzički talenti" koju su snimili u televizijskom studiju kojeg su posjetili.

Učenici koji su radili projekat "Štampa" predstavili su dječije novine "V1" koje su štampali u štampariji koju su posjetili. Svi učenici su dobili jedan primjerak novina koje su učenici, u okviru projekta, odštampali u štampariji.

Prezentacija projekta "Štampa". Sa projektora se emitiraju fotografije koje su načinjene za vrijeme posjete štampariji.

Uz prezentiranje rada na nivou velike grupe se, pomoću projektora, uporedo predstavljaju i fotografije koje dokumentuju rad učenika. Prezentiranje rada na nivou velike grupe opisuje se i pomoću fotografija načinjenih u radio-postaji, televizijskom studiju i štampariji. Članovi grupa su elektronski pripremili fotografije koje predstavljaju proces izrade njihovog projekta.

Dio elektronske prezentacije rada na nivou velike grupe - projekat “Radio”.

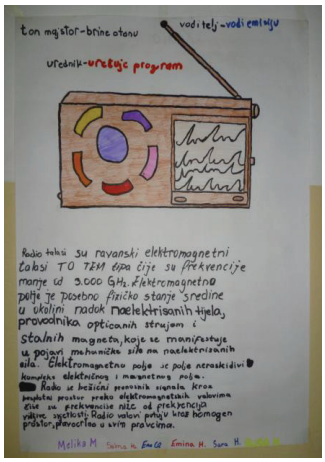
Dio elektronske prezentacije učenika – projekat “TV”.

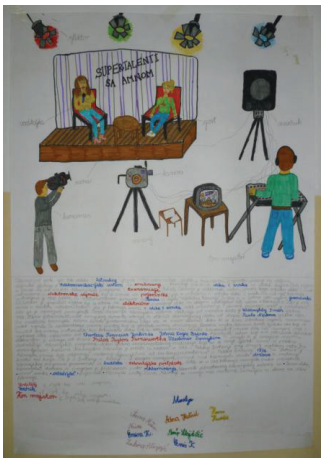
3’ Učenici predstavljaju svoja istraživanja na panou (vježba koja zahtijeva kretanje po razredu). Slijedi aktivnost - Obilazak galerije.

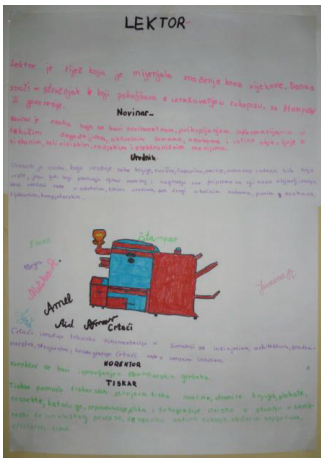

Obilazak galerije učeničkih radova.

Istraživanje grupa predstavljeno je medijski (prezentacija fotografija sa projektora) i pisano.

10’ Grupiranje učenika prema mjestu sjedenja - svaka grupa broji po 4 učenika. Učenici čitaju različite tekstove vezane za zanimanja koja su zastupljena u medijskoj oblasti. Naučeno grafički predstavljaju Vennovim dijagramom. Tekstovi su prezentirani u prilogu ovog rada.

2’ Slijedi zajedničko rješavanje zadataka učenika u grupama. Naknadno će se pregledati i ocijeniti rješenja učenika. Zadaci grupa su predstavljeni u prilogu ovog rada.

Zadaci koje učenici zajednički rješavaju u grupi.

Nakon učenja – 3' 1' Kooperativno učenje – učenje u paru. Vježba za rješavanje problema i povod za diskusiju – Intervju u tri koraka: Kako da novinari budu objektivni? Hoće li emitiranje radio-programa imati svrhu u budućnosti? Šta će raditi štampari kada sve pisano bude elektronsko?

Učenici uče jedni od drugih.

1' Ponavljanje naučnog - nekoliko učenika navode pojmove koje su danas usvojili.

1' Zadavanje i objašnjavanje domaće zadaće. Zadaci domaće zadaće su u prilogu ovog rada.

Formativna procjena za ovaj čas: Prezentiranje rada na nivou velike grupe, rad u paru, elektronska prezentacija, panoi, riješeni zadaci.

Ishodi učenja za pismenost koja se odnosi na

informatičku pismenost (informacijska, medijska, tehnološka).

Učenici koji postepeno napreduju u učenju	Prosječni učenici	Prosječni učenici
Uz pomoć koristi multimedije za traženje, nalaženje, pristupanje, izradu, prikaz i razmjenu informacija i komunikacije.	Koristi multimedije za traženje, nalaženje, pristupanje, izradu, prikaz i razmjenu informacija i komunikacije.	Originalno i kreativno koristi multimedije za traženje, nalaženje, pristupanje, izradu, prikaz i razmjenu informacija i komunikacije.

Tehnologija/mediji koje treba koristiti na ovom času: računar, projektor, USB.

Šta je na ovom času bilo dobro za vaše učenike? Na održanom času je

najbolje bila ogranizacija nastavnog procesa koja je omogućavala da učenici uče jedni od drugih.

Koje promjene biste preporučili za:

- sljedeći čas - Sljedeći nastavni sat bih angažirala goste: žurnalistu/-kinju, urednika/-ca i režisera/-ku.

- poboljšanje ovog časa? Poboljšanje ovog časa: svim učenicima bih u elektronski formi ponudila da još jednom pogledaju prezentaciju projekata učenika, zadala bih individualiziranu domaću zadaću (zadaća prilagođena svakom učeniku s obzirom na mogućnosti i sposobnosti u učenju Medijske kulture).

Prilozi:

ASOCIJACIJE

Asocijacija 1:	Asocijacija 2:	Asocijacija 3:	Asocijacija 4:
NIKOLA TESLA	ANALOGNA	DJEČIJE NOVINE	ANIMIRANI
ANTENA	DIGITALNA	DNEVNE NOVINE	NIJEMI
TALASI	FTV	SPORTSKE NOVINE	ZVUČNI
RADIO	**TELEVIZIJA**	**ŠTAMPA**	**FILM**

TEKSTOVI

Tekst **1**:

Urednici neke knjige, novina, časopisa, emisije, jesu ljudi koji planiraju njihov sadržaj i nadgledaju sve pripreme za njihovo objavljivanje/prikazivanje. To znači da urednici odlučuju šta će ponuditi svojim čitateljima, gledateljima ili slušateljima. Oni se brinu o tekstu: ko će ga pisati, dogovaraju se s piscem da ga napiše, kako da ga napiše i uz koju cijenu.

U malim redakcijama novina glavni urednik radi gotovo sve. U većim redakcijama postoje urednici na više razina. To su: pomoćnik glavnog urednika, izvršni urednik, urednici zaduženi za jednu ili više publikacija.

U televizijskim ili radijskim stanicama slične odgovornosti imaju programski direktori. Kad dobiju tekst, urednici ili njihovi pomoćnici provjeravaju tačnost podataka i činjenica u njemu, prilagođavaju ih tako da budu razumljive publici kojoj su namijenjene.

Tekst **2**:

Novinari rade u redakcijama novina, radijskih i televizijskih stanica. Oni prikupljaju i obrađuju najnovije informacije, a onda ih – putem listova, radija, televizije i računarskih mreža – prenose do publike.

Novinari se najčešće dijele na novinare pisce i na novinare urednike. Novinari pisci prikupljaju i pišu informacije u obliku teksta. Na radiju ih ponekad sami čitaju, a na televiziji ih često povezuju s videozapisom. Novinari urednici naručuju i organiziraju prikupljanje informacija, a zatim odlučuju da li je informacija važna i zanimljiva za objavljivanje.

Tekst **3**:

Reporter izvještava s mjesta događaja, nastojeći slikovito dočarati atmosferu, a ne samo činjenice. Izvjestitelj izvještava o sastancima, važnijim političkim, privredim ili društvenim događajima.

Istražitelj traga za manje dostupnim i tajnim informacijama.

Komentator na osnovu informacija iz različitih izvora tumači neki dogaĐaj. Redakcije mogu imati i dopisnike iz drugih gradova u zemlji i inostranstvu. U informativno - političkim redakcijama obično se razlikuju novinari za vanjsku i unutrašnju politiku, obrazovanje, zdravstvo, kulturu, sport i dr.

ZADACI

1. Riječima dopuni rečenice: korektor, korektura, lektor, lektura, režiser/reditelj, urednik, tehnički urednik.

_____ispravljanje štamparskih grešaka na otisku tipografskog sloga.

_____uređuje, priprema i oprema tekstove za časopis.

_____se bavi korekturom.

_____čitanje nekog rukopisa i ispravljanje jezičkih i stilskih gešaka.

_____tehnički oprema i priprema svaki pojedini broj časopisa, organizira redaktorsko i lektorsko dorađivanje članaka, brine o kvaliteti štampanja/tiskanja, šalje tekstove urednicima i recenzentima i brine da njihove primjedbe vide autori.

_____stručna osoba koja čita neki rukopis, tekst, u fazi pripeme za štampu i ispravlja jezičke i stilske greške.

_____osoba koja vodi proces snimanja filma, koordinira rad na njemu, glumcima daje upute o željenom načinu glume u pojedinim scenama.

2. Dopiši riječi!

Čovjek koji osmišljava scenografiju je

Čovjek koji kreira kostime je

Čovjek koji upravlja kamerom je

Čovjek koji piše tekst je

Čovjek koji glumi je

3. Napiši odgovore!

Ženski režiser/reditelj je

Ženski urednik je

Ženski voditelj je

Ženski novinar/žurnalist je

Ženski glazbenik/muzičar je

Rješenja

1.

Korektor/-ica - se bavi korekturom.

Korektura - ispravljanje štamparskih grešaka na otisku tipografskog sloga.

Lektor/-ica - stručna osoba koja čita neki rukopis, tekst, u fazi pripeme za štampu i ispravlja jezičke i stilske greške.

Lektura - čitanje nekog rukopisa i ispravljanje jezičkih i stilskih gešaka.

Režiser/Reditelj - osoba koja vodi proces snimanja filma, koordinira rad na njemu, glumcima daje upute o željenom načinu glume u pojedinim scenama.

Urednik/-ca - uređuje, priprema i oprema tekstove za časopis.

Tehnički urednik/-ica - tehnički oprema i priprema svaki pojedini broj časopisa, organizira redaktorsko i lektorsko dorađivanje članaka, brine o kvaliteti štampanja/tiskanja, šalje tekstove urednicima i recenzentima i brine da njihove primjedbe vide autori.

2.

Čovjek koji osmišljava scenografiju je scenograf.

Čovjek koji kreira kostime je kostimograf.

Čovjek koji upravlja kamerom je kamermen/snimatelj.

Čovjek koji piše tekst je tekstopisac/autor.

Čovjek koji glumi je glumac.

3.

Ženski režiser/reditelj je režiserka/rediteljica.

Ženski urednik je urednica.

Ženski voditelj je voditeljica.

Ženski novinar/žurnalist je novinarka/žurnalistkinja.

Ženski glazbenik/muzičar je glazbenica/muzičarka.

DOMAĆA ZADAĆA

Zadaci

1. Koja su zanimanja predstavljena slikama?

2. Pored zanimanja napiši mjesto gdje se zanimanje obavlja (radio, TV, štamparija)!

3. Napiši sinonime riječi "novinar/-ka'', "kamerman/-ka'', "štampar/-ka''!

Odgovori

1. Zanimanja su: kamerman/snimatelj, štampar/tiskar i novinarka/žurnalistkinja.

2. Kamerman/Snimatelj – TV, štampar/tiskar – štamparija, novinarka/žurnalistkinja – TV ili radio.

3. Sinonimi riječi su: "žurnalist/-kinja'', "snimatelj/-ka'', "tiskar/-ka''.

Amela Kukuruzović, Edina Demirović

PRIPREMA ZA RADIONICU POVODOM 20.NOVEMBRA MEĐUNARODNOG DANA DJETETA

Ciljna skupina: Vijeće učenika i Vijeće roditelja

Nastavna tema: Dječija prava

Nastavna jedinica: Pravo na obrazovanje

Oblici rada: frontalni, grupni

Nastavne metode: metoda razgovora, usmenog izlaganja, metoda pisanja i rada na tekstu

Nastavna sredstva i pomagala: nastavni listići, magnetna ploča, flipchart papir, markeri

Vrijeme trajanja radionice: 60-65 minuta

Cilj radionice: da učesnici razumiju i shvate pojam prava djece kao i važnosti obrazovanja za život

Zadaci radionice:

- Upoznati se sa pojmom i značenjem pojma prava djece kao i proširivanje saznanja učenika o temi
- Razvijanje sposobnosti jasnog i iskrenog izražavanja vlastitog mišljenja
- Podsticanje na razvijanje pravilnog razmišljanja
- Uočavati i pravilno odvajati elemente bitnog od nebitnog,dobrog od lošeg...
- Njegovanje i podsticanje rada i saradnje unutar grupe (samih učenika ali i učenika i roditelja)

- Razvoj lične i kolektivne odgovornosti pri individualnom i grupnom radu,
- Razvoj sposobnosti aktivnog učenja
- Razvijanje otvorenosti za razgovor
- Kroz grupni rad razvijati socijalne vještine
- Kroz individualno predstavljanje pripremiti učesnike za javni nastup
- Kroz edukativne igre provjeriti usvojenost sadržaja

Uvodni dio radionice:

U uvodnom dijelu radionice voditeljice radionice su učesnike upoznale sa važnosću obilježavanja ovog značajnog datuma kao i podsjećanje učesnika na 10 dječijih zapovijesti i dječijih prava (ilustrovana prva pokazati na flipchartu) .

Predviđeno vrijeme za uvodni dio radionice: 5-10 minuta .

Teorijska predavanja

U svijetu se danas obilježava Međunarodni dan djeteta, čiji je cilj da podsjeti i senzibiliše javnost o potrebi zaštite djece i maloljetnika od zloupotrebe, nasilja i raznih oblika diskriminacije.

20. novembra 1989. je na Glavnoj skupštini Ujedinjenih nacija usvojena **Konvencija o pravima djeteta** koja sadrži univerzalne standarde koje država stranka Konvencije (tj. koja ju je potpisala i ratifikovala) mora garantovati svakom djetetu.

U Konvenciji se govori, prije svega, o obavezama odraslih u odnosu prema djetetu kao i o obavezama brojnih društvenih činilaca u vezi sa zaštitom djeteta.

To je prvi dokument u kojem se djetetu pristupa kao subjektu s pravima, a ne samo kao osobi kojoj je potrebna posebna zaštita. Za razliku od Deklaracije o pravima djeteta (1959.) koja ima moralnu snagu, Konvencija o pravima djeteta je pravni akt koji ima snagu zakona i obavezuje stranke na pridržavanje njenih odredbi i uključuje pravo nadziranja primjene u državama koje su ju prihvatile i ratifikovale.

Danas je pravi dan da se podsjetimo 10 dječijih zapovijesti:

1. Moje ruke su male: ne očekujte savršenstvo dok spremam krevet, crtam ili bacam loptu.
2. Moje su noge kratke: usporite kako bih vas mogao stići.
3. Moje oči nisu vidjele svijet kao što su vaše: pomozite mi da otkrijem svijet. Nemojte me… sputavati.
4. Kućni posao neće pobjeći. Ja neću još dugo biti malen – nađite vremena za igru sa mnom. …
5. Ja sam vaš poseban dar, tako sa mnom i postupajte.
6. Trebam vašu podršku dok rastem. Nemojte mi prigovarati i kažnjavati me. Zapamtite – možete prigovarati mojim postupcima, a da ne prigovarate meni.
7. Pružite mi slobodu samostalnog odlučivanja. Dopustite mi da pogriješim kako bih mogao naučiti iz vlastitih grešaka. Tako ću jednog dana biti sposoban da donosim pravilne odluke.
8. Nemojte se bojati otići bez mene na vikend. Potreban vam je odmor od mene, a i meni od vas. To je također odličan način da mi pokažete kako ste međusobno važni jedno drugom.
9. Znam da je to teško, ali nemojte da me uporedjujete s mojom braćom i sestrama ili s drugom djecom.
10. Nemojte raditi stvari umjesto mene. Tada osjećam da način na koji ja to radim nije dovoljno dobar i da vas razočarava

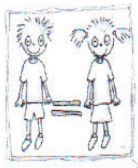

(Na tabli se nalaze podsjetnici za voditeljice radionice: Konvencija o pravima djeteta; prava djece kroz ilustracije, tekst na temu 10 dječijih zapovijesti)

PRAVA DJECE

dijete ima pravo na ljubav i njegu

sva djeca su jednaka

dijete ima pravo na primjerenu zdravu hranu

dijete ima pravo da ide u školu

dijete ima pravo na zdravstvenu zaštitu

dijete ima pravo na igru

dijete ne smije biti primorano na rad

dijete ne smije biti zlostavljano

dijete ne smije biti žrtva nasilja i rata

dijete ne smije biti seksualno zlostavljano

dijete ima pravo izraziti svoje mišljenje

dijete ima pravo izabrati svoju religiju

dijete se može družiti s kime hoće

dijete ima pravo na informacije

posebnu skrb treba pružiti djeci bez roditelja

posebnu skrb treba pružiti djeci izbjeglicama

posebnu skrb treba pružiti hendikepiranoj djeci

posebnu skrb treba pružiti djeci u sukobu sa zakonom

55

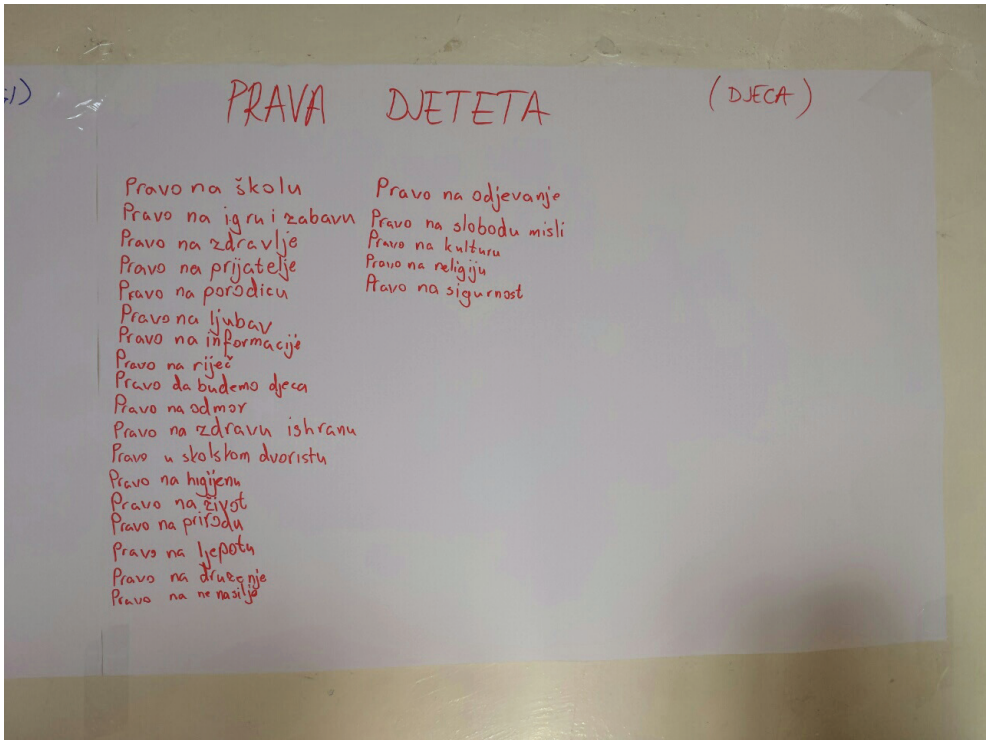
Glavni dio radionice :

U glavnom dijelu radionice učesnicima se prezentira način rada u ovom dijelu radionice te da će učestovati u radu tri različite aktivnosti.

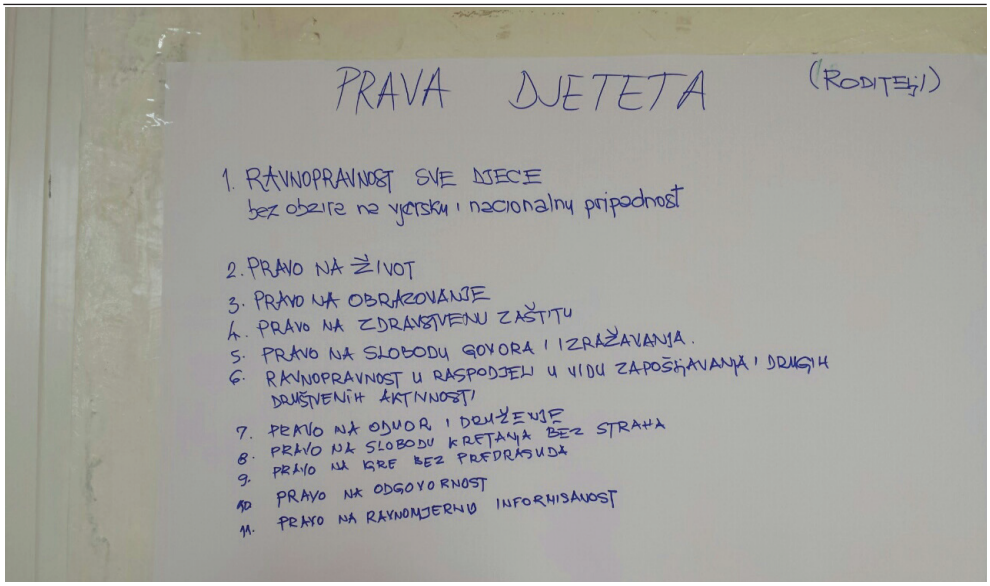
I aktivnost : - učesnici se podijele u dvije grupe; jednu grupu čine učenici a drugu grupu čine roditelje. Zadatak koji dobijaju obje grupe je da na flipchart napišu „Koja su to prava djece" (oluja ideja).

Svaki član grupe uči se da da svoj doprinos grupi kroz iznošenje svojih ideja i primjera.

Voditeljica grupe za djecu usmjerava djecu na ispravne odgovore i pravilno formulisanje istih. Isti princip rada potiče se i kod grupe koju čine roditelji.

(Učenici na hamer papiru zapisuju prava djece iz njihovog ugla shvatanja tog pojma)

(Roditelji na hamer papiru zapisuju prava djece iz njihovog ugla shvatanja tog pojma)

Grupa učenika i grupa roditelja iznose svoje ideje, svoja saznanja o pravima djece iz svojih uglova.

Kroz aktivnost nastoji se vidjeti poveznost razmišljanja djece i roditelja.

Za prvu aktivnost predviđeno vrijeme je 10 minuta.

Nakon ispisivanja zadatka na flipchartu, grupa bira predstavnika svoje grupe za prezentaciju.

Na kraju obje prezentacije, podstiče se diskusija o izlaganjima jedne i druge grupe gdje je akcenat na davanju povratne informacije objema grupama.

II aktivnost – učesnicima se objašnjava način rada u ovom dijelu aktivnosti, odnosno da će u ovoj aktivnosti dobiti kartice. Prve kartice su iz članova iz Konvencije o pravima djece (sažeto prikazane), a druge su situacije u kojima se ta prava krše.

Za drugu aktivnost predviđeno vrijeme je 15 minuta .

Metodom slučajnog uzorka učesnicima se dijele kartice koje su izmiješane kako bi učesnici razmislili o svojim odgovorima.

Učesnik koji je dobio karticu ima zadatak da je pročita naglas i da ostali učesnici daju odgovor u smislu da li kartica garantuje prava djece ili je kartica na kojoj se krše dječija prava.

Kroz ovu aktivnost učesnici se podstiču da navode primjere iz svakodnevnog života, pogotovo u onim slučajevima gdje se dječija prava krše. Cilj je da se podigne svijest svih učesnika o pojmu prava djeteta.

(PRILOG – KARTICE)

Čl. 31
Dijete ima pravo na odmor i slobodno vrijeme, igru, rekreaciju i kulturne aktivnosti
Čl. 19
Dijete ima pravo na zaštitu od svih oblika tjelesnog i psihološkog nasilja, zanemarivanja i zlostavljanja
Čl. 23
Dijete sa teškoćama u razvoju ima pravo na osigurane uvjete koji mu olakšavaju sudjelovanje u društvu
Čl.2
Sva djeca su jednaka bez obzira na spol, rasu, nacionalnost ili vjeru
Čl. 33
Dijete ima pravo na zaštitu od nezakonite uporabe droge ili ovisničkih preparata
Čl. 17
Dijete ima pravo biti zaštićeno od štetnih informacija i materijala (programa)
Čl. 15
Dijete ima pravo na slobodu druženja
Čl. 12
Dijete ima pravo na slobodu izražavanja

III aktivnost – u trećem dijelu radionice učesnici su podjeljeni u dvije grupe: učenici i roditelji.

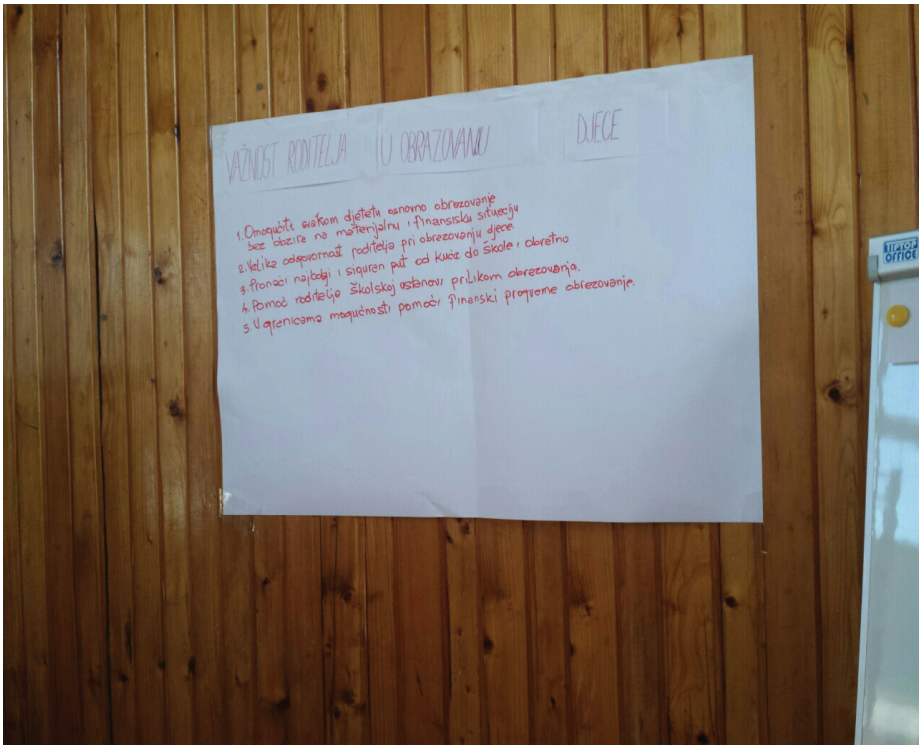
Zadatak koji dobijaju u trećem dijelu a koji kao grupa moraju uraditi jeste isticanje važnosti obrazovanja iz ugla učenika i iz ugla roditelja.

„Zašto je obrazovanje važno za djecu iz ugla djece a zašto je važno obrazovanje iz ugla roditelja."

Svi učesnici se podstiču na aktivno sudjelovanje u radu svoje grupe i iznošenje svojih ideje, stavova i razmišljanja.

Za ovu aktivnost predviđeno vrijeme je 15 minuta.

Predstavnici grupa prezentuju svoje radove.

(Na hamer papirima učenici i roditelji zapisuju važnost obrazovanja iz njihovog ugla gledanja)

Završni dio radionice:

U završnom dijelu radionice, voditelji uz pomoć grupe rezimiraju važnost obrazovanje za učenike, roditelje ali i društvo uopće, osvrćući se na izlaganje učesnika radionice uz osvrt na dužnosti učenika i roditelja kao učesnika odgojno-obrazovnog procesa.

Za ovu aktivnost predviđeno vrijeme je 10 minuta.

Ljubunčić Emira, Ljubunčić Almir

PISMENA PRIPREMA IZ PREDMETA MATEMATIKA

ŠKOLA: JU Prva osnovna škola Srebrenik, JU OŠ „Miladije" Tuzla

PREDMET: **Matematika**

RAZRED: **VI devetogodišnje**

NASTAVNA TEMA: Skup prirodnih brojeva

NASTAVNA JEDINICA : **Brojni izrazi**

TIP ČASA: obrada gradiva

OBLIK RADA: grupni oblik rad

NASTAVNI METOD: dijaloška metoda rada, ilustrativna metoda rada.

NASTAVNA POMAGALA: tabla, kreda, spužva, udžbenik, nastavni listići, plakat, hamer-papir, ppt, projektor

KORELACIJA SA: historija, Muzička kultura

CILJ ČASA: Osposobljavanje učenika da shvate i rješavaju brojne izraze.

ZADACI ČASA :

- OBRAZOVNI: Učenici treba da znaju:
- čitati izraze kao i izračunavati njihovu vrijednost,
- da izvode računske operacije određenim redoslijedom, u zadacima koji sadrže zagrade, ali i bez zagrada u kojima se pojavljuje više raznoimenih operacija.
- ODGOJNI: Usvajanje vještine tačnosti, sistematičnosti, urednosti, formiranja pravilnog odnosa prema radu, sticanje osjećaja za saradnju oblika pružanja ili primanja pomoći pri rješenju zadataka u grupi, poticanje pozitivnih osjećanja prema domovini.

- FUNKCIONALNI: Osposobljavanje da se matematički problem iskazan tekstualno prikaže matematičkim terminima, razvijanje logičkog i analitičkog mišljenja kroz izradu zadataka koji se odnose na brojne izraze, jačanje aktivnosti učenika u procesu učenja i osposobljavanje učenika za samostalan rad.

ARTIKULACIJA ČASA

Uvodni dio časa (do 10 minuta):

- ponavljanje gradiva (ppt)
- motivacija (ppt)
- najava cilja časa

Glavni dio časa (do 25 minuta):

- mapa uma
- davanje uputa za rad u grupama
- rad grupa na zadacima
- promotivni spot – ljepote BiH

Završni dio časa (do 10 minuta):

- provjera ostvarenosti ciljeva i odgojno-obrazovnih zadataka kroz kviz
- zadavanje zadataka za domaći rad

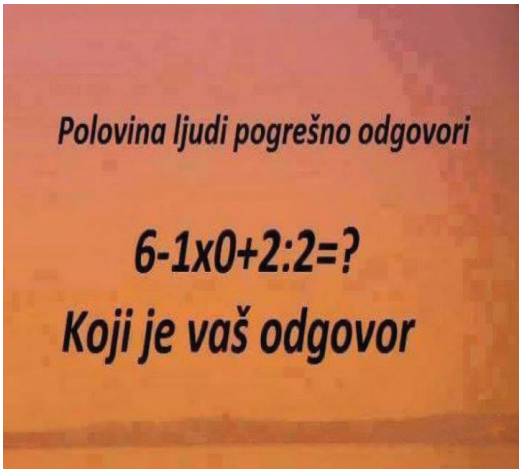
Uvodni dio časa:

Ponavljanje prethodno usvojenog gradiva kroz pitanja (ppt).

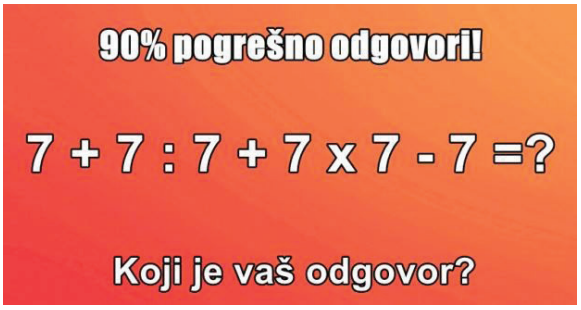
- Koji brojevi (elementi) pripadaju skupu prirodnih brojeva?
- Kako obilježavamo skup prirodnih brojeva?
- Da li prirodne brojeve možemo predstavljati na brojnoj pravoj?
- Koje smo računske operacije sa prirodnim brojevima do sada učili?
- Koje osobine vrijede za sabiranje i množenje prirodnih brojeva?
- Da li je skup N konačan ili beskonačan?
- Koji skup čine skup prirodnih brojeva unija 0?

Motivacija:

Uz pomoć ppt-a navodim učenicima primjere ilustrativno matematičko – logičkih zadataka, koji se pojavljuju u na društvenim mrežama, kvizovima itd...

Polovina ljudi pogrešno odgovori
6-1x0+2:2=?
Koji je vaš odgovor

=30
=20
=9
=?
IQ
TEST
98%
NE RIJEŠI

90% pogrešno odgovori!
7 + 7 : 7 + 7 x 7 - 7 =?
Koji je vaš odgovor?

Kako nazivamo ovakve izraze?

Brojni izraz je izraz koji je sastavljen od brojeva, povezanih računskim operacijama sa ili bez zagrade.

Danas ćemo rješavati brojne izraze. Tako, da ćete vi znati tačno riješiti ovakve ili slične zadatke.

Najava cilja: **Brojni izrazi** (naslov pišem na tabli)

Glavni dio časa:

Mi smo se već u prethodnom razredu susretali sa brojnim izrazima, redoslijedom računskih radnji u izrazima bez zagrada, ali i kada se zagrade pojavljuju. Danas ćemo proširiti ta znanja.

Napravimo mapu uma, a možemo je u toku časa, ili sami kod kuće, dopunjavati. Učenici govore asocijacije na brojne izraze a ja crtam mapu uma na tabli.

Dakle, ponovili smo pravila koja ćemo primijeniti na zadatke.

Sada ćemo preći na glavnu aktivnost časa.

Učenici su već podijeljeni u četiri heterogene grupe, sastavljeni od učenika različitih znanja i sposobnosti. Grupe su od ranije uhodani i dobro funkcionišu. Imena grupa data su po poznatim starogrčkim matematičarima: grupa1 – ARHIMED, grupa 2 – PITAGORA, grupa 3 – EUKLID i grupa 4 – DIOFANT. U grupi 4, nalazi se učenik sa kategorizacijom, koji ima poteškoće u učenju i otežanom motorikom, uključen je u rad grupe prema svojim sposobnostima (prilagođeni zadaci sa oznakom *).

Igramo igru asocijacije.

Putujemo kroz historiju i trebamo pogoditi jedan značajan praznik. Svaka grupa pogađa jedan pojam. Da bi dobili pojam trebaju riješiti zadatke koje dobijaju na listiću (prilog). Svaka grupa ima različite zadatke jednake težine, i trebaju da dobiju različite pojmove. Na svakom listu su dvije tabele, jedna sa zadacima a druga sa rješenjima. Učenici rješavajući zadatke iz prve tabele, treba da pronađu rješenje u drugoj tabeli, te ispod tog rješenja da upišu odgovarajuće slovo, koje je u prvoj tabeli uz dati zadatak.

Četiri grupe tj. četiri dobijena pojma će vam pomoći da pogodite o kojem prazniku je riječ.

Motivirati grupe i navoditi ih da dobro urade zadatke.

Kada grupe završe sa radom i dobiju odgovarajuće pojmove, iste pišemo na pripremljen plakat, (prilog) na osnovu kojega trabaju da pogode konačan traženi pojam.

Učenici pogađaju o kojem prazniku je riječ (**Dan državnosti BiH**).

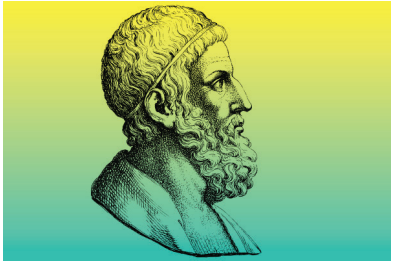
Na času Odjeljenske zajenice svake školske godine govorimo o ovom praznku. Na časovima Historije u devetom razredu ćete detaljnije o tome učiti. Mi ćemo samo kratkim spotom uzeti predah i vidjeti ljepote naše domivine. U prilogu pjesma koju izvdi Ismeta Dervoz Krvavac "Zemljo moja" autor muzike i teksta Kemal Monteno.

Završni dio časa:

Provjera ostvarenih ciljeva i odgojno – obrazovnih zadataka kroz kviz pitanja. (ppt)

Zadavanje zadataka za domaći rad, udžbenik za VI r, strana 111. (pišem na tabli)

GRUPA ARHIMED

1) Razliku brojeva 1079 i 167 pomnoži količnikom brojeva 1035 i 23.	O
2) Izračunati: $(25+11)\cdot 19+43=$	M
3) Izračunati: $50-5\cdot 9+20=$	I
4) Izračunati vrijednost izraza: $x:15+180:x+7=$ ako je $x=30$	D
5) Ajla je imala 50 KM kada je ušla u knjižaru. Kupila je dvije knjige po cijeni od 14 KM, pernicu koja je koštala 7 KM i tri olovke po 4 KM. Koliko je novca Ajli ostalo poslije kupovine?	NJ
6) Izračunaj: $(725-125:5)\cdot 8=$	R
7) Izračunati: $800-123-56+18+32=$	R
8) Izračunati: $(7845+8115):35-35=.$	A
9) Izračunati: $92+[44\cdot(22+88:4)-11]=$	Ć

10) Izračunati: $25+11\cdot19-143=$	K
11) Izračunati: $\{23+[43\cdot(360-43\cdot8)-13]:3\}:31=$	G

727	5600	91	41040	3	25	2017		8	671	421	15
M	R	K	O	NJ	I	Ć		G	R	A	D

GRUPA PITAGORA

Riješi svaki zadatak iz prve tablice, pronađi njegovo rješenje u drugoj tablici, te ispod tog rješenja upiši slovo, koje je u prvoj tablici uz taj zadatak. Dobit ćeš jedan datum u godini.

1) Izračunati: $188-71-88+45+19=$	.
2) Izračunati: $(19+43)\cdot11-25=$	M
3) Izračunati: $40-2\cdot9+11=$	V
4) Izračunati proizvod zbira i razlike brojeva 25 i 11.	R
5) Izračunati: $50+\{100:[(25-1):8+7]+14+4\cdot4\}=$	2
6) Izračunati: $(4485-46\cdot78-897):25+25=$	A
7) Izračunati: $(17892+8757):27-27=$	O
8) Izračunativrijednost izraza: $[(25:5)\cdot7+125:(7+18)]-8=$	B
9) Izračunati: $320-703:(71\cdot10-673)=$	E
10) Mali Ivan je slagao kockice. Kada ih je složio 52 srušilo ih se 11. Zatim ih je složio još 45, pa mu se srušilo 19 kockica. Kada je složio još 25, dvorac je bio gotov. Od koliko je kockica sastavljen taj dvorac?	5
11) Izračunati vrijednost izraza: $x:6-126:x+15=$, ako je $x=42$.	N

90	92	93	19	960	33	301	657	32	25	504
2	5	.	N	O	V	E	M	B	A	R

GRUPA EUKLID

Riješi svaki zadatak iz prve tablice, pronađi njegovo rješenje u drugoj tablici, te ispod tog rješenja upiši slovo, koje je u prvoj tablici uz taj zadatak. Dobit ćeš jedan pojam.

1) Izračunati: $212-123-4+3+9=$	E
2) Izračunati: $(25-11)\cdot 19+43=$	D
3) Izračunati: $50-4\cdot 9-11=$	S
4) Od proizvoda brojeva 25 i 11 oduzmi količnik brojeva 196 i 4.	A
5) Izračunati vrijednost izraza: $50+[40\cdot(20+80:5)-10]=$	V
6) Izračunati vrijednost izraza $x:5-125:x+15=$, ako je $x=25\cdot$	N
7) Izračunati: $(130\cdot 5):50+7:7-12:6=$	N
8) Na prvoj stanici u autobus je ušlo 35 putnika. Na slijedećoj stanici izašlo je 21 putnik a ušlo je novih 17 putnika. Na trećoj stanici izašlo je 8 putnika a niko nije ušao. Na četvrtoj stanici izašlo je 17 a ušlo je 12 putnika. Koliko je sada putnika u autobusu?	E
9) Izračunati vrijednost izraza: $224-[174:(14+22\cdot 2)+36]+25:5-1=$	T
10) Izračunati: $98-14:2+5\cdot 84-83=$	I

11) Izračunati vrijednost izraza: $\left[112:\left(111-220:2\right)+27\right]+19\cdot 3=$	J

196	18	309	428	12	3	189	1480	89	15	226
J	E	D	I	N	S	T	V	E	N	A

GRUPA DIOFANT

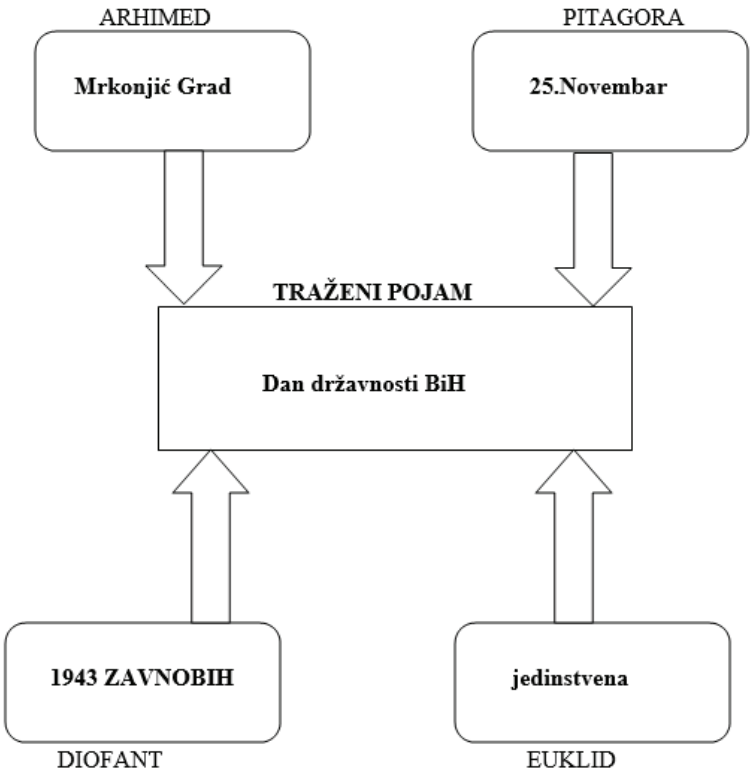
Riješi svaki zadatak iz prve tablice, pronađi njegovo rješenje u drugoj tablici, te ispod tog rješenja upiši slovo, koje je u prvoj tablici uz taj zadatak. Dobit ćeš ime jednog pojma.

1) Zbir brojeva 450 i 42 podijeli brojem 4.	H
2) Izračunati: $25+\left(14\cdot 30-11\right)=$	N
3) Izračunati: $1943-\left(25\cdot 11+19\cdot 43\right)=$	3
4) Izračunati: $75-48-9+17+8=$	I
5) Izračunati vrijednost izraza: $\left(525-125:5\right)\cdot 8=$	V
6) Izračunati vrijednost izraza: $a:4-120:a+14=$, ako je $a=24$.	Z
7) Izračunati vrijednost izraza: $3\cdot\left(570+430\right)+14-999=$	4

8) Amra je imala 65 KM kada je ušla u knjižaru. Kupila je tri knjige po cijeni od 16 KM, pernicu koja je koštala 7 KM i dvije olovke po 4 KM. Koliko je novca Amri ostalo poslije kupovine?	O
9) Izračunati vrijednost izraza: $524-\left[984:\left(64+22\cdot 12\right)-1\right]+154:7=$	B
10) Izračunati: $2+3-1=$ *	1
11) Izračunati: $4-2+3=$ *	9
12) Izračunati: $35+\left[64\cdot\left(72+48:4\right)-1\right]=$	A

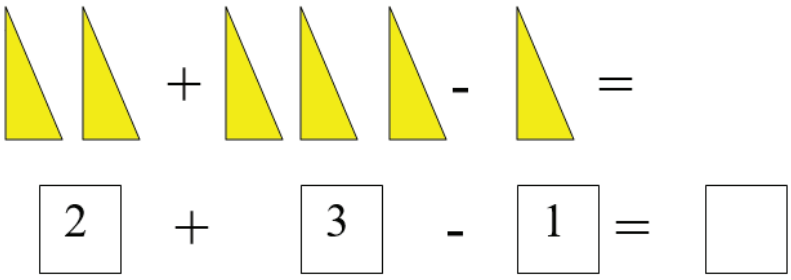
4	5	2015	851	15	5410	4000	434	2	544	43	123
1	9	4	3	Z	A	V	N	O	B	I	H

Igra asocijacije

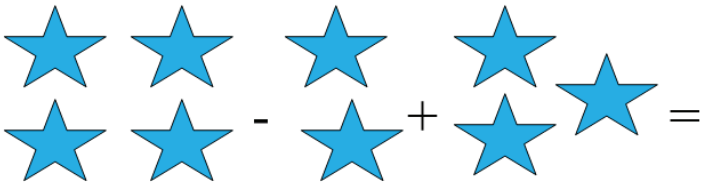

Prilog 1. Listić za učenika sa kategorizacijom.

1) I Z R A Č U N A J:

2) I Z R A Č U N A J:

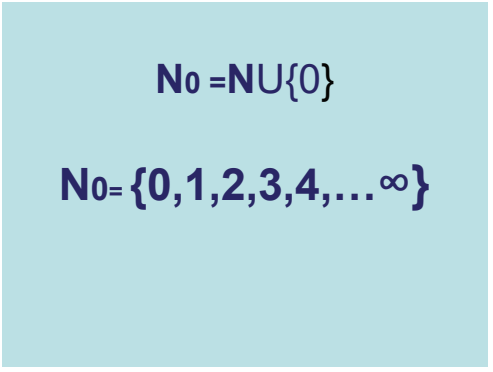

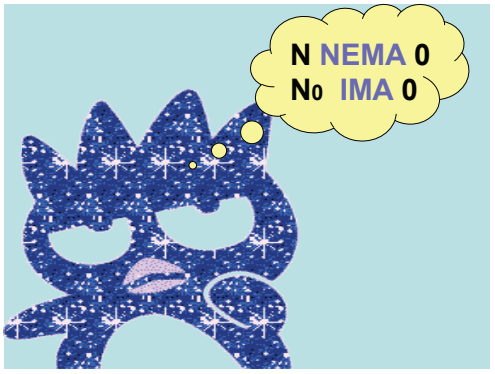
4 - 2 + 3 = ☐

Prilog 2. Ponavljanje u uvodnom dijelu časa – ppt

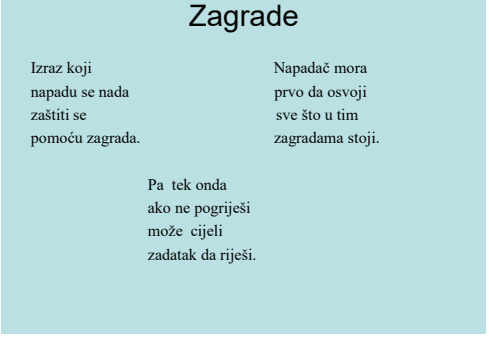

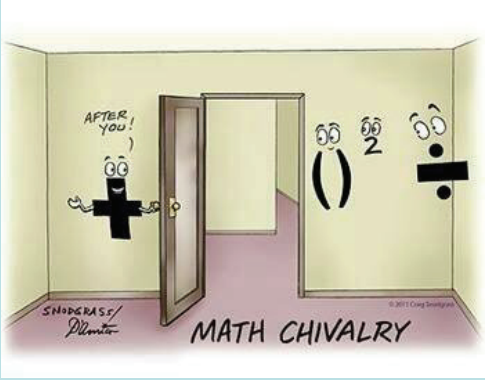

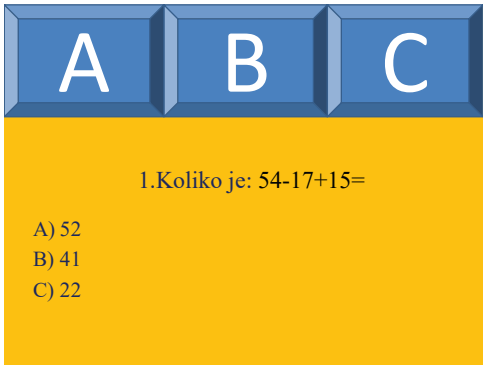

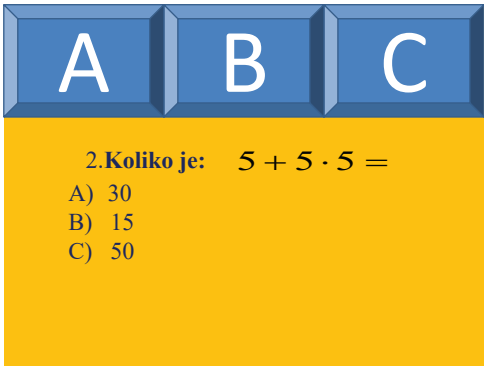

Prilog 3. Završni dio časa – ppt, kviz

A B C

3. Koliko je: $16 : 2 \cdot 4 =$

A) 32
B) 2
C) 4

A B C

4. **Koliko je:** $30 : 5 + 5 \cdot 2 - 1 =$

A) 5
B) 20
C) 15

A B C

5. Koliko je: $7 - 7 : 7 + 7 \cdot 7 =$

A) 49
B) 55
C) 91

A B C

6. Koliko je rješenje izraza: $(24 - 6 \cdot 2) : 6 + 6 =$

A) 1
B) 8
C) 12

Netačan odgovor

Pokušaj ponovo

Tačan odgovor

Fikreta Ikanović

PISMENA PRIPREMA ZA NASTAVNI ČAS IZ PREDMETA BOSANSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST (OBRADA TEME)

SAŽETAK

Rečenica u našem jeziku zauzima značajno mjesto. Nastavna jedinica "Rečenica po značenju" je predviđena za realizovanje kroz dva nastavna časa koja će ovdje biti prikazana. Na prvom času je rađena obrada novog nastavnog sadržaja dok je drugi slijedio prethodni, kao čas ponavljanja i utvrđivanja. Didaktičko-metodički su uvezane pripreme, prilagođene kao jedna cjelina koja je temeljito obrađena uz izabrane metode, oblike rada, te nastavnim pomagalima i sredstvima su u potpunosti realizovani predviđeni cilj i zadaci oba časa.

PISMENA PRIPREMA ZA NASTAVNI ČAS IZ BOSANSKOG JEZIKA I KNJIŽEVNOST

Razred: Treći

Nastavno područje: Gramatika i pravopis

Nastavna jedinica: Rečenice po značenju

Tip časa: obrada nastavnog sadržaja

Nastavne metode: razgovor, objašnjavanje, izlaganje teksta.

Nastavni oblici: frontalni, individualni i grupni.

Nastavna sredstva i pomagala: udžbenik, Radna sveska, aplikacije, nastavni listići, plakati, slike sa interneta, koverte, pano, kompjuter, multimedijalni projektor, projekciono platno.

Cilj: učenici prepoznaju i razlikuju izjavnu, upitnu i uzvičnu rečenicu.

Zadaci:

Znati: Identifikovati koje su rečenice po značenju, prepoznati izjavne, upitne i uzvične rečenice, imenovati i označiti izjavne, upitne i uzvične rečenice.

Moći: Razlikovati izjavne, upitne i uzvične rečenice, objasniti i prepoznati rečenice po značenju u tekstu, pokazati koje su rečenice po značenju.

Razumjeti: Karakterstike rečenica po značenju, značaj rečenica izjavne, upitne i uzvične rečenice po značenju, procijeniti kako pravilno zapisati izjavnu, upitnu i uzvičnu rečenicu i znakove na njihovom kraju, pretvoriti rečenice po značenju.

Korelacija s nastavnim predmetima: Likovna kultura, Moja okolina.

ARTIKULACIJA NASTAVNOG ČASA

1. UVODNI DIO ČASA:

Nakon pregleda domaće zadaće, putem frontalnog oblika rada, u uvodnom dijelu časa, učenike smo motivisali i pripremali kroz igru "Čarobna loptica".

Kratak opis igre: Učenici su igrali: "Čarobnu lopticu" tako što smo im bacali lopticu i postavljali pitanja. Učenici su odgovarali na postavljena pitanja.

U slučaju da učenik ne zna ili pogrešno odgovori, odgovor daje sljedeći učenik. Kroz igru smo ponavljali o rečenici.

IGRA: "Čarobna loptica".

Pitanja:

1. Šta je glas?
2. Šta nastaje udruživanjem glasova?
3. Šta nastaje udruživanjem riječi?

Najaviti glavni dio časa: **Rečenice po značenju**

2. GLAVNI DIO ČASA:

U glavnom dijelu časa prelazimo na realizaciju nastavnih sadržaja, na daljnji rad.

Dijelimo listiće s recitacijom „Drug drugu" Dragan Lukić (odlomak) koji će učenici pročitati u sebi.

Nakon toga, interpretativno čitamo recitaciju.

Recitacija:

Sestri je drugarica – starija sestra.

A dvije su sestre mamine najbolje drugarice.

Dvije su sestre – četiri mamine ruke pomoćnice.

Dvije su sestre – dvije mamine ogrlice.

Sestra i brat su drugovi.

Umjesto zlata, šta je bolje imati?

Sestru!

Umjesto puške, šta je bolje imati?

Brata!

Čije uho najsigurnije čuva tajnu?

Sestrino!

Ljubica je najljepša kad je brat poklon sestri.

Sl. 1 Dragan Lukić, Drug drugu (odlomak)

Razgovor o tekstu

1. O čemu se govori u recitaciji?

2. Kako razumijete stih "Sestri je drugarica – starija sestra" ?

3. Kako su dvije sestre mamine ogrlice? Zašto?

4. "Sestra i brat su drugovi." Zašto?

Izdvajamo tri rečenice iz teksta (različite po značenju). Jednu po jednu ističemo (na tabli) i učenici uočavaju razlike u pisanju interpunkcjiskih znakova na kraju rečenice (tačka, upitnik, uzvičnik).

1. Sestra i brat su drugovi.

2. Umjesto zlata, šta je bolje imati?

3. Sestru!

Učenici su zapazili da se rečenice razlikuju po broju riječi i po značenju, a da je rečenični znak veoma važan zbog (izražajnosti) prilikom čitanja. Na tabli smo zapisali tačku, upitnik i uzvičnik i klasifikovali rečenice iz teksta.

Zalijepili smo plakat s definicijama za sve tri vrste rečenica i zajedno ih analizirali.

Djeca su zatim rješavala zadatke na nastavnom listiću iz teksta „Drug drugu".

Učenici su u tekstu podvlačili izjavne rečenice crvenom bojom, upitne zelenom i uzvične plavom. Zadatak vezan za recitaciju „Drug drugu".

Podvuci u tekstu:

Izjavne rečenice podvuci **crvenom bojom.**

Upitne rečenice podvuci **zelenom bojom.**

Plavom bojom podvuci **uzvične rečenice.**

Utvrđivanje sadržaja.

1. Sestri je drugarica – starija sestra. (Kojom bojom ste podvukli prvu rečenicu? Po čemu možemo prepoznati ovu rečenicu kao da je izjavna?)

2. A dvije su sestre mamine najbolje drugarice. (Po čemu možemo imenovati ovu rečenicu kao da je izjavna?)

3. Dvije su sestre – četiri mamine ruke pomoćnice. (Da li je ovo izjavna rečenica?)

4. Dvije su sestre – dvije mamine ogrlice. (Da li se ova rečenica razlikuje od prethodne? Kojom bojom ste podvukli ovu rečenicu?)

5. Umjesto zlata, šta je bolje imati? (Po čemu možemo imenovati ovu rečenicu kao da je upitna?)

6. Sestru! (Da li je ovo uzvična rečenica?)

7. Umjesto puške, šta je bolje imati? (Po značenju ovo je .....)

8. Brata! (Koji znak je na kraju rečenice? Ova rečenica je .....)

9. Čije uho najsigurnije čuva tajnu? (Po čemu možemo imenovati ovu rečenicu kao da je upitna?)

10. Sestrino! (Po čemu možemo prepoznati ovu rečenicu kao da je uzvična?)

11. Ljubica je najljepša kad je brat poklon sestri. (Po značenju ova rečenica je .....)

-Učenici su prepisali zapis s table.

Sljedeću aktivnost učenici rade individualno.

Prešli smo na naredni zadatak koji je urađen individualno.

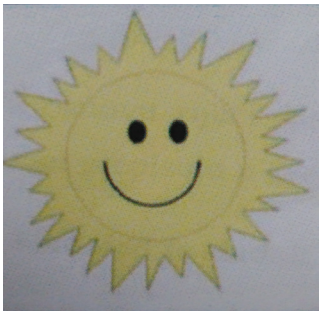
Zadatak smo realizirali putem prezentacije u Power Pointu. Na projekcionom platnu smo prikazali sliku.

Kratak opis zadataka: Učenici su imali zadatak da na osnovu ponuđene slike sastave odgovarajuću rečenicu. Rečenice napisati i u ostala dva oblika značenja. Ovaj zadatak su učenici usmeno odgovarali i zapisivali na tablu.

Sunce sija. (Izjavna rečenica)

Da li sunce sija? (Upitna rečenica)

E, sunce sija! (Uzvična rečenica)

Sl. 2

Učenici prepisuju rečenice.

3. ZAVRŠNI DIO ČASA

Putem nastavnih listića smo izvršili evaluaciju gradiva o rečenicama po značenju.

Nastavni listić:

Putem nastavnih listića učenici trebaju da riješe zadatak.

Zadatak: Pažljivo pročitaj rečenice. Na kraju rečenice stavite tačku, upitnik ili uzvičnik.

NASTAVNI LISTIĆ

1. ZADATAK:

Pažljivo pročitaj rečenice. Na kraju rečenice stavite tačku, upitnik ili uzvičnik.

Strah me je!

Lopta je crvena.

Koliko je sati?

Nakon rješavanja zadatka učenici su predali nastavne listiće nastavniku. Metodom slučajnog uzorka pregledano je i ocijenjeno pet listića i dat je kratki osvrt o rezultatima. Ostale listiće naknadno pregledati, ocijeniti i odložiti u **razvojni portfolij** [1]učenika.

Nakon sumiranja nastavnih listića, učenicima je ukazano gdje su pravljene najveće greške u rečenicama.

Učenicima su podijeljeni listići s definicijama, pravilima o rečenicama po značenju koje će zalijepiti u svoje školske sveske ispod rečenica.

Zadatak za domaći rad:

Za zadaću će učenici riješiti zadatke iz Radne sveske.

1 Portofolijo, odnosno zbirka učeničkih radova, je jedan od suvremenih načina provjere i ocjenjivanja.

PRILOG: Pravila i definicije „Rečenice po značenju"

- **Rečenice po značenju mogu biti: izjavne, upitne i uzvične.**
- **Rečenice kojima se nešto izjavljuje ili nekoga obavještavamo o nečemu nazivaju se izjavne. Na kraju izjavne rečenice stoji tačka. (•)**
- **Rečenice kojima nešto pitamo nazivaju se upitne. Na kraju upitne rečenice stoji upitnik. (?)**
- **Rečenice kojima izražavamo zapovijest, zahtjev, molbu, radost i iznenađenje nazivaju se uzvične. Na kraju uzvične rečenice stoji uzvičnik. (!)**

PLAN TABLE

Rečenice po značenju

1. Sestri je drugarica – starija sestra. A dvije su sestre mamine najbolje drugarice. Dvije su sestre – četiri mamine ruke pomoćnice. Umjesto zlata, šta je bolje imati? Sestru! Umjesto puške, šta je bolje imati. Brata! Čije uho najsigurnije čuva tajnu? Sestrino! Ljubica je najljepša kad je brat poklon sestri.

- **Rečenice po značenju mogu biti: izjavne, upitne i uzvične.**
- **Rečenice kojima se nešto izjavljuje ili nekoga obavještavamo o nečemu nazivaju se izjavne. Na kraju izjavne rečenice stoji tačka. (•)**
- **Rečenice kojima nešto pitamo nazivaju se upitne. Na kraju upitne rečenice stoji upitnik. (?)**
- **Rečenice kojima izražavamo zapovijest, zahtjev, molbu, radost i iznenađenje nazivaju se uzvične. Na kraju uzvične rečenice stoji uzvičnik. (!)**

2. Strah me je!

   Lopta je crvena.

   Koliko je sati?

Fikreta Ikanović

PISMENA PRIPREMA ZA NASTAVNI ČAS IZ BOSANSKOG JEZIKA I KNJIŽEVNOSTI (PONAVLJANJE I UTVRĐIVANJE)

Razred: Treći

Nastavno područje: Gramatika i pravopis

Nastavna jedinica: Rečenice po značenju

Tip časa: ponavljanje i utvrđivanje

Nastavne metode: razgovor, objašnjavanja, izlaganje

Nastavni oblici: frontalni, individualni i grupni

Nastavna sredstva i pomagala: udžbenik, Radna sveska, aplikacije, nastavni listići, plakati, slike sa interneta, koverte, pano, kompjuter, multimedijalni projektor, projekciono platno.

Cilj: ponavljanje znanja o rečenicama po značenju

Zadaci:

Znati: Ponavljanje i utvrđivanje usvojenosti rečenice po značenju, identifikovati, prepoznati izjavne, upitne i uzvične rečenice, imenovati i označiti izjavne, upitne i uzvične rečenice.

Moći: Ponavljanje i utvrđivanje razlikovanja izjavne, upitne i uzvične rečenice, objašnjenja i prepoznavanja rečenice po značenju u tekstu, pravilne upotrebe interpunkcijskih znakova na kraju rečenice.

Razumjeti: Ponavljanje razumijevanja karakteristika rečenica po značenju, značaj rečenica izjavne, upitne i uzvične rečenice po značenju, procjena kako pravilno zapisati izjavnu, upitnu i uzvičnu rečenicu i znakove na njihovom kraju, pretvoriti rečenice po značenju.

Korelacija s nastavnim predmetima: Likovna kultura, Moja okolina.

ARTIKULACIJA NASTAVNOG ČASA

1. UVODNI DIO ČASA:

Nakon pregleda domaće zadaće, ponoviti naučene rečenice po značenju putem prezentacije u Power Pointu.

Kratak opis zadataka: Na projekcionom platnu smo pokazali sliku "cvijeta". Učenici su imali zadatak da imenuju sliku. Ovaj zadatak su učenici usmeno odgovarali. Učenici su imali zadatak da na osnovu ponuđene slike sastave odgovarajuću rečenicu.

Rečenice napisati i u ostala dva oblika značenja. Ovaj zadatak učenici su usmeno odgovarali i zapisivali na tablu.

Cvijet je lijep. (Izjavna rečenica)

Koliko ima cvjetova? (Upitna rečenica)

Ah, što je divan! (Uzvična rečenica)

Sl. 1. Cvijet

- Šta je rečenica?
- Kako se dijele rečenice po značenju?
- Šta je izjavna rečenica?
- Šta je upitna rečenica?
- Šta je uzvična rečenica?

GLAVNI DIO ČASA:

U glavnom dijelu časa prelazimo na realizaciju nastavnih sadržaja, na daljnji rad.

Prelazimo na naredni zadatak: Rad u grupama i zadatak ,,Rečenica po značenju sam...?"

Učenici su podijeljeni na četiri grupe koje su imale različite zadatke. Pri realizaciji, učenicima je objašnjen postupak rješavanja zadatka i određen je vremenski okvir za realizaciju zadatka. U okviru zadatka obilaziti grupe i učenicima pružiti dodatnu podršku ukoliko je potrebno.

Dragi učenici,

Da biste uspješno riješili date zadatke, uradite sljedeće: U grupi ćete svi zajedno raditi. Trudit ćemo se poštovati mišljenja jedni drugih.

Zadatak se radio tako što su se učenicima dijelile koverte u kojima se nalaze zadaci s rečenicama. Od tih riječi trebali su sastaviti rečenicu. Svaka grupa je imala različite zadatake da odredi rečenice po značenju. Zadaci su napisani u krugovima koji su predstavljali latice cvijeta. Tokom rada smo ih nadgledali i davali upute ukoliko im je neki zadatak bio nejasan. Prilikom izvještavanja, svoje „latice" su lijepili na odgovarajuće cvjetove na panou.

Crveni cvijet - izjavne rečenice, zeleni cvijet - upitne rečenice i plavi cvijet - uzvične rečenice. Nakon urađenog zadatka, zajedno smo analizirali da li su svi učenici tačno riješili svoje zadatke.

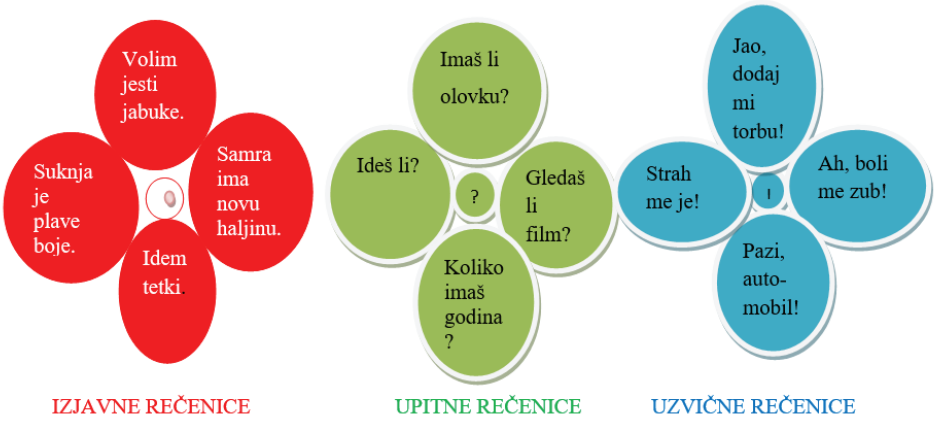
Sl. 2

Sl. 3

Sl.4

Sl. 4

Odgovori učenika:

I grupa - Visibaba; Samra ima novu haljinu. Imaš li olovku? Ah, boli me zub!

II grupa - Ljubičice; Suknja je plava boje. Gledaš li film? Strah me je!

III grupa - Jagorčevina; Volim jesti jabuke. Da li ideš? Pazi, automobil!

IV grupa - Laste; Idem tetki. Koliko imaš godina? Jao, dodaj mi torbu!

Grupa koja je prva tačno ispunila zadatak je bila najuspješnija i pobjednička grupa. Vođe grupa su prezentovale svoj rad. Tokom prezentiranja, učenici "latice cvjetova" s rečenicama stavljali su na pano. Proglašena je najuspješnija grupa.

3. ZAVRŠNI DIO ČASA

Evaluacija, tj. ponavljanje i provjeravanje onog što smo naučili, je izvršena putem prezentacije u Power Pointu.

Sadržaj kviz pitanja:

Rečenica je .....

Rečenice po značenju su .....

Izjavne, upitne i uzvične rečenice su .....

Koje znakove stavljamo na kraju izjavne, upitne i uzvične rečenice .....

Učenicima su podijeljeni nastavni listići za individualan rad u cilju povratne informacije o usvojenosti lekcije o rečenicama po značenju. Nakon toga je uslijedila evaluacija učeničkih postignuća, primjenom tehnike nastavnih listića.

NASTAVNI LISTIĆ

1.ZADATAK:

Pažljivo pročitaj rečenice. Na kraju rečenice stavite tačku, upitnik ili uzvičnik.

Uh, boli me noga!

Jabuka je crvena.

Koliko je sati?

Nakon rješavanja zadataka, učenici su predali nastavne listiće. Nastavnik, metodom slučajnog uzorka, pregleda i ocjenjuje pet takvih i daje kratak osvrt o rezultatima. Ostale listiće naknadno pregleda, ocjenjuje i odlaže u **razvojni portfolij**[1]. Putem slučajnog uzorka su prozvani učenici, koji su čitali svoje radove.

Zadatak za domaći rad:

Napisati šest rečenica različitih po značenju po vlastitom izboru.

PLAN TABLE

Rečenice po značenju

1. **1.** Cvijet je lijep. **Izjavna rečenica**
   2. Koliko ima cvjetova? **Upitna rečenica**
   3. Ah, što je divan! Uzvična rečenica

2. **Samra ima novu haljinu. Imaš li olovku? Ah, boli me zub!**

   Suknja je plava boje. Gledaš li film? Strah me je!

   Volim jesti jabuke. Da li ideš? Pazi, automobil!

   Idem tetki. Koliko imaš godina? Jao, dodaj mi torbu.

1 Portofolijo, odnosno zbirka učeničkih radova, je jedan od suvremenih načina provjere i ocjenjivanja znanja.

STRUČNO USAVRŠAVANJE NASTAVNIKA

Edin Ajanović, Šefket Arslanagić, Faruk Zejnulahi

VIŠE RAZNIH DOKAZA JEDNE ALGEBARSKE NEJEDNAKOSTI I JEDNE NJENE GENERALIZACIJE

U ovom članku dat ćemo jedanaest zanimljivih dokaza jedne algebarske nejednakosti i četiri dokaza jedne njene generalizacije. Za te dokaze koristit ćemo nejednakosti između sredina, aritmetičke i geometrijske te aritmetičke i harmonijske. Tu su i dva dokaza pomoću trigonometrije, kao i dva dokaza u kojima koristimo tehnike diferencijalnog računa. Kod dokazivanja generalizacije koristit ćemo Jensenovu[1] nejednakost kao i Sturmov[2] metod.

Ta nejednakost glasi :

Neka su $x, y > 0$ i neka je $x + y = 1$. Tada vrijedi nejednakost :

$$\left(1+\frac{1}{x}\right)\left(1+\frac{1}{y}\right) \geq 9 . \qquad (1)$$

Dokaz 1. Nakon algebarskih transformacija imamo :

1 Johan Jensen (1859.-1925.), danski matematičar
2 Jacques Charles François Sturm (1803.-1855.), francuski matematičar

$$\left(1+\frac{1}{x}\right)\left(1+\frac{1}{y}\right)\geq 9 \Leftrightarrow \frac{1+x}{x}\cdot\frac{1+y}{y}\geq 9 \Leftrightarrow (1+x)(1+y)\geq 9xy \Leftrightarrow 1+x+y+xy\geq 9xy \Leftrightarrow$$
$$\Leftrightarrow 1+1\geq 8xy \Leftrightarrow 1\geq 4xy.$$

Posljednja nejednakost je tačna, zbog nejednakosti između aritmetičke i geometrijske sredine za dva pozitivna broja, kao i zbog uslova $x+y=1$. Naime,

$$\frac{x+y}{2}\geq\sqrt{xy} \Leftrightarrow \frac{1}{2}\geq\sqrt{xy}\Big|^2 \Leftrightarrow \frac{1}{4}\geq xy \Leftrightarrow 1\geq 4xy \ . \qquad (2)$$

Vrijedi jednakost u (2), tj. u (1) ako i samo ako je $x=y=\frac{1}{2}$.

Dokaz 2. Nakon algebarskih transformacija kao i u prvom dokazu, dolazimo do :

$$\left(1+\frac{1}{x}\right)\left(1+\frac{1}{y}\right)\geq 9 \Leftrightarrow \frac{1+x}{x}\cdot\frac{1+y}{y}\geq 9 \Leftrightarrow (1+x)(1+y)\geq 9xy \Leftrightarrow 1+x+y+xy\geq 9xy. \qquad 3)$$

Primjenjujući nejednakost između aritmetičke i geometrijske sredine za devet pozitivnih brojeva, imamo :

$$\frac{1+x+y+xy}{9}=\frac{\frac{1}{4}+\frac{1}{4}+\frac{1}{4}+\frac{1}{4}+\frac{x}{2}+\frac{x}{2}+\frac{y}{2}+\frac{y}{2}+xy}{9}\geq\sqrt[9]{\frac{1}{4}\cdot\frac{1}{4}\cdot\frac{1}{4}\cdot\frac{1}{4}\cdot\frac{x}{2}\cdot\frac{x}{2}\cdot\frac{y}{2}\cdot\frac{y}{2}\cdot xy} \Leftrightarrow$$
$$1+x+y+xy\geq 9\sqrt[9]{\frac{x^3\cdot y^3}{2^{12}}}=\frac{9}{2}\sqrt[3]{\frac{x\cdot y}{2}}. \qquad (4)$$

Dovoljno je sada dokazati da vrijedi :

$$\frac{1}{2}\sqrt[3]{\frac{x\cdot y}{2}} \geq xy \Big|^3 \Leftrightarrow \frac{1}{8}\cdot\frac{xy}{2} \geq (xy)^3 \underset{(5)}{\Leftrightarrow} \frac{1}{16} \geq (xy)^2 \Leftrightarrow \frac{1}{4} \geq xy,$$

a ovo je tačno zbog (2). Iz (4) i (5) proizilazi (3), a time i data nejednakost.

Dokaz 3. Množeći izraze u zagradama na lijevoj strani nejednakosti (1) imamo :

$$\left(1+\frac{1}{x}\right)\left(1+\frac{1}{y}\right) = 1+\frac{1}{x}+\frac{1}{y}+\frac{1}{xy}. \qquad (6)$$

Primjenjujući nejednakost između aritmetičke i harmonijske sredine za dva pozitivna broja imamo

$$\sqrt{\left(1+\frac{1}{x}\right)\left(1+\frac{1}{y}\right)} \geq \frac{2}{\frac{x}{1+x}+\frac{y}{1+y}} = \frac{2(1+x)(1+y)}{x(1+y)+y(1+x)} = \frac{2+2(x+y)+2xy}{x+y+2xy}$$

Primjenjujući nejednakost (2), dobijamo :

$$1 \geq 4xy \Leftrightarrow \frac{1}{4} \geq xy \Leftrightarrow \frac{1}{xy} \geq 4. \qquad (8)$$

Sada iz (6), (7) i (8) slijedi data nejednakost (1).

Dokaz 4. Primjenjujući nejednakost između geometrijske i harmonijske sredine za dva pozitivna broja imamo :

$$\sqrt{\left(1+\frac{1}{x}\right)\left(1+\frac{1}{y}\right)} \geq \frac{2}{\frac{x}{1+x}+\frac{y}{1+y}} = \frac{2(1+x)(1+y)}{x(1+y)+y(1+x)} = \frac{2+2(x+y)+2xy}{x+y+2xy}$$

$$= \frac{4+2xy}{1+2xy} = 1+\frac{3}{1+2xy} \quad . \qquad (9)$$

Primjenjujući nejednakost (2) dobijamo :

$$2xy \le \frac{1}{2} \Leftrightarrow 1+2xy \le \frac{3}{2} \Leftrightarrow \frac{1}{1+2xy} \ge \frac{2}{3} \Leftrightarrow \frac{3}{1+2xy} \ge 2 . \qquad (10)$$

Iz (9) i (10) dobijamo nejednakost $\sqrt{\left(1+\frac{1}{x}\right)\left(1+\frac{1}{y}\right)} \ge 1+2=3$, a nakon njenog kvadriranja dobijamo datu nejednakost (1).

Dokaz 5. Primjenjujući nejednakost između aritmetičke i harmonijske sredine za tri pozitivna broja imamo :

$$\frac{1+\frac{1}{x}}{3} = \frac{1+\frac{1}{2x}+\frac{1}{2x}}{3} \ge \frac{3}{1+2x+2x} = \frac{3}{1+4x} \Leftrightarrow 1+\frac{1}{x} \ge \frac{9}{1+4x} . \qquad (11)$$

Analogno dobijamo nejednakost :

$$1+\frac{1}{y} \ge \frac{9}{1+4y} . \qquad (12)$$

Množeći nejednakosti (11) i (12), dobijamo :

$$\left(1+\frac{1}{x}\right)\left(1+\frac{1}{y}\right) \ge \frac{81}{1+4(x+y)+16xy} = \frac{81}{5+16xy} . \qquad (13)$$

Primjenjujući nejednakost (2) dobijamo :

$$1 \ge 4xy \Leftrightarrow 16xy \le 4 \Leftrightarrow 5+16xy \le 5+4=9 \Leftrightarrow \frac{1}{5+16xy} \ge \frac{1}{9} \Leftrightarrow \frac{81}{5+16xy} \ge 9 .$$

(14)

Iz nejednakosti (13) i (14), na osnovu osobine tranzitivnosti relacije ≥ u skupu R, dobijamo datu nejednakost (1).

Dokaz 6. Primjenjujući nejednakost između aritmetičke i geometrijske sredine za tri pozitivna realna broja imamo:

$$\frac{1+\frac{1}{x}}{3}=\frac{1+\frac{1}{2x}+\frac{1}{2x}}{3}\geq\sqrt[3]{1\cdot\frac{1}{2x}\cdot\frac{1}{2x}}\Leftrightarrow 1+\frac{1}{x}\geq\frac{3}{\sqrt[3]{4x^2}}. \qquad (15)$$

Analogno imamo i nejednakost:

$$1+\frac{1}{y}\geq\frac{3}{\sqrt[3]{4y^2}}. \qquad (16)$$

Množeći nejednakosti (15) i (16), dobijamo nejednakost :

$$\left(1+\frac{1}{x}\right)\left(1+\frac{1}{y}\right)\geq\frac{9}{\sqrt[3]{16(xy)^2}}. \qquad (17)$$

Sada, na osnovu nejednakosti (2) imamo

$$4xy\leq 1\Leftrightarrow 16(xy)^2\leq 1\Leftrightarrow\sqrt[3]{16(xy)^2}\leq 1\Leftrightarrow\frac{1}{\sqrt[3]{16(xy)^2}}\geq 1\Leftrightarrow\frac{9}{\sqrt[3]{16(xy)^2}}\geq 9. \quad (18)$$

Iz nejednakosti (17) i (18), na osnovu tranzitivnosti relacije $\geq$ na skupu R slijedi data nejednakost (1).

Napomena 1. Postoje još mnoge varijante gornjih dokaza primjenjujući nejednakosti između sredina. Međutim, smatramo da smo naveli dovoljno različitih dokaza kako bi budući čitatelji ovog rada imali uvid u šarolikost primjene date metode.

Sada ćemo navesti još pet dokaza, od kojih se naredna dva oslanjaju na trigonometriju, jedan na ekstrem kvadratne funkcije, a ostatak na diferencijalni račun realnih funkcija jedne i dvije realne promjenjive.

Dokaz 7. Kako su $x,y>0$ i $x+y=1$, to postoji $\alpha\in\left(0,\frac{\pi}{2}\right)$, tako da je $x=\sin^2\alpha$ i $y=\cos^2\alpha$ (na osnovu sirjektivnosti funkcije $f(x)=\sin^2 x$ na

skupu $\left(0,\frac{\pi}{2}\right)$). Sada je

$$\left(1+\frac{1}{x}\right)\left(1+\frac{1}{y}\right)=\left(1+\frac{1}{\sin^2\alpha}\right)\left(1+\frac{1}{\cos^2\alpha}\right)=\left(1+\frac{\sin^2\alpha+\cos^2\alpha}{\sin^2\alpha}\right)\left(1+\frac{\sin^2\alpha+\cos^2\alpha}{\cos^2\alpha}\right)=$$

$$=\left(2+ctg^2\alpha\right)\left(2+tg^2\alpha\right)=4+2\left(tg^2\alpha+ctg^2\alpha\right)+tg^2\alpha\cdot ctg^2\alpha\geq 4+2\cdot 2+1=9,$$

što je i trebalo dokazati, a pri tome smo koristili činjenicu da je $tg\,\alpha\cdot ctg\alpha=1$, kao i poznatu nejednakost da je $(\forall t>0)t+\frac{1}{t}\geq 2\Leftrightarrow(t-1)^2\geq 0$.

Dokaz 8. Analogno prethodnom rješenju, uvedimo smjenu $x=\sin^2\alpha$ i $y=\cos^2\alpha$, $\alpha\in\left(0,\frac{\pi}{2}\right)$. Sada dati izraz postaje :

$$\left(1+\frac{1}{x}\right)\left(1+\frac{1}{y}\right)=\left(1+\frac{1}{\sin^2\alpha}\right)\left(1+\frac{1}{\cos^2\alpha}\right)=\frac{\sin^2\alpha+1}{\sin^2\alpha}\cdot\frac{\cos^2\alpha+1}{\cos^2\alpha}$$

$$=\frac{1+\sin^2\alpha+\cos^2\alpha+\sin^2\alpha\cos^2\alpha}{\sin^2\alpha\cos^2\alpha}=\frac{2}{\frac{(\sin 2\alpha)^2}{4}}+1=\frac{8}{(\sin 2\alpha)^2}+1. \qquad (19)$$

Kako $\alpha\in\left(0,\frac{\pi}{2}\right)$, to $2\alpha\in(0,\pi)$, pa je :

$$0<\sin 2\alpha\leq 1\Rightarrow 0<(\sin 2\alpha)^2\leq 1\Rightarrow\frac{8}{(\sin 2\alpha)^2}+1\geq 8+1=9. \qquad (20)$$

Sada iz (19) i (20), na osnovu tranzitivnosti relacije $\geq$ na skupu R slijedi data nejednakost.

Dokaz 9. (Ekstrem kvadratne funkcije) Kako je $x+y=1$, to je $y=1-x$. Sada je :

$$\left(1+\frac{1}{x}\right)\left(1+\frac{1}{y}\right)=\frac{1+x}{x}\cdot\frac{1+1-x}{1-x}=\frac{2+x-x^2}{x-x^2}=1+\frac{2}{\frac{1}{4}-\left(x-\frac{1}{2}\right)^2} \quad . \qquad (21)$$

Kako kvadratna funkcija $f(x)=\frac{1}{4}-\left(x-\frac{1}{2}\right)^2$ dostiže maksimum $\frac{1}{4}$ za $x=\frac{1}{2}$, to, zbog (21) imamo :

$$\left(1+\frac{1}{x}\right)\left(1+\frac{1}{y}\right)\geq 1+\frac{2}{\frac{1}{4}}=9\,,$$

što je i trebalo dokazati.

Dokaz 10. (Monotonost funkcije i stacionarne tačke). Koristeći smjenu, kao u prethodnom dokazu imamo

$$f(x)=\frac{1+x}{x}\cdot\frac{1+1-x}{1-x}=\frac{2+x-x^2}{x-x^2}=1+\frac{2}{-\left(x-\frac{1}{2}\right)^2+\frac{1}{4}}\,.$$

Sada ispitajmo tok ove funkcije na intervalu $(0,1)$. Koristeći jednostavna pravila za računanje prvog izvoda realne funkcije jedne realne promjenjive dobijamo :

$$f'(x)=\frac{\left(2+x-x^2\right)'\left(x-x^2\right)-\left(x-x^2\right)'\left(2+x-x^2\right)}{\left(x-x^2\right)^2}=\frac{(1-2x)\left(x-x^2\right)-(1-2x)\left(2+x-x^2\right)}{\left(x-x^2\right)^2}=$$

$= \frac{(1-2x)(x-x^2-2-x+x^2)}{(x-x^2)^2} = \frac{-2(1-2x)}{(x-x^2)^2}$. Vidimo da tok funkcije ovisi o $1-2x$. Funkcija opada ukoliko je $f'(x)<0$, tj. $1-2x>0 \Leftrightarrow x<\frac{1}{2}$, a raste ukoliko je $x>\frac{1}{2}$. Lokalni minimum se dostiže za $f'(x)=0$, tj za $x=\frac{1}{2}$ i iznosi $f\left(\frac{1}{2}\right)=9$, tj vrijedi $(\forall x\in(0,1))f(x)\geq 9$, što je i trebalo dokazati.

Dokaz 11. (Metod Lagrangeovih[3] multiplikatora). Dati izraz na lijevoj strani nejednakosti (1) možemo posmatrati kao realnu funkciju $f(x,y)=\left(1+\frac{1}{x}\right)\left(1+\frac{1}{y}\right)$ dvije realne promjenjive uz uslov da je $x,y>0$ i $x+y=1$. Formirajmo sada Lagrangeovu funkciju $L(x,y;\lambda)$, gdje je λ Lagrangeov multiplikator. Imamo :

$$L(x,y;\lambda)=\left(1+\frac{1}{x}\right)\left(1+\frac{1}{y}\right)+\lambda(x+y-1)\ ,$$

a odavde

$$L_x=\frac{\partial L}{\partial x}=\frac{-1}{x^2}\left(1+\frac{1}{y}\right)+\lambda\ . \qquad (22)$$

Analogno dobijamo :

$$L_y=\frac{\partial L}{\partial y}=\frac{-1}{y^2}\left(1+\frac{1}{x}\right)+\lambda\ . \qquad (23)$$

3 Joseph-Louis Lagrange (1736.-1813.), francuski matematičar

Također, imamo :

$$L_\lambda = \frac{\partial L}{\partial \lambda} = x + y - 1 \ . \qquad (24)$$

Odredimo stacionarne tačke Lagrangeove funkcije kao rješenja sistema jednačina :

$$\begin{cases} L_x = 0 \\ L_y = 0 \\ L_\lambda = 0 \end{cases} \Leftrightarrow \begin{cases} \lambda = \frac{1}{x^2}\left(1+\frac{1}{y}\right) \\ \lambda = \frac{1}{y^2}\left(1+\frac{1}{x}\right) \\ x + y = 1 \end{cases} \Rightarrow \frac{1}{x^2}\left(1+\frac{1}{y}\right) = \frac{1}{y^2}\left(1+\frac{1}{x}\right) \Leftrightarrow y(y+1) = x(x+1)$$

$$\Leftrightarrow (x-y)(x+y+1) = 0 \ .$$

Kako je $x + y = 1$, to slučaj $x + y + 1 = 0$ otpada. Stoga je $x = y = \frac{1}{2}$.

Ispitajmo sada karakter stacionarne tačke $(x, y) = \left(\frac{1}{2}, \frac{1}{2}\right)$. U tu svrhu, nađimo najprije parcijalne izvode Lagrangeove funkcije $L(x, y; \lambda)$ drugog reda:

$$D_1 = L_{xx} = \frac{\partial^2 L}{\partial x^2} = \frac{2}{x^3}\left(1+\frac{1}{y}\right) \ . \qquad (25)$$

$$L_{yy} = \frac{\partial^2 L}{\partial y^2} = \frac{2}{y^3}\left(1+\frac{1}{x}\right) \ . \qquad (26)$$

$$L_{xy} = \frac{\partial^2 L}{\partial x \partial y} = \frac{1}{x^2 y^2} \ . \qquad (27)$$

Sada, na osnovu dobivenih relacija (25), (26) i (27) izračunajmo Hesijan:

$$D_2 = \begin{vmatrix} L_{xx} & L_{xy} \\ L_{yx} & L_{yy} \end{vmatrix} = L_{xx} L_{yy} - L_{xy}^2 = \frac{4}{x^3 y^3}\left(1+\frac{1}{x}\right)\left(1+\frac{1}{y}\right) - \frac{1}{x^4 y^4} .$$

Kako je $D_1\left(\frac{1}{2},\frac{1}{2}\right) = 2^4 \cdot 3 > 0$ i $D_2\left(\frac{1}{2},\frac{1}{2}\right) = 4 \cdot 2^6 \cdot 9 - 2^8 = 2^1 > 0$, to je $(x,y) = \left(\frac{1}{2},\frac{1}{2}\right)$ tačka lokalnog minimuma, to jest, vrijedi

$$f(x,y) = \left(1+\frac{1}{x}\right)\left(1+\frac{1}{y}\right) \geq f\left(\frac{1}{2},\frac{1}{2}\right) = 9 ,$$

što je i trebalo dokazati.

Sada ćemo dati jednu generalizaciju početne nejednakosti sa četiri dokaza.

Generalizacija. Neka je $n \in N$ i neka su $x_1, x_2, ..., x_n > 0$, takvi da je $x_1 + x_2 + ... + x_n = 1$. Tada vrijedi

$$\left(1+\frac{1}{x_1}\right)\left(1+\frac{1}{x_2}\right)\cdots\left(1+\frac{1}{x_n}\right) \geq (n+1)^n . \qquad (28)$$

Dokaz 1. (analogon dokaza 6) Najprije, na osnovu nejednakosti između aritmetičke i geometrijske sredine za n pozitivnih brojeva imamo :

$$\frac{x_1 + x_2 + ... + x_n}{n} \geq \sqrt[n]{x_1 x_2 ... x_n} \Rightarrow \frac{1}{n} \geq \sqrt[n]{x_1 x_2 ... x_n} \,|^n \Rightarrow x_1 x_2 ... x_n \leq \frac{1}{n^n} . \qquad (29)$$

Sada, na osnovu nejednakosti između aritmetičke i geometrijske sredine za $n+1$ pozitivnih brojeva imamo

$$\frac{1+\frac{1}{x_i}}{n+1}=\frac{1+\underbrace{\frac{1}{nx_i}+\ldots+\frac{1}{nx_i}}_{n-puta}}{n+1}\geq\sqrt[n+1]{1\cdot\underbrace{\frac{1}{nx_i}\cdots\frac{1}{nx_i}}_{n-puta}}=\frac{1}{\sqrt[n+1]{n^n}\cdot\sqrt[n+1]{x_i^n}},\ \text{gdje}\ i\in\{1,2,\ldots,n\}.$$

gdje $i\in\{1,2,\ldots,n\}$. (30)

Sada je

$$\frac{1}{(n+1)^n}\prod_{i=1}^{n}\left(1+\frac{1}{x_i}\right)=\prod_{i=1}^{n}\frac{1+\frac{1}{x_i}}{n+1}\geq\prod_{i=1}^{n}\frac{1}{\sqrt[n+1]{n^n}\cdot\sqrt[n+1]{x_i^n}}=\frac{1}{\sqrt[n+1]{n^{n^2}}}\cdot\frac{1}{\sqrt[n+1]{\left(\prod_{i=1}^{n}x_i\right)^n}}.\quad(31)$$

Sada imamo, kombinujući nejednakosti (29), (30) i (31) :

$$\prod_{i=1}^{n}\left(1+\frac{1}{x_i}\right)\geq(n+1)^n\frac{1}{\sqrt[n+1]{n^{n^2}}}\cdot\frac{1}{\sqrt[n+1]{\frac{1}{n^{n^2}}}}=(n+1)^n,$$

što je i trebalo dokazati.

Napomena 2. Znak jednakosti u (28) dostiže se ako i samo ako je

$$x_1=x_2=\ldots=x_n=\frac{1}{n}.$$

Napomena 3. Nejednakost (28) se može naći u [1] na stranici 131 kao 44. zadatak po redu u zbirci.

Dokaz 2. Primjenjujući nejednakost između geometrijske i harmonijske sredine za n pozitivnih brojeva imamo :

$$\sqrt[n]{\left(1+\frac{1}{x_1}\right)\left(1+\frac{1}{x_2}\right)\cdots\left(1+\frac{1}{x_n}\right)}\geq\frac{n}{\sum_{i=1}^{n}\frac{x_i}{x_i+1}}=\frac{n}{n-\sum_{i=1}^{n}\frac{1}{x_i+1}}.\quad(32)$$

Sada primjenjujući nejednakost između aritmetičke i harmonijske sredine za n pozitivnih brojeva imamo :

$$\frac{\sum_{i=1}^{n}\frac{1}{x_i+1}}{n} \geq \frac{n}{\sum_{i=1}^{n}(x_i+1)} = \frac{n}{1+n} \Rightarrow \sum_{i=1}^{n}\frac{1}{x_i+1} \geq \frac{n^2}{1+n} \ . \qquad (33)$$

Kombinujući nejednakosti (32) i (33), dobijamo :

$$\sqrt[n]{\left(1+\frac{1}{x_1}\right)\left(1+\frac{1}{x_2}\right)\cdots\left(1+\frac{1}{x_n}\right)} \geq \frac{n}{n-\frac{n^2}{1+n}} = n+1 \ ,$$

odakle, nakon stepenovanja sa *n*, slijedi tražena nejednakost.

Dokaz 3. Neka je $f(x)=\ln\left(1+\frac{1}{x}\right)$. Sada je $f'(x)=\frac{1}{1+\frac{1}{x}}\cdot\frac{-1}{x^2}=\frac{-1}{x^2+x}$, pa je $f''(x)=-1\cdot\frac{-1}{(x^2+x)^2}\cdot(2x+1)=\frac{2x+1}{(x^2+x)^2}>0$ za sve $x\in(0,1)$. Dakle, funkcija $f(x)$ je konveksna, pa možemo primijeniti Jensenovu nejednakost:

$$\frac{\sum_{i=1}^{n}f(x_i)}{n} \geq f\left(\frac{\sum_{i=1}^{n}x_i}{n}\right), \text{ tj}$$

$$\frac{\sum_{i=1}^{n}\ln\left(1+\frac{1}{x_i}\right)}{n} \geq \ln(1+n) \Leftrightarrow \ln\left(\prod_{i=1}^{n}\left(1+\frac{1}{x_i}\right)\right) \geq \ln(1+n)^n \Leftrightarrow \prod_{i=1}^{n}\left(1+\frac{1}{x_i}\right) \geq (1+n)^n$$

q.e.d.

Dokaz 4. (Sturmov metod). Neka je $f(x_1,x_2,...,x_n)=\prod_{i=1}^{n}\left(1+\frac{1}{x_i}\right)$. Dokažimo da je :

$$f\left(x_1,x_2,...,x_n\right)\geq f\left(\frac{x_1+x_2}{2},\frac{x_1+x_2}{2},...,x_n\right). \qquad (34)$$

$$\Leftrightarrow \left(1+\frac{1}{x_1}\right)\left(1+\frac{1}{x_2}\right)...\left(1+\frac{1}{x_n}\right)\geq \left(1+\frac{1}{\frac{x_1+x_2}{2}}\right)\left(1+\frac{1}{\frac{x_1+x_2}{2}}\right)...\left(1+\frac{1}{x_n}\right)$$

$$\Leftrightarrow \left(1+\frac{1}{x_1}\right)\left(1+\frac{1}{x_2}\right)\geq \left(1+\frac{1}{\frac{x_1+x_2}{2}}\right)\left(1+\frac{1}{\frac{x_1+x_2}{2}}\right)\Leftrightarrow \frac{1+x_1}{x_1}\cdot\frac{1+x_2}{x_2}\geq \left(\frac{\frac{x_1+x_2}{2}+1}{\frac{x_1+x_2}{2}}\right)^2 \Leftrightarrow$$

$$\Leftrightarrow \frac{1+x_1+x_2+x_1x_2}{x_1x_2}\geq \left(\frac{x_1+x_2+2}{x_1+x_2}\right)^2 \Leftrightarrow \left(1+x_1+x_2+x_1x_2\right)\left(x_1+x_2\right)^2\geq x_1x_2\left(x_1+x_2+2\right)^2 \Leftrightarrow$$

$$\Leftrightarrow x_1^2+x_1^3+x_2x_1^2+x_1^3x_2+2x_1x_2+2x_1^2x_2+2x_1x_2^2+2x_1^2x_2^2+x_2^2+x_2^3+x_1x_2^2+x_2^3x_1\geq$$

$$\geq x_1^3x_2+x_2^3x_1+4x_1x_2+2x_1^2x_2^2+4x_1^2x_2+4x_1x_2^2 \Leftrightarrow$$

$$\Leftrightarrow x_1^2+x_1^3-x_2x_1^2-2x_1x_2-x_1x_2^2+x_2^2+x_2^3\geq 0 \Leftrightarrow \left(x_1-x_2\right)^2\left(1+x_1\right)\left(1+x_2\right)\geq 0$$

Posljednja nejednakost je očigledno tačna, pa je tačna i nejednakost (34). Prema tome, funkcija

$f\left(x_1,x_2,...,x_n\right)=\prod_{i=1}^{n}\left(1+\frac{1}{x_i}\right)$ dostiže svoj minimum ako su sve varijable međusobno jednake njihovoj aritmetičkoj sredini, tj. vrijedi $f\left(x_1,x_2,...,x_n\right)\geq f\left(\frac{1}{n},\frac{1}{n},...,\frac{1}{n}\right)=\left(1+n\right)^n$, što je i trebalo dokazati.

Napomena 4. Korektnost datog metoda: Naime Sturmov metod možemo primijeniti na kompaktnom skupu (zatvorenom i ograničenom).

Skup $$M=\left\{\left(x_1,...,x_n\right)\in R^n \mid x_1+...+x_n=1\wedge\left(\forall i\in\left\{1,2,...,n\right\}\right)\left(x_i>0\right)\right\}$$

očigledno nije kompaktan, ali ga možemo razbiti na dva skupa od kojih je jedan kompaktan, a na drugom očigledno vrijedi nejednakost. Neka je

$$M_1=\left\{\left(x_1,...,x_n\right)\in R^n \mid x_1+...+x_n=1\wedge\left(\forall i\in\left\{1,2,...,n\right\}\right)\left(x_i>0\right)\wedge\left(\exists i\in\left\{1,2,...,n\right\}\right)\left(0<x_i<\frac{1}{\left(1+n\right)^n}\right)\right\}$$

Tada nejednakost očigledno vrijedi, jer je

$$\left(1+\frac{1}{x_1}\right)...\left(1+\frac{1}{x_i}\right)...\left(1+\frac{1}{x_n}\right)>1\cdots\left(1+\left(1+n\right)^n\right)\cdots 1=1+\left(1+n\right)^n>\left(1+n\right)^n.$$

Neka je

$$M_2=\left\{\left(x_1,...,x_n\right)\in R^n \mid x_1+...+x_n=1\wedge\left(\forall i\in\left\{1,2,...,n\right\}\right)\left(x_i\geq\frac{1}{\left(n+1\right)^n}\right)\right\}$$

Sada je

$$\left(\forall i\in\left\{1,2,...,n\right\}\right)x_1+x_2+...+x_{i-1}+x_i+x_{i+1}+...+x_n=1\Rightarrow x_i=1-x_1-x_2-...-x_{i-1}-x_{i+1}-...-x_n,$$

odnosno $\left(\forall i\in\left\{1,2,...,n\right\}\right)x_i\leq 1-\frac{n-1}{\left(n+1\right)^n}$.

Nejednakosti su nestroge, pa je skup M_2 zatvoren i ograničen. Neka $\left(x_1,x_2,...,x_n\right)\in M_2$. Tada je

$0<\min\left\{x_1,x_2\right\}\leq\frac{x_1+x_2}{2}\leq\max\left\{x_1,x_2\right\}\leq 1-\frac{n-1}{\left(n+1\right)^n}$, pa i $\left(\frac{x_1+x_2}{2},\frac{x_1+x_2}{2},...,x_n\right)\in M_2$.

Napomena 5.

Funkcija $f\left(x_1,x_2,...,x_n\right)=\prod_{i=1}^{n}\left(1+\frac{1}{x_i}\right)$ uz uslove $x_1,x_2,...,x_n>0$ i $x_1+x_2+...+x_n=1$ nije ograničena. Naime, ako posmatramo tačku

$(x_1, x_2, ..., x_n) = \left(t, \frac{1-t}{n-1}, \frac{1-t}{n-1}, ..., \frac{1-t}{n-1} \right)$, tada je

$$\lim_{t \to 0} f\left(t, \frac{1-t}{n-1}, ..., \frac{1-t}{n-1} \right) = \lim_{t \to 0} \left(1 + \frac{1}{t} \right) \left(1 + \frac{n-1}{1-t} \right)^{n-1} = +\infty .$$

LITERATURA

[1] Andreescu, T., Gelca, R., Putnam and Beyond, Springer, 2007.

[2] Arslanagić, Š., Glogić, I., Zbirka riješenih zadataka za takmičenja iz matematike učenika srednjih škola u Federaciji Bosne i Hercegovine (1995.-2008.), Grafičar promet d.o.o.,Sarajevo, 2009.

[3] Arslanagić, Š., Matematika za nadarene, drugo izdanje, Bosanska riječ, Sarajevo, 2005.

[4] Arslanagić, Š. Lehmann, I., Više dokaza jedne trigonometrijske nejednakosti, Naša škola (Sarajevo), Vol. 63, Br.79/249(2017), s.35-45.

[5] Malenica, M.,Vajzović, F., Diferencijalni račun funkcija više promjenljivih, Studentska štamparija Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2002.

[6] Stojanović, V., Mathematiskop 3 - Zbirka rešenih zadataka za prvi razred srednjih škola, IP MATEMATISKOP, Beograd, 2003.

Spisak autora objavljenih radova u broju 82 (252) / 18 časopisa „Naša škola“:

- **dr.Sefket Arslanagić, e-mail: asefket@pmf.unsa.ba**

- **dr.sc. Ružica Šutalo Selimagić, e-mail: ruzica071@hotmail.com**

- **prof.dr.Muhamed Omerović, e-mail : ekotk@bih.net.ba**
  doc.dr.Nijaz Karić, e-mail: ekgrada@gmail.com

- **prof.Hasanbašić Esma, e-mail: esma.hasanbasic@hotmail.com**

- **prof. Žunić Fikreta , e-mail: fikreta.zunic@yahoo.com**

- **prof.Elvir Selimović, e-mail: elvir.selimovic117@gmail.com**

- **dr.Azra Kadić, e-mail: azra.kadic1@gmail.com**

- **dipl.pedagog i psiholog,Amela Kukuruzović , e-mail: amela.kukuruzovic@live.com**
  prof.Demirović Edina, e-mail:

- **prof.Ljubunčić Almir,e-mail: almirljubuncic@hotmail.com**
  prof.Ljubunčić Emira,e-mail:

- **prof.Ikanović Fikreta,e-mail: fikretai1967@gmail.com**

- **Glavna i odgovorna urednica časopisa:**
  prof.Milka Babić, e-mail: milkadb1234@yahoo.com

SADRŽAJ
ČASOPIS "NAŠA ŠKOLA" BR. 82(252)18

ISTRAŽIVAČKI RADOVI

Ružica Šutalo Selimagić
UČENIČKO TUMAČENJE ZNAČENJA MANJE POZNATIH RIJEČI U KNJIŽEVNIM TEKSTOVIMA OD PRVOG DO PETOG RAZREDA OSNOVNE ŠKOLE..... 3

RASPRAVE I ČLANCI

Muhamed Omerović; Nijaz Karić
PEDAGOŠKI I SOCIJALNI ASPEKTI MORALNOG ODGOJA DJECE PREDŠKOLSKE DOBI..... 21
Esma Hasanbašić
OSOBINE LIČNOSTI NASTAVNIKA..... 35

POGLEDI I MIŠLJENJA

Fikreta Žunić
PROFIL I ULOGA PEDAGOGA U ŠKOLI 47
Elvir Selimović
FOTOGRAFIJA I KARIKATURA U NASTAVI HISTORIJE..... 57

IZ NASTAVNE PRAKSE

Azra Kadić
PRIPREMA ZA IZVOĐENJE NASTAVNOG SATA NA OSNOVU EKSPERIMENTALNOG PROJEKTA „PROVEDBA ISHODA UČENJA IZ JEZIČKO-KOMUNIKACIJSKOG OBRAZOVNOG PODRUČJA" NA PODRUČJU ZENIČKO-DOBOJSKOG KANTONA..... 81
Amela Kukuruzović;Edina Demirović
PRIPREMA ZA RADIONICU POVODOM 20.NOVEMBRA MEĐUNARODNOG DANA DJETETA 95
Ljubunčić Emira:Ljubunčić Almir
PISMENA PRIPREMA IZ PREDMETA MATEMATIKA 107
Fikreta Ikanović
PISMENA PRIPREMA ZA NASTAVNI ČAS IZ PREDMETA BOSANSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST (OBRADA TEME) 121
Fikreta Ikanović
PISMENA PRIPREMA ZA NASTAVNI ČAS IZ PREDMETA BOSANSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST(PONAVLJANJE I UTVRĐIVANJE)..... 129

IZ PROGRAMA STRUČNOG USAVRŠAVANJA NASTAVNIKA

Edin Ajanović;Šefket Arslanagić;Faruk Zejnulahi
VIŠE RAZNIH DOKAZA JEDNE ALGEBARSKE
NEJEDNAKOSTI I JEDNE NJENE GENERALIZACIJE 135